

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Özge ÖZER

JOHN LOCKE'UN DİL ANLAYIŞI BAĞLAMINDA DİL-DÜNYA İLİŞKİSİ

Felsefe Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Özge ÖZER

JOHN LOCKE'UN DİL ANLAYIŞI BAĞLAMINDA DİL-DÜNYA İLİŞKİSİ

Danışman

Ayşegül DOĞRUCAN

Felsefe Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Özge Özer'in bu çalışması, jürimiz tarafından Felsefe Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Süleyman DÖNMEZ

Üye (Danışmanı) : Ayşegül DOĞRUCAN

Üye : Mustafa KAYA

Tez Başlığı: John Locke'un Dil Anlayışı Bağlamında Dil-Dünya İlişkisi

Tez Savunma Tarihi : 31/01/2022

Mezuniyet Tarihi :03/03/2022

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “John Locke’un Dil Anlayışı Bağlamında Dil-Dünya İlişkisi” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Özge ÖZER

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Özge Özer
Öğrenci Numarası	20195231003
Anabilim Dalı	Felsefe
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül Doğrucan
Yüksek Lisans Tez Başlığı	John Locke'un Dil Anlayışı Bağlamında Dil-Dünya İlişkisi
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	1770595796
Rapor Tarihi	25.02.2022
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %12 Alıntılar dahil: %19
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 109 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orjinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orjinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orjinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.	
Danışman Öğretim Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül DOĞRUCAN İmza	

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ.....	ii
ÖZET.....	iii
SUMMARY.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM JOHN LOCKE: HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı.....	11
1.2. Eserleri.....	15

İKİNCİ BÖLÜM SÖZCÜKLER VE İDELER

2.1. İdeler Teorisi.....	19
2.1.1. İde Nedir?.....	24
2.1.2. İde Nasıl Edinilir?.....	30
2.1.3. İde Türleri Nelerdir?.....	32
2.2. Dil Teorisi.....	33
2.2.1. Dil Nedir?.....	41
2.2.2. Dilin İşlevi Nedir?.....	50
2.2.3. Dilin Kötü Kullanımı Nedir?.....	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM İDELER VE HAKİKAT

3.1. Bilgi Teorisi.....	56
3.1.1. Bilgi Nedir?.....	59
3.1.2. Bilginin Kaynağı Nedir?.....	63
3.1.3. Neyi Bilebiliriz?.....	63

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM HAKİKAT VE SÖZCÜKLER: DİL VE DÜNYA İLİŞKİSİ

4.1. Dil ve Dünya İlişkisi.....	68
4.2. Dünyanın Temsili.....	70
4.3. İletişim.....	78
4.4. Nominalizm: Dilin Hakikatle Bağı.....	80

SONUÇ.....	88
KAYNAKÇA.....	93
ÖZGEÇMİŞ.....	97

KISALTMALAR LİSTESİ

A.B.D. : Amerika Birleşik Devletleri

A.g.e. : Adı geçen eser

A.g.m. : Adı geçen makale

A.g.t. : Adı geçen tez

Bkz. : Bakınız

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

Ed. : Editör

S. : Sayfa

TDK : Türk Dil Kurumu

Vol. : Cilt

ÖZET

İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme adlı eserinde, John Locke insan bilgisinin kaynağını, kesinliğini ve genişliğini araştırmayı amaç edinir. Bu nedenle, insan anlığını inceler. Bir bilgi teorisi oluşturmada önce, İdeler Teorisi'ni meydana getirdikten sonra, Locke, dilin doğasını, kullanımını ve imlemini irdemesi gerektiğini fark eder çünkü bilgi dilsel önermelerden oluşmaktadır. Bu şekilde, Locke, bir dil teorisi ortaya koyar. Bu teoriye göre, sözcükler ve şeyler anlığın nesneleri olan ideler sayesinde ilintilenir. Bir diğer deyişle, dil ve dünya arasındaki ilişki idelerin dolayımı aracılığıyla inşa edilir. Dahası, temsiliyet, iletişim ve nominalizm bu ilişkinin saptanabileceği üç boyuttur. Bu çalışmada, ilk olarak, Locke'un İdeler Teorisi, dil teorisi ve bilgi teorisi sırasıyla ele alınmıştır. Sonrasında ise bu üç boyut açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: John Locke, İde, Dil-Dünya İlişkisi, Temsiliyet, İletişim, Nominalizm

SUMMARY

LANGUAGE-WORLD RELATIONSHIP WITHIN THE CONTEXT OF JOHN LOCKE'S CONCEPTION OF LANGUAGE

In *An Essay Concerning Human Understanding*, John Locke aims to inquire into the origin, certainty and extent of human knowledge. For this reason, he investigates human understanding. Before constructing a theory of knowledge, after composing the Theory of Ideas, Locke realizes that he has to scrutinize the nature, use and signification of language since knowledge consists of linguistic propositions. By this way, he puts forth a theory of language. According to this theory, words and things are related through the ideas which are the objects of understanding. In other words, the relationship between the language and the world is built via the mediation of the ideas. Moreover, representation, communication and nominalism are three dimensions by which this relationship can be examined. In this work, firstly, Locke's Theory of Ideas, theory of language and theory of knowledge were held respectively. Then, these three dimensions were tried to be explained.

Keywords: John Locke, Idea, Language-World Relationship, Representation, Communication, Nominalism

TEŞEKKÜR

Değerli hocam Dr. Öğretim Üyesi Ayşegül Doğrucan’a, çalışma boyunca desteklerini esirgemeyen değerli anne ve babam Ayşe ve Ali Özer’e, kardeşim Utku’ya, teyzem Hatice Kılınç’a teşekkür ederim.

“Hayat, problem çözmektir.”

(Karl Popper)

ÖNSÖZ

Zaman zaman felsefi sorulara cevap ararken dil felsefesi, ontoloji ve bilgi felsefesi arasında bir işbirliğine gidilmesi söz konusudur. Locke da, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* adlı eserinde böyle bir yaklaşım benimsemiştir. Öncelikle İdeler Teorisi'ni oluşturmuş, ardından dile ilişkin anlayışını ortaya koymuş ve bir dil teorisi kurmuş, son olarak da bilgi teorisini tasarlamıştır. Böylelikle, Locke ontoloji, dil felsefesi ve epistemoloji disiplinlerini bir araya getirmeyi başarmıştır.

John Locke'un Dil Anlayışı Bağlamında Dil-Dünya İlişkisi adlı bu tez çalışması Locke'un dile ilişkin görüşlerini merkeze alarak dil felsefesi disiplini alanyazınına özgün bir katkı sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Bu amaçla, Locke'un dil anlayışı belirgin kılınmaya çalışılmış ve bu anlayış bağlamında, dil felsefesinin önemli ve üzerine hacimli çalışma yapılması gereken konularından olan dil-dünya ilişkisi değerlendirilmiştir.

Çalışmanın bölümleri arasında konular açısından Locke'un *Deneme*'de izlediği sıralama korunmuştur. İlk bölümde Locke'un yaşamı ve eserleri hakkında bir bilgilendirme yapıldıktan sonra ikinci bölüm olan "Sözcükler ve İdeler" başlıklı bölüme geçilmiş, bu bölümde Locke'un İdeler Teorisi ve dil teorisi sırasıyla irdelenmiştir. "İdeler ve Hakikat" adlı bölümde "Dil bize hakikatin bilgisini verebilir mi?" sorusuna bir cevap verebilmek için öncelikle sözcüklerin imlemleri olan idelerin gerçekte bir bağının olup olmadığına bakılmış, Locke'un konuyla ilgili düşüncelerine yer verilmiştir. Son bölüm olan "Hakikat ve Sözcükler: Dil-Dünya İlişkisi" adlı dördüncü bölümde ise dil-dünya ilişkisinin Locke düşüncesindeki yansımaları temsiliyet, iletişim ve nominalizm zemininde üç açıdan yakalanmaya çalışılmıştır.

Locke'un *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* de dâhil olmak üzere tüm eserleri bir arada düşünüldüğünde bütünlüklü Locke'çu bir projeden bahsetmek mümkündür. Eğitim, din, hoşgörü, yönetim ve insan anlığı üzerine yazan Locke, Tanrı'nın yüce planı olan insan yaşamının iyilikle, Tanrı'nın iradesine uygun olarak gönüllü bir bağlılıkla; bireysel olarak edinilmiş, akla uygun bilginin öncülüğünde; dogmatizme yer olmadan ne şekilde hangi prensiplerle yaşanabilir olduğunu eserleriyle insanlara bir ışık olacak şekilde ortaya koymak istemiştir. 17. yüzyıl filozofu olan Locke, Orta Çağ'ın geleneğe ve otoriteye bağlılık söylemlerine karşı çıkmış; Kartezyen rasyonalizm anlayışını reddederek doğuştan ideler düşüncesine itiraz etmiş; özgürlük, bağımsızlık, otonomi ve aklın rehberliği temalarını ön planda tutarak 18. yüzyıl Aydınlanmasına da uygun ortam hazırlamıştır.

Özge ÖZER

Antalya, 2021

GİRİŞ

Henüz akıl yetisi tamamıyla gelişmemiş insan türleri, tek başlarına, doğanın en güçsüz canlılarıdır. Ne bir leopar gibi saatte 100 km hız yapabilirler, ne de onları doğada kamufle edecek renk ve desenlere sahip vücutları vardır. Çıkardıkları seslerin nesnelere çarparak geri yansımaları sayesinde karanlıkta da yönlerini bularak avlanabilen yarasalar bile doğada bu insan türlerinden üstündür. Ne var ki, tarih öncesi bir devirde akıl gelişmiş ve söz konusu güçsüzlük aşılmıştır. Dahası, insan *homo sapiens* (bilen insan) olarak zamanla doğanın hâkimi olmuştur. İnsanı doğanın hâkimi yapan bu kapasitenin yani aklın göstergesi olan alet yapımı becerisi ise yaklaşık 1.5 milyon yıl öncesine dayandırılmaktadır.¹ Ancak, akli alet yapımı becerisiyle sınırlandırmayıp, insanın diliyle beraber akıllı bir canlı olduğunu savunan ve dahası insan dendiğinde dili olmayan bir canlı düşünölemeyeceğini ileri süren yaklaşımlar da göz önünde bulundurulmalıdır.

Yazılı dil, sözlü dil, kültür dili, ortak dil, Türk dili, işaret dili, anadil, bilgisayar dili, felsefe dili ve bilim dili gibi “dil” terimini içinde barındıran pek çok başka terim vardır. Bu durum dili nasıl tanımladığımızla yakından ilişkilidir. Yeryüzünde Almanca, İngilizce, Fransızca gibi birbirinden farklı onlarca dil konuşulmaktadır. Dilin incelenmesi dendiğinde ilkin tek tek bu dillerin ayrı ayrı özellikleri bakımından incelenmeleri akla gelebilir. Fakat değişik dillerin ortak olarak gösterdikleri bazı özellikler yönünden dili bağımsız ve ayrı bir bütün olarak incelemek de olanaklıdır ki bu incelemenin adı da dil felsefesidir. Dile ilişkin tanımlar da bu incelemeler ışığında yapılır. Ne var ki, kökeni, tarihi ve yapısı ile ilgili merak uyandıran dil, pek çok şekilde betimlenebilir, tanımlanabilir. Dilin tek bir tanımıyla yetinmek, dili doğası içinde kavramamıza engeldir. Böylelikle, dile ilişkin gerçek bir kavrayış, dil, ilintili olduğu durumlarla ve değişik yönleriyle ele alındığında, elde edilen tanımlar çok yönlü bir sentez meydana getirecek şekilde ortaya konduğunda olanaklıdır.

Peki, dil nedir? Dil olgusu, birçok düşünür ve dilbilimci tarafından ele alınmıştır. Bu düşünür ve dilbilimcilerden kimi dilin sembolik oluşuna, kimi toplumsallığına, kimi yaratıcılığına, kimi uzlaşının ürünü olmasına değinmiş; dili belli perspektiflerden tanımlamıştır.

Edward Sapir’e göre, dil, istemli üretilmiş bir semboller sistemi aracılığıyla duygu, düşünce ve istekleri iletme yöntemidir ve bu yöntem içgüdüsel olmayıp, tamamen

insanidir.² Sapir, dilin iletişim vasfına vurgu yapmış ve dilin içgüdüsel olmadığını savunmuştur. Aynı zamanda, dilin sembolik oluşunu öne çıkarmıştır.

Saussure'a göre, dil, konuşma yetisinin sosyal bir ürünü ve bu yetinin uygulanmasına izin veren sosyal bir yapı tarafından benimsenmiş, gerekli uylaşımlar koleksiyonudur.³ Saussure, dilin toplumsallığını yani sosyal bir ortamda ortaya çıkıp geliştiğini ve uzlaşının mahsulü olduğunu dile getirmiştir.

B. F. Skinner'a göre, dil, dilsel bir topluluğun herhangi bir üyesinin değil, bu topluluğun uygulamalarıdır.⁴ Skinner da, Saussure gibi dilin toplumsallığını önemsemiştir. Dilin toplumdaki tek bir ferde ait olamayacağını ve bütünüyle sosyal çevrenin mülkiyetinde boy veren davranışsal bir pratik olduğunu vurgulamıştır.

Noam Chomsky'e göre, dil, unsurların sınırlı bir kümesinden oluşturulmuş ve her biri sınırlı uzunluktaki cümlelerin sınırlı ya da sınırsız bir kümesidir.⁵ Chomsky'nin dil tanımı, dilin yaratıcılık yönünü öne çıkarmaktadır. Eldeki belli sayıdaki sözcük ya da cümle gibi yapılarla neredeyse sonsuz sayıda ifadeye ulaşmamız dilin yaratıcılık boyutu ile ilgili olup Chomsky tarafından da vurgulanmıştır.

Muharrem Ergin ise, dili, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli anlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimai bir müessese olarak tanımlamıştır.⁶ Ergin de Sapir gibi dilin iletişim vasfına dikkat çekmiştir. Bunun yanında, dili kurallı ve devingen ancak doğal bir sistem olarak değerlendirmiş, dilin seslerden oluştuğunu belirtmiş, içtimai yani toplumsal bir kurum olduğunu dile getirmiştir. Dilin ne zaman ortaya çıktığına dair bilinmezlik Ergin tarafından da vurgulanmıştır.

Bu tanımların yanı sıra dili işlevleri yoluyla tanımlamak da olanaklıdır. Dil, kimi zaman edimselliği bulunan; kimi zaman sanatsal amaçlara hitap eden; soyutlamalarla ve kavramlarla iş gören; kültürün demirbaşı ve taşıyıcısı; işaret etmenin gelişmiş ve özelleşmiş bir izdüşümü; topluluklar ve toplumlar kurmasının yanı sıra onları bir yandan da şekillendiren; aklı işler kılan; bir dışlaştırma, ifade ve bildirişim aracıdır.

¹ Nakipoğlu, M., "Dil, Beyin ve Evrim". <https://www.youtube.com/watch?v=kq9BelKCKf4> (erişim tarihi: 10.10.2019).

² Sapir, E. (1921). *Language*. Harcourt Brace, New York. S. 8.

³ Saussure, F. D. (1959). *Course In General Linguistics*. The Philosophical Library, New York. S. 9.

⁴ Skinner, B. F. (1957). *Verbal Behavior*. Appleton-Century-Crofts, New York. S. 2.

⁵ Chomsky, N. (2002). *Syntactic Structures*. Mouton De Gruyter, New York. S. 2.

⁶ Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Yayınları, İstanbul. S. 3.

Dahası, işleyişi semantik (anlambilimsel) ve sentaktik (sözdizimsel) kurallarla düzenlenen dil, bilişsel kısayollar ve kestirmeler içeren bir semboller sistemidir. Sembol, bir nesneyi temsil etmek amacıyla kullanılan bir obje ya da işarettir.⁷ Bir kalp şekli sevgi sembolüyken; bir kurukafa resmi tehlike sembolüdür. Kendilerine eklenilen zihinsel tasarımlar, anlam ve imgeler yoluyla etkinlik gösteren sözcüklerimiz de birer semboldür. Örneğin, “elma” sözcüğünü ele alalım. TDK sözlüğünde, “elma” sözcüğünün anlamı “çiçekleri pembe ya da beyaz bir ağaç” veya “bu ağacın kabuğu parlak, sert, kırmızı, sarı ya da yeşil renkte, kokusu hoş, tadı ekşi veya tatlı, dokusu gevrek, ufak çekirdekli meyvesi” olarak belirtilmiştir.⁸ “Elma” dendiğinde hemen aklımıza, tasvir edilen şekilde, bir elma ağacı ya da bu ağacın meyvesi gelir. Böylelikle, “elma” sözcüğü, bu nesneleri temsil eden bir işarettir ve bir sembol olarak, belirtilen anlamlar yoluyla, bu nesneleri zihinde temsil eder. Belirli imge ve tasarımlarla da ilintilenen “elma” sözcüğü, bu şekilde, bilişsel bir kısayol ve kestirme olarak iş görür.

Birer sembol olup, bilişsel kısayollar ve kestirmeler olarak işlev gösteren sözcükler, dilin en temel yapıtaşları olarak değerlendirilebilir. Diller, sözcükler ve sözcüklerin belli kurallar etrafında bir araya gelmesiyle oluşmuş cümlelerden meydana gelir. Bir ressamın paletindeki rengârenk boyalara benzeyen sözcüklerle kurduğumuz cümleler, kimi zaman dünyayı betimler, kimi zaman duygu ve düşüncelerimizi dışa vurur, kimi zaman da bir şey yapmamızı ya da yaptırmamızı sağlar. Bir araya geldiklerinde ya da tek başlarına, sözcüklerle yapılabileceklerin sınırı yoktur.

Kırmızı yanınca ‘Dur!’, sarı yanınca ‘Hazırlan!’, yeşil yanınca ‘Geç!’ anlamını veren trafik lambalarından, jestler ve mimiklere kadar birçok iletişim unsuru dil fenomeninin kapsamı içinde yer alır. Sadece sözlü ya da yazılı sözcüklerle değil beden dilimizle de karşımızdakine bir şeyler anlatabilir, kendimizi ifade edebiliriz. Bilinçsizce yaptığımız birçok jest ve mimik anlam taşır.

Örneğin, kollarını kapamak iletişime kapalı olduğunu, kaşlardan birini kaldırmak kimi zaman karşılaşılan durum veya olay karşısında şaşkınlık yaşandığını ya da konuyla ilgili düşünme eylemi gerçekleştirildiğini belirtirken, kimi zaman meydan okuma anlamına gelir. Kaşlardan ikisini de kaldırmak sorulan bir soruya verilen ‘Hayır!’ cevabının yerini tutabilirken, sıkılı yumruk öfkeyi gösterir.

⁷ Cambridge Dictionary. “Symbol”.

<https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce-t%C3%BCrk%C3%A7e/symbol> (erişim tarihi: 01.12.2021).

⁸ TDK. “Elma”. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=%C3%A7%C3%BCr%C3%BCK%20elma> (erişim tarihi: 30.11.2021).

Dahası, farklı açılardan, bambaşka şekillerde betimlenebilen dil, kimilerine göre ideler, kimilerine göre de tümellerle özdeş, adına “kavram” denilen zihinsel tasarımlar aracılığıyla iş görmektedir. Kavramlar, geçmişten etkilenmiş, şimdiyi kuran, geleceği de etkileyecek olan dinamik otoritelerdir. İşlem, kaplam ve uygulamalarının kurallarıyla belirgin kılınan kavramlar, özellikle felsefe disiplini açısından büyük önem taşımaktadır; öyle ki, felsefeyi kavram analizine indirgeyen görüşler bulunmaktadır.

Çeşitli yönleriyle bir olgu olarak dili inceleyen felsefe disiplini dil felsefesidir. Dil felsefesinin yüz yıllık bir geçmişi olduğu söylenebilir. Dil felsefesinin bir disiplin olarak her ne kadar yüz yıllık bir geçmişi olsa da dilin her dönemde filozofların ilgisini cezbedtiğini söylemek yanlış olmaz. Felsefe tarihi boyunca dil üzerine düşünülmüş, dile ilişkin görüşler geliştirilmiştir: M.Ö. 5. yüzyıl civarında ortaya çıkan Sofistler’den *Prodikos* eşanlamli sözler, *Hippias* gramer, *Gorgias* stil üzerinde durmuş; *Protagoras* kelimelerin doğru kullanılmasını, adların türlerini, eylemin çekimlerini, tümcenin temel biçimlerini incelemiştir.⁹ Dil vurgusu yani dile verilen felsefi önem bazen öne çıkmış, bazen örtük kalmış olsa da dil her zaman felsefenin odağında yer almıştır.

Dil felsefesi dilin mahiyetini, kökenini, işlevini ve anlam problemi gibi konuları ele almaktadır. Dil felsefesinin ele aldığı bir diğer konu da dil-dünya ilişkisidir. Dil ile dünya arasındaki ilişkiye dair pek çok görüş geçmişten günümüze değişik bakış açılarıyla ortaya konulmuştur. Bu ilişkinin kurulmasına hem dil hem de dünya ile bağlantılı olmakla düşüncenin aracılık ettiğı açıktır. Dünya düşünceler yoluyla kurulmakta, temsil edilmekte ve anlamlandırılmaktadır. Dil de bu düşüncelerin oluşturulmasından, ifade edilmesine değin etkin rol oynamaktadır. Elbette, tüm bu tespitler, dil felsefesinin alanına girer. Dil felsefesi, dili bir mikroskop lamı ve lamelinin arasına adeta bir cisim gibi yatırarak dilin karakteristiklerini inceler ve dile ilişkin kavrayışımızı geliştirmeye çalışır.

Ontoloji ise konusu varlık olan, varlığı var olmak bakımından inceleyen, felsefenin temel bir disiplini. Bir şeyin var olması ne demektir? Varlık bir özellik midir? Neden bir şeyler var? Felsefi sorgulamalara girişildiğinde insan zihnine bu tip onlarca soru üşüşür ve en sonunda insan varlığın ne olduğu sorusuna ulaşır. Bütün bu sorulara yanıt bulmak ontolojinin varlık sebebidir. Diğer adı varlık felsefesi olan ontoloji bir yandan varlığın mahiyetini araştırırken bir yandan da var olanları kategorilere ayırır. Varlığı kategorilere ayıran yalnızca ontoloji değildir; bilim de varlığı kategorilere ayırarak sınıflandırır. Ancak, ontolojinin kategorileri varlığın var olmak bakımından sahip olduğu ayrımları belirtirken,

⁹ Gökberk, M. (1993). *Felsefe Tarihi*. Remzi Kitabevi, İstanbul. S. 44.

bilim bazı ön kabullerle varlığın yalnızca bir boyutu olan fiziksellik zemininde varlığı inceleyerek, onu sınıflandırır ve varlıkların aralarındaki ilişkileri belirler. Örneğin, Aristoteles'in varlığı töz, nicelik, nitelik, ilişki, yer, zaman, konum, iyelik, etkinlik ve edilginlik olmak üzere on kategoriye ayırdığı yerde, biyoloji varlıkları bakteriler, bitkiler, mantarlar, omurgalı hayvanlar, omurgasız hayvanlar, protistalar, virüsler gibi kategorilere ayırır.

Bilginin kaynağını, imkânını, ölçütünü, kesinliğini, doğruluğunu, sınırını vs. ele alan bilgi felsefesi ise 17. yüzyılda modern felsefeyle varlık felsefesinin önüne geçmiş¹⁰, filozofların üzerinde çokça kafa yordukları bir araştırma alanıdır. İlk ve Ortaçağ boyunca varlığın varlığı sorgulanmadan kabul edilip mahiyeti belirlenmiş, modern dönemde ise önce bilgi felsefesi ile meşgul olunmuş ve ondan sonra varlığın neliği ele alınmıştır.¹¹ Bilgi felsefesinin modern zamanlarda önem ve değer kazanmasının nedeni de bu dönemin kültüründe yani modern kültürde en başat unsurun bilim oluşudur.¹²

Dahası, varlığı konu edinen varlık felsefesi, bilgiyi konu edinen bilgi felsefesi ve dili konu edinen dil felsefesi birbirleriyle yakın ilişki içerisindedir. Öyle ki, bunlardan birini çalışmaya karar vermiş kimsenin bir noktadan sonra ötekine başvurmadan çalışmasını tamamlaması zordur. John Locke'un *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* adlı eseri bu duruma tam bir örnektir.

John Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* adlı yapıtında bu üç alanı ilgilendiren saptamalarda bulunmuştur. İdelerin (düşünce ya da tasarımların) fitri yani doğuştan olmadığını öne sürerek başlattığı çalışması aslında ontolojiyi ve dil felsefesini ilgilendiren yönleri olan epistemolojik bir projedir.

John Locke'un dil anlayışı bağlamında dil-dünya ilişkisinin irdelendiği bu çalışmada yararlanılacak temel eser de *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*'dir. *Deneme* dört bölümden oluşur. İlk bölüm doğuştan kavramlar üzerine, ikinci bölüm ideler üzerine, üçüncü bölüm sözcükler üzerine, dördüncü bölüm ise bilgi ve kanı üzerinedir. Yapıtta esas olarak epistemolojik incelemeler yapılmıştır ancak Locke "iki idenin uyuşması ya da uyuşmamasının algısı" olarak tanımladığı bilginin tümüyle dilsel formları olan önermelerden oluşması ve ideler ile sözcükler arasında önemli bir bağlantı bulunması nedeniyle epistemolojisini kurmadan önce dilin doğasını, kullanımını ve imlemini inceleme kararı almıştır.

¹⁰ Cevizci, A. (2020). *Bilgi Felsefesi*. Say Yayınları, İstanbul. S. 11.

¹¹ A.g.e., S. 11.

¹² A.g.e., S. 11.

Locke'un *Deneme*'yi yazma motivasyonu da oldukça ilgi çekicidir. Locke ve arkadaşları ahlak ve dinin ilkeleri üzerine tartıştıkları bir gün tartışmanın sonu bir türlü gelmez, birbirinden farklı düşünceler ve bazı kuşkular içinde kalarak şaşkınlığa düşerler. Bunun üzerine Locke yanlış yolda olduklarını düşünür ve öncelikle insanın kendi yetilerini, anlığın ne tür nesnelerle uğraşmaya elverişli olduğunu ya da olmadığını saptamak, bir diğer deyişle bilginin doğasını, kapsamını ve sınırlarını ortaya koymak üzere bir araştırmaya koyulmayı önerir. Arkadaşları bu fikre sıcak bakarlar. Böylelikle, kalemi eline aldığı anda, bu konuda söyleyeceklerinin bir sayfada biteceğini sanan Locke¹³, büyük eser *Deneme*'yi yazar.

Deneme'nin "Okura Mektup" bölümünde okura seslenen Locke felsefeyi şeylerin doğru bilgisi olarak gördüğünü belirtir.¹⁴ Ona göre, elbette Boyle ve Newton gibi bilimde önemli işler başaran kimselere ihtiyaç vardır. Ancak, dünyadaki bilginin ilerleyişini engelleyen öyle bir şey daha vardır ki bunun önüne geçilmesi bilginin yolunu açar. Bilimin ilerleyişini olumsuz yönde etkileyen bu engel kaba, yanlış ve anlaşılabilir terimlerin bilgince fakat anlamsız kullanımlarla bilimlere sokulmasıdır.¹⁵ Locke'a göre, bulanık ve anlamsız konuşma biçimleri ve dilin bozuk kullanımı bilimin gizlerinin gereği, derin bilgi ve yüksek düşüncenin sonucu sayılmıştır. Locke, bu alanı biraz temizleyip bilgi yolunu örten döküntüleri ortadan kaldıran bir kol işçisi olarak çalışmanın da bilimin çalışkan ve başarılı yeteneklerinin yaptıklarının yanında yeterli bir tutku olduğu görüşündedir.¹⁶ Öyle ki, kendisi de eserini aynı tutkuyla yazmıştır.

Bu çalışmanın konusu, John Locke'un dil anlayışı bağlamında dil-dünya ilişkisidir. Açıktır ki, dil dünya ile yakından ilişkilidir. Dünya derken sadece üzerinde yaşadığımız toprak, denizler ve yeryüzünü kastetmiyoruz elbette. Kabaca söylersek dünya şeylerin, durumların, olay ve olguların tümüne denk gelir. Tek boynuzlu at, peri kızları, dolaptaki süt, kafamızdaki saç, yazının icadı, Güneş'in doğuşu, bir elmanın kırmızılığı, bir nergisin kokusu, Dünya'ya en uzak gök cismi, atomlar, atom altı parçacıklar, düşünceler, duygular ve inançlar kurmaca ya da gerçek varlıklarıyla dünyaya işaret eder. Tüm bu varlıklar başkaca şeylerin yanında dilde temsil edilir. İnsanın dış dünyadaki nesnelerle, fiziksel olarak dünyada olmadığı halde varmış gibi tasarımılanan düşsel varlıklarla ve aynı zamanda diğer insanlarla bağını kuran dildir. Dış dünya dilde yansımaları bulur; gerçektışı ya da gerçek şey, olay, olgu ya da durumlar, dilin dolayısıyla zihnimizde yer edinir. İnsan, dilsel sembollerin zihinsel tasarımlara eklenmesi aracılığıyla yeni bir boyutta özgün bir var oluş edinen bu

¹³ Locke, J. (2017). *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*. (Çev. V. Hacıkadiroğlu). Kabalcı Yayıncılık, İstanbul. S. 61.

¹⁴ A.g.e., S. 63.

¹⁵ A.g.e., S. 63.

yapılar üzerinde böylelikle bir denetleme ve kontrol etkinliği gerçekleştirebilir. Başarılı bir iletişimin kanalı da söz ya da yazı formlarıyla dildir. Dünya üzerine düşüncelerimiz yine dil ile oluşturulur ve kayıt altına alınır. Dahası dil, dünyayı kurar. Yani, dünyayı algılamamız dilden bağımsız değildir.

Antik Çağ'dan günümüze, dil ve dünya arasındaki ilişkiyi ortaya koyan yani varlıklarla dili irtibatlandıran bazı bakış açıları bulunmaktadır. Örneğin, Antik Çağ'da Herakleitos dil, düşünce ve varlığın özdeş oldukları düşüncesini öne sürmüştür.¹⁷ Bu düşünceye göre, varlık düşünülebilir ve dile gelebilir olanken düşünülemeyen ve netice olarak da dile gelemeyen var olamaz. Antik Çağ'da Greklerin “dil” sözcüğünü karşılayacak bir terimleri de yoktur.¹⁸ “Akıl”, “açıklama” anlamlarını da semantik olarak kapsayan çok anlamlı “logos” sözcüğü “söyleme” ve “söz” anlamına da gelmekle bu eksikliği kapatmaktadır. Öte yandan, logos hem söz hem us hem de yasa olmak itibarıyla dil, düşünce ve varlık arasında bir eş oluşluk ilişkisi kurmaktadır.

Dil, düşünce ve varlığı özdeş gören anlayışın dışında dil ile dünya arasındaki ilişkinin bir temsil ilişkisi olduğunu öne süren görüşler de bulunmaktadır. Bu tip temsiliyetçi görüşlere göre, dil düşünceler aracılığıyla dünyayı doğrudan ya da dolaylı olarak temsil eder. Dil dünyayı doğrudan temsil ettiğinde, herhangi bir çarpıtma olmadan onu adeta bir ayna gibi aracısız bir şekilde yansıtır. Dolaylı olarak temsilde ise araya idelerin dolayımı girer. Bu da John Locke'un görüşüdür.

Bir başka görüş de dilin dünyayı temsil etmekle kalmadığını bir yandan onu kurduğunu öne sürer. Bu görüşe göre, insan gerçekliği belirli bir mesafede yeniden inşa eder ve bunu da dil yoluyla yaparken, dilsel etkinliğimiz dünyayı algılayışımıza eşlik eder. Bir örnekle açıklayalım. Bizim sandalye ve masaları gördüğümüz yerde üstün zekâlı bir uzaylı atom altı parçacıkların değişik kombinasyonlarını görüyor olsun. Bu üstün zekâlı uzaylı gördüklerini anlatırken “masa” ve “sandalye” sözcüklerini kullanmayacaktır. Farklı zihinler, dünyayı farklı algılar ve farklı betimler. Benzer şekilde, belki de adalet, demokrasi, özgürlük gibi kavramlar bizim görme biçimlerimizin sonucu olarak ortaya çıkmış ve dilsel hazinemize terimler olarak girmiştir. Eğer bu terim ve kavramlardan yoksun olsaydık dünyayı algılayışımız da bambaşka olabilirdi.

¹⁶ Locke, 2017: 63.

¹⁷ Altınörs, A. (2003). *Dil Felsefesine Giriş*. İnkilâp Kitabevi, İstanbul. S. 60.

¹⁸ Ergat, E. A. (2008). *Dil, Düşünce ve Varlık İlişkisi: J. Locke ve G. Berkeley Örneği*. Birey Yayıncılık, İstanbul. S. 10.

Başka sözcüklerle ifade edilecek olursa, zihindeki bir kavram bir terim olarak bir kez dile girdikten ve orda yeşerdikten sonra insanın dünyayı algılayış biçimini de değiştirebilecek ölçüde güçlü ve etkilidir. Denilebilir ki, zihnimizdeki kavramlar ve bunların dildeki karşılıkları olan terimler kuşaktan kuşağa aktarılmakla kalmayan aynı zamanda dünyayı nasıl algıladığımızı da radikal bir şekilde değiştiren yani dünyayı kuran kültürel memlerdir.

Bu tez çalışmasının birincil amacı, dil-dünya ilişkisi konusunda mevcut yaklaşımlardan biri olan Locke'un yaklaşımının daha da görünür ve belirgin hale getirilmesidir. Ardıllarının esin kaynağı olan ünlü ampirist düşünürün dil-dünya ilişkisi konusundaki görüşleri, eserinde sözcüklere yani dile ayrıca bir bölüm ayırmış olsa da pek açık değildir. Locke'un amacı temelde dili incelemek olmadığından, dil-dünya ilişkisine dair görüşlerinin açıklıkla ortaya konulması onun esere yayılmış düşüncelerini bütüncül bir şekilde incelemek, bunları yorumlamak ve aralarındaki bağlantıları yakalamakla olanaklıdır. Bu yüzden, bu çalışmada Locke'un ontolojisi ve epistemolojisi de yeri geldiğinde çok detaya girilmeden ele alınmıştır.

John Locke'un dil anlayışı bağlamında dil-dünya ilişkisinin irdelendiği bu çalışma, dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, John Locke'un hayatı ele alınmış ve eserlerine yer verilmiştir. 17. yüzyıl filozofu olan John Locke (1632-1704), İngiliz deneyciliğinin kurucusu ve önemli bir temsilcisidir. Bristol yakınlarında Wrington'da doğmuştur ve babası bir taşra avukatıdır.¹⁹ Eğitimine evinde başlayan Locke, daha sonra Westminster School'a, oradan da Oxford Üniversitesi'ne girmiştir.²⁰ Üniversite yıllarında, Locke, modern felsefenin kurucusu kabul edilen, bir rasyonalist olan Descartes'ı okumuştur.²¹ Locke, rasyonalizm ve deneycilik arasındaki çekişmede kendinden önce gelen Hobbes ve kendisinden sonra gelecek Hume çizgisinde²² deneyciliğin tarafındadır. Kendi felsefesini oluşturduğunda, Descartes'ın doğuştan idelerin var olduğu düşüncesine karşı çıkar. Karşı çıkışına nedenleriyle birlikte *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* adlı eserinde yer verir.

İkinci bölümde, ideler ve sözcükler arasındaki ilişki irdelenmiş, çalışmanın temel problemi olan sözcüklerin varlıklarla olan ilişkisi yani dilin dünyayla ilişkisinin mahiyetine dair ipuçları elde edilmiştir. Bu bölüm, "İdeler Teorisi" ve "Dil Teorisi" olmak üzere iki alt

¹⁹ Copleston, F. (1998). *Felsefe Tarihi : Hobbes – Locke*. (Çev. A. Yardımlı). İdea Yayınevi, İstanbul. S. 75.

²⁰ A.g.e., S. 75.

²¹ A.g.e., S. 75.

²² Gökberk, 1993: 332-333.

bölümden oluşmaktadır. Locke'un diğer bütün görüşleri İdeler Teorisi ile yakından ilişkilidir. Yani, Locke düşüncesinde ide merkezi bir yerdedir. Bu yüzden çalışmada öncelikle ide kavramı değişik yönleriyle açık kılınmaya çalışılmış, ardından Locke'un dil anlayışı ortaya konulmuştur.

Üçüncü bölümde, ideler ile hakikat arasındaki ilişki ele alınmıştır. Bir kefesinde sözcükler bir kefesinde varlıklar bulunan terazinin denklik gösterip göstermediğinin tespiti, yani “Dil bize hakikati verir mi?” sorusunun yanıtını bulmak için sözcük ve varlıklar arasındaki ilişkide aracı olan idelerin hakikatle bağı araştırılmıştır. Bunun için de Locke'un bilgi teorisinin çalışmanın konusuyla ilgili olan bölümleri ele alınmıştır.

Belirtmek gerekir ki, çalışmada, farklı felsefe otoritelerinin üzerinde hemfikir olduğu daha başka kullanımlara haiz olan “hakikat” sözcüğü bu kullanımlardan ayırt edilir şekilde, görünen gerçeklikle çakışan ya da onun aslı olan mutlak ve nesnel gerçeklik anlamında kullanılmıştır. Gerektiğinde yani hakikatin bile göreliliğe olabileceği düşünüldüğü zamanlarda bu kullanım göz ardı edilmiştir.

Dördüncü bölümde, Locke'un dil-dünya ilişkisine dair kavrayışı gösterilmeye çalışılmıştır. Buna göre, sözcüklerin varlıklarla doğrudan bir bağı olamaz. Sözcükler ancak idelerin yerini tutar. İdeler de varlıkların duyum yoluyla insan zihninde ürettikleri tasarımlardır. Bu tasarımlar varlıkların etkisiyle oluşmuşlardır ancak zihinle hakikat arasında bir bilinç örtüsü bulunur. Locke, bu örtünün şeffaf olduğunu ve gerçeği gizlemediğini öne sürmesine rağmen bir yerde idelerin derlenmesinin kusurlu olduğunu belirtir.²³ İdeler bile varlıkları kusurlu bir şekilde temsil ediyorken, sözcüklerin varlıkları temsil etmesi ve hakikat hakkında bir şeyler söylemesi olanaklı değildir.

Ayrıca, Locke'a göre genel ve tümel şeylerin gerçek varoluşunda bulunmayıp anlığın kendi gereksinimleri için ürettiği soyut bağlantılar olduklarından genel önermeler de varoluşla ilgili değildir. Şeylerin gerçek özlerini tam ve yeterli biçimde bilmek de mümkün değildir; bilinebilen yalnızca ve kısmi olarak adsal özlerdir. Dilin düşünceyi kaydetmek, ideleri anımsatmak gibi amaçları olsa da esas amacı öznel arasında başarılı bir iletişim gerçekleşmesini sağlamaktır. Yine de denilebilir ki dil dünyayı ikinci dereceden temsil eder. Bu da idelerin varlıkları, sözcüklerin de ideleri temsil etmesiyle, yani sözcüklerin temsillerin temsilleri olmasıyla gerçekleşir.²⁴

²³ Locke, 2017: 287

²⁴ Topkaya, R. (2017). “Dünyayı Anlamada Dilin Rolü: Dilin Temsil İşlevi Üzerine Bir Çalışma”. (Yayınlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. S. 5.

Dil felsefesi açısından dikkate değer bir kazanım elde etmek motivasyonu ile oluşturulmuş bu çalışmanın bir diğer amacı da felsefe literatüründe özgün bir yer edinmektir. Daha önce, Emir Ali Ergat, *John Locke ve G. Berkeley’de Dil, Düşünce ve Varlık İlişkisi* adlı çalışmasında aynı konuyu bir başka filozofla kıyas yapma yoluyla ele almış görünüyor. Yine, Emin Çelebi, John Locke’un İdeler Teorisi’ni incelemiş, Sara Çelik *Yeniçağda Bilgi Felsefesi*, Atakan Altınörs *İdealar ve Dil Bağlamında Locke ile Leibniz* adlı eserlerinde Locke’un görüşlerine yer vermişlerdir. Mine Kaya Keha da, *18. Yüzyıl İngiliz Empirist Filozoflarında Dil ve Anlam Sorunları* adlı kitabında John Locke felsefesinde dil ve anlam sorunlarını irdelemiştir. Michael Morris, Patricia Sheridan ve Walter Ott ise Locke’un dil felsefesi konusunda araştırma yapan yabancı isimlerden bazıları olup eserleri isimlerini kaynakça bölümünde belirttiğimiz diğer eser sahiplerinin eserleriyle birlikte çalışmamızda kaynak olarak kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

JOHN LOCKE: HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

Aydınlanmanın zemini 17. yüzyılda yaşamış olan, “18. Yüzyıl Aydınlanmasının gerçek kurucusu” olarak nitelendirilen²⁵ İngiliz filozof John Locke, bireysel hak ve özgürlükleri ön planda tutan liberalizmin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuş bir siyaset teorisyenidir. Bireyin özgür olması, aklın rehber edinilmesi, kültürün her alanında (bilimde, dinde, devlet ve eğitimde) gelenek ve otoriteden bağımsız olunabilmesi yani klasik aydınlanma düşünceleri Locke’un savunduğu ilkelere²⁶ Deneyci yaklaşımın kurucusu ve bir temsilcisi olan Locke aynı zamanda tıp eğitimi de almış bir doktordur. İngiltere’nin dış ticaretinin geleceğinden, meyve ağaçlarının yetiştirilmesine kadar çok farklı konular hakkında düşünen²⁷ filozof çağdaşlarına ve kendinden sonra gelenlere esin kaynağı olmuştur.

Locke, 29 Ağustos 1632’de Bristol yakınlarında Wrington’da doğmuştur.²⁸ Wrington, İngiltere’de Kuzey Somerset’te bir köydür. Locke, doğduğu gün, aslında yeni doğmuşların vaftizinden daha önemli olanın yetişkinlerin ruhlarını kurtarmak olduğuna inanan, bu dini bölgenin Püritan papazı Samuel Crook tarafından vaftiz edilmiştir.²⁹ Locke, 28 Ekim 1704’te Masham ailesinin Essex’e bağlı Oates’teki kır evinde 72 yaşında vefat etmiştir.³⁰

Locke’un annesi Agnes Keene’nin ailesi deri tabaklama, babası John Locke’un ailesi ise giyecek işiyle ilgilenmişlerdir ve her ikisi de Püritan tüccar ailelere mensuptur.³¹ 1630 yılının Haziran ayında dünya evine giren Agnes ve John çiftinin ilk çocuğu geleceğin filozofu olacak olan John Locke’tur.³² Locke’un daha sonra bir kardeşi olmuştur.³³

²⁵ Gökberk, 1993: 330.

²⁶ A.g.e., 1993: 330.

²⁷ Dunn, J. (2011). *Locke*. (Çev. H. Gür). Dost Kitabevi Yayınları, Ankara. S. 11.

²⁸ Cranston, M. (1957). *John Locke: A Biography*. The Macmillan Company, New York. S. 1.

²⁹ A.g.e., S. 1.

³⁰ Dunn, 2011: 19.

³¹ A.g.e., S. 21.

³² Cranston, 1957: 4.

³³ King, L. (1830). *The Life of John Locke With Extracts From His Correspondence, Journals and Common-place Books Vol:1*. Henry Colburn Ve Richard Bentley, Londra. S. 1.

Locke'un babası bir taşra avukatıdır ve Somerset'te Sulh Mahkemesi'nde hem avukat hem de katip olarak çalışmıştır.³⁴ Locke'un babası, çok yüksek bir geliri olmadığı için sahip olduğu bir parça toprakla Locke'a vasat bir yaşam sunmuştur.³⁵ Ancak Locke'un ailesinin güçlü ve başarılı tanındıkları vardır: Locke'un babası gibi İç Savaş'ın ilk yıllarında Somerset'te Parlamento güçlerinin süvari birliğinde subay olarak çalışmış Alexander Popham bunlardan biridir.³⁶

İç Savaş'ın ardından Parlamento'ya West County temsilcisi olarak giren ve ulusal politika alanında seçkin bir kişi haline gelen Popham, Locke'u Londra'daki elit Westminster okuluna önermiştir ve 1646'da Locke bu okula alınmıştır.³⁷ Locke, önceleri, her zaman saygı ve muhabbetle söz ettiği babası tarafından evde eğitilmiştir.³⁸

Locke, 1652'ye kadar Westminster okulunda eğitim görmüştür.³⁹ Westminster'in ardından yine başka bir himayecinin etkisiyle o zamanlar Oxford Üniversitesi'ne bağlı en büyük okul olan Christ Church'e geçmiştir.⁴⁰ Lisans ve lisansüstü derecelerini aldıktan sonra, zekâsı ve yetenekleriyle öğrenci akranlarının önüne geçen Locke, 1659'da ileri öğrenciliğe seçilmiştir. Ertesi yıl 1660'da Christ Church'te Yunanca eğitmeni yapılmıştır ve daha sonra diluzluğunda okutman (reader in rhetoric) ve ahlak felsefesi denetmeni (censor of moral philosophy) olarak atanmıştır.⁴¹ Ayrıca, Locke lisans ve lisansüstü derecelerini aldığı Oxford Üniversitesi'ne girmeden önce klasik dilleri (Latince, Grekçe, İbranice, Arapça) ve edebi eserlerini bilmektedir.⁴²

Locke, Oxford'ta felsefe eğitimine başladığı yıllarda Aristotelesçi Skolastik geleneğin güçlü bir biçimde hâkim olduğu düşünsel ortamla karşılaşmıştır.⁴³ Felsefeyi bulanık terimler ve yararsız sorular içinde “şaşırmış” bulan Locke bundan büyük bir rahatsızlık duymuştur.⁴⁴ Locke'un Oxford'da eğitim almaktan duyduğu pişmanlık arkadaşı Le Clerc tarafından da dile getirilmiştir.⁴⁵ Locke'un felsefeye olan ilgisi bu ortam içerisindeki öğretilerden ziyade Descartes metinlerine yönelmiştir ancak Locke hiçbir zaman Descartes

³⁴ Dunn, 2011: 21.

³⁵ A.g.e., S. 21.

³⁶ A.g.e., S. 21.

³⁷ A.g.e., S. 22.

³⁸ King, 1830: 1.

³⁹ Copleston, 1998: 75.

⁴⁰ Dunn, 2011: 22.

⁴¹ Copleston, 1998: 75.

⁴² Zelyüt, S. (2010). *Dört Adalı: Hobbes-Lock-Berkeley-Hume*. Doğu Batı Yayınları, Ankara. S. 49.

⁴³ Copleston, 1998: 75.

⁴⁴ A.g.e., S. 75.

⁴⁵ King, 1830: 6.

taftarı olmamıştır.⁴⁶ Locke, sadece belli bazı noktalarda Descartes'tan etkilenmiştir. Örneğin, Locke, açık ve düzenli düşünmenin felsefe dışında olduğu gibi felsefe içinde de olanaklı olduğunu Descartes'ın yazılarında görmüştür.⁴⁷

Locke'un Oxford'daki çalışmaları sadece felsefeyle sınırlı değildir: Locke, Sir Robert Boyle'un ve çevresinin bir dostu olarak kimya ve fizikle de ilgilenmiştir.⁴⁸ Ayrıca tıp alanında da çalışmalar sürdürmüş ancak bu alandaki derecesini ve çalışma yetkisini ancak daha sonraki bir tarihte, 1674'te, alabilmiştir.⁴⁹

Yeteneklerine uygun olarak kâtip olma şansı da bulunan Locke tıp eğitimi almayı tercih etmiş ve doktor olmak için hevesle çalışmış, dostlarına ve yakınlarına kapsamlı tıbbi öneriler sunmuştur.⁵⁰ 17. yüzyılın en büyük hekimlerinden biri olan ve bulaşıcı hastalıkların sağaltımında öncülük yapan Dr. Thomas Sydenham ile çalışan Locke bu işbirliğinden oldukça etkilenmiştir.⁵¹

Locke 1665'te Brandenburg Prenslığıne Sir Walter Vane başkanlığındaki diplomatik bir heyete sekreter olarak katılarak İngiltere'den ayrılmıştır.⁵² 1666'da, Kral 2. Charles'ın sarayında etkili bir politik figür olan ve daha sonraları Shaftesbury Kontu ünvanını alan Lord Ashley (Anthony Ashley Cooper) ile arkadaşı David Thomas aracılığıyla tanışmıştır.⁵³

Ashley ve Locke'un karşılaşmaları bir rastlantıdır ancak bu karşılaşmanın sonuçları Locke için oldukça önemlidir çünkü Shaftesbury Kontu Lord Ashley, Locke'tan etkilenecek ondan özel doktoru olmasını istemiştir.⁵⁴ Bunun üzerine, Locke, Lord Ashley'in evine taşınmıştır ve tanışmalarından kısa bir süre sonra, 1668'de, Ashley Locke'un gözetiminde büyük bir ameliyat geçirmiştir.⁵⁵ Ameliyattaki olumsuzluklara ve hayati riske rağmen, Locke Ashley'in karaciğerindeki gittikçe büyüyen kisti almayı başarmıştır.⁵⁶

Birinci Shaftesbury Kontu olan Lord Ashley'in hizmetine giren Locke, koruyucusunun tıp danışmanlığını yaparken oğlunun da öğretmenliğini üstlenmiştir.⁵⁷

⁴⁶ Copleston, 1998: 75.

⁴⁷ A.g.e., S. 75.

⁴⁸ A.g.e., S. 75.

⁴⁹ A.g.e., S. 75.

⁵⁰ Dunn, 2011: 24.

⁵¹ A.g.e., S. 24.

⁵² Copleston, 1998: 76.

⁵³ Dunn, 2011: 24.

⁵⁴ A.g.e., S. 24.

⁵⁵ A.g.e., S. 24.

⁵⁶ A.g.e., S. 24.

⁵⁷ Copleston, 1998: 76.

1672’de Lord Ashley, Lord Chancellor olduğu zaman Locke’u kilise hayırlarının sunuluşu için sekreter konumuna atamıştır ve 1673’te ise Locke tecim ve plantasyonlar konseyine sekreter yapılmıştır ancak daha sonra Shaftesbury Kontu Lord Ashley’nin politik talihinin tersine dönmesi üzerine Locke Oxford’a dönmüş ve orada Christ Church’te akademik üyeliğini sürdürmüştür.⁵⁸

1675’te, sağlığı bozulan Locke 1680’e kadar kalacağı Fransa’ya gitmek zorunda kalmıştır ve 1675-1680 yılları arasında Fransa’da geçirdiği dönemde Kartezyen ve karşı-Kartezyen ekollerinden felsefecilerle karşılaşmış, Pierre Gassendi’nin düşüncelerinden haberdar olmuş, bunlardan etkilenmiştir.⁵⁹

Locke, İngiltere’ye geri döndüğünde yeniden Shaftesbury Kontu Lord Ashley’in hizmetine girmiştir.⁶⁰ Lord Ashley, o sıralarda York Dükü olan Kral 2. James’e karşı politik entrikalar gerçekleştirdiği gerekçesiyle Hollanda’ya sığınmak zorunda kalmıştır ve Lord Ashley 1683 yılının Ocak ayında ölünce Locke da kendi güvenliğinin de tehlikeye düştüğüne inanarak aynı yılın sonbaharında Hollanda’ya kaçmıştır.⁶¹

1685’te 2. Charles öldüğü zaman Locke’un adı yeni hükümet tarafından Monmouth ayaklanmasıyla ilgili olarak arananlar listesine alınmıştır; bu yüzden takma bir ad altında yaşayan Locke, adının arananlar listesinden silinmesinden uzun bir süre sonra bile İngiltere’ye dönmemiştir ve ülkesine dönmesi 1688 devriminden kısa bir süre sonra gerçekleşmiştir.⁶²

Brandenburg Prenslığı’nde elçilik görevini sağlık nedenleriyle geri çeviren Locke, Londra’da küçük bir görevde kalmayı 1691’de Masham ailesinin konuğu olarak yaşadığı, Essex’te bulunan Oates’e çekilinceye dek sürdürmüştür ancak 1696’dan 1700’e dek tecim komisyoncusu olarak işleri nedeniyle yılın bir bölümünü başkentte geçirmiştir.⁶³ Locke, 1704 yılının Ekim ayında, Locke’un tanıdığı ve görüşlerine bir duygudaşlık gösterdiği Cambridge Platonistlerinden Ralph Cudworth’un kızı olan Lady Masham ona ilahiler okurken hayata veda etmiştir.⁶⁴

⁵⁸ Copleston, 1998: 76.

⁵⁹ A.g.e., S. 76.

⁶⁰ A.g.e., S. 76.

⁶¹ A.g.e., S. 76.

⁶² A.g.e., S. 76.

⁶³ A.g.e., S. 76.

⁶⁴ A.g.e., S. 76.

Otuzlu yaşlarına kadar sakın bir yaşam sürdüren Locke, 1667'den itibaren İngiliz ulusal politikasıyla ilgilenmiştir.⁶⁵ Locke'un üne kavuşması ellili yaşlara geldiğinde gerçekleşmiştir ve bu ünü bir felsefeci sıfatıyla yazdığı *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* (*An Essay Concerning Human Understanding*) sayesinde kazanmıştır ki Locke'un sahip olduğu bu ün bugün de geçerliliğini korumaktadır.⁶⁶

Locke, yazdığı hiçbir yazıyı atmaya yanaşmadığından ve bu yazıların büyük bölümü bugüne kadar gelebildiği için Locke hakkında bilinenler çağdaşları hakkında bilinenlerden daha fazladır ve bu el yazmalarından anlaşıldığı üzere Locke yetişkinliği boyunca görev duygusunu hayatının merkezine almasına neden olan koyu bir Püritan duyarlılığa sahiptir.⁶⁷ Locke'un sahip olduğu düşünceler 1632'lerde yaşayan herhangi bir Puritanı şaşırtacak, şok edecek nitelikte de olsa düşüncelerine bir bütünlük ve insanca derinlik kazandıran kişisel kimlik de koyu bir Puritan kimliğidir.⁶⁸

Dahası, kuzeni John Strachey, Locke için “tam bir görev adamı” demektedir.⁶⁹ İş ve görev ile ilgili meseleleri bir tür etik konusu olarak gören Locke bu konularda oldukça katı iken özel yaşamında ise eğlenceli, güler yüzlü bir mizaca sahiptir.⁷⁰

1.3. Eserleri

Locke, çok çeşitli konularda düşünmüş ve bu konularda farklı eserler vermiş, üretken bir filozoftur. Eğitimden hoşgörüyeye; insan zihninin işleyiş ilkelerinden, yönetim alanına pek çok alanda yazmıştır. Locke'un başlıca eserleri şöylece sıralanabilir:

- *Eğitim Üzerine Bazı Düşünceler* (*Some Thoughts Concerning Education*)

Locke'un eğitim üzerine düşüncelerine yer verdiği kitaptır. Bu düşünceler genel olarak çocukların nasıl yetiştirilmesi gerektiğine ilişkin görüşlerdir. İnsan zihninin bir “tabula rasa” olduğu görüşünü savunan yani insan zihninin başlangıçta içeriksiz ve işlenmemiş olduğunu öne süren Locke, bu kitabında çocukların kışın nasıl giydirilmesi gerektiği gibi

⁶⁵ Dunn, 2011: 19.

⁶⁶ A.g.e., S. 19.

⁶⁷ A.g.e., S. 21.

⁶⁸ A.g.e., S. 21.

⁶⁹ A.g.e., S. 22.

⁷⁰ A.g.e., S. 21.

konuları da ele alarak sağlam bir bedenin mutluluk için öneminden, ahlaklı bir karakterin oluşumu ve zihnin doğru şekillerde işlenmesinden bahsetmektedir. Locke’a göre, mutluluk “sağlam vücutta sağlam kafa” şeklinde kısa ama tam olarak tanımlanabilir.⁷¹ Bu yüzden, kitabın ilk kısmında öncelikle vücut sağlığına yer verilir. Çocukların hastalıklı bir yapısı olmaması için ebeveynlerin yapması gerekenlerden bahsedilir. Çocukları ıklime göre giydirmek yapılması gerekenlerin başında gelir. Çocukların diyetlerine de dikkat edilmelidir. Yeterli miktarda uyku da çocukların büyümelerinde ve fiziki olarak iyi olmalarında önemlidir. Bunun dışında, çocuklar ebeveynlerine hayranlıkla karışık bir korku duymalıdır. Çocuğa hayranlıkla karışık bir korku duygusu uyandıracak şekilde yaklaşılmalıdır. Çocuk büyüdüğünde, daha olgun bir yaşa geldiğinde ebeveynini kendinden daha tecrübeli bir dost gibi görüp sevgi ve saygıyla yaklaşabilmelidir. Çocuğun eğitiminde ebeveyn ile çocuk arasındaki mesafenin nasıl kurulması gerektiğine dair yöntem budur. Çocuk yetiştirirken hizmetkârların onları yanlış yönde etkilememeleri için de dikkatli olunmalıdır. Çocuklar ayrıca ahlaklı ve ilkeli yetiştirilmelidir. Erdemlerin korunması büyük önem taşımaktadır çünkü erdem kaybedildiğinde telafisi ve geri getirilmesi çok zordur. Kitabın ikinci kısmı “Gramer Ne Zaman Öğretilmeli?” başlığını taşımakta ve bu bölümde başlıktaki soruya cevap aranmaktadır. Locke’a göre dilin kurallarını düzgün ve doğru şekilde kullanmanın bilgisi olan gramer anadil iyice öğrenildikten sonra öğrenilmelidir.

- *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup (Letter on Toleration)*

Genel olarak bakıldığında 17. yüzyıl Avrupa tarihine, özel olarak da Britanya (İngiltere) tarihine dair önemli bir belgesel nitelik taşıyan⁷² bu kitapta hoşgörüyü kilisenin sahip olması gereken başlıca özellik olarak gören Locke, farklı mezheplere mensup Hristiyan bireylerin birbirlerine karşı göstermeleri gereken hoşgörü de dâhil olmak üzere dinsel hoşgörü üzerine düşüncelerine yer vermiştir. *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*, Locke’un basılı ilk eseridir ve sürgün hayatı sürdürdüğü Hollanda’da 1685 yılında Latince olarak yazılmıştır.⁷³ Gerek din özgürlüğünü yaşayabilmek gerekse diğer dinsel meseleler için hoşgörünün oluşturulabilmesi amacıyla Locke’un argümanlarına yer verdiği kitap, Jonas Proast gibi doğru kabul ettikleri inancı devletin zorlayıcı vasıtalarını da kullanarak bütün topluma egemen kılmak düşüncesinde olanlar için meydan okuma olarak algılanmıştır.⁷⁴ Bunun üzerine Locke üç

⁷¹ Locke, J. (2004). *Eğitim Üzerine*. Yeryüzü Yayınevi, Ankara. S. 13.

⁷² Locke, J. (2012). *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*. Liberte Yayınları, Ankara. S. 15.

⁷³ Locke, 2012a: 16.

⁷⁴ A.g.e., S. 16-17.

mektup daha yazmıştır ancak sonuncusunu vefatı sebebiyle tamamlayamamıştır.⁷⁵ Locke için Tanrı'nın iradesi önemlidir ve buna uyabilmek için akla ihtiyaç vardır. İnsan, bir dini özgürce ve aklına yattığı için benimsemelidir. Hoşgöründen uzak, diğer türlü bir zorbalık kendi iktidarını güçlendirmek ve pekiştirmekten başka bir şey değildir.⁷⁶

- *Hristiyanlığın Akla Uygunluğu Üstüne (On The Reasonableness Of Christianity)*

Kitabın adından da anlaşılacağı üzere, Locke, bu kitapta, Hristiyanlık dininin akla uygunluğu üzerine oluşturduğu düşüncelerine yer vermiştir. Tanrı'nın yeryüzündeki planını kendi içinde saklayan doğal düzen gibi din de akıl aracılığıyla anlaşılabilir olmalıdır. Dinin emirleri, vahiyler ve akıl çelişmemelidir. Ve Locke'a göre, Hristiyanlık da böyle bir dindir yani akla uygundur.

- *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme (An Essay Concerning Human Understanding)*

Locke'un insan anlığını; anlığın neyi bilip neyi bilemeyeceğini; bilginin kaynağını, kesinliğini ve genişliğini irdelediği kitaptır. Kitap, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm doğuştan kavramlar üzerinedir. Bu bölümde, insan zihninin adeta boş bir levha olduğu, insan zihninde doğuştan gelen hiçbir düşünce bulunmadığı tezi işlenir. Sonraki bölüm ise ideler üzerinedir. Bu bölümde idelerin ne olduğu, nasıl edinildiği ve ide türlerinin neler olduğu gibi konular işlenir. Üçüncü bölüm ise sözcükler üzerinedir. Locke, dil anlayışını bu bölümde görünür kılmıştır. Kitabın 1671 yılında yazılan ilk taslağında, Locke dile çok az yer vermiştir ve 1685'te yazılan üçüncü taslakta (Taslak C) ise dile yer verdiği bir bölüm yoktur.⁷⁷ Locke, sadece 1689'da yayınlanan *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* kitabında dile ayrıca hacimli bir bölüm ayırmıştır. Kitabın dördüncü bölümü ise bilgi ve kanı üzerinedir.

- *Yönetim Üzerine İki İnceleme (Two Treatises On Government)*

Locke, bu kitapta siyasal iktidar; doğa durumu; savaş durumu; kölelik; mülkiyet; ebeveyn iktidarı; siyasal ya da sivil toplum; siyasal toplumların başlangıcı; siyasal toplumun ve yönetimin amaçları; devlet biçimleri; yasama iktidarının kapsamı; devletin yasama,

⁷⁵ Locke, 2012a: 17.

⁷⁶ A.g.e., S. 20.

⁷⁷ Losonsky, M. (2007). "Language, Meaning and Mind in Locke's Essay". Lex Newman (ed.), *The Cambridge Companion to Locke's Essay*. Cambridge University Press. S.2.

yürütme ve federatif iktidarları; ayrıcalık; fetih; gasp; tiranlık ve yönetimin çözülmesi gibi konular ⁷⁸ başta olmak üzere Adem'in iktidarından başlayarak ⁷⁹ yönetim üzerine düşüncelerine yer vermiştir.

⁷⁸ Locke, J. (2012). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*. Ebabil Yayınları, Ankara. S. 5-6.

İKİNCİ BÖLÜM

SÖZCÜKLER VE İDELER

2.1. İdeler Teorisi

Locke'un *Deneme*'yi yazmaktaki amacı bilginin kesinliğini, kaynağını ve genişliğini belirlemek yani ortaya bir bilgi teorisi koymaktır. Ahlak ve din ilkelerinin belirlenmesinden önce yapılması gereken budur. Locke, bilgi teorisini geliştirmeden önce, bilgi dilsel formları olan önermelerle ifade edildiğinden bir dil teorisi geliştirmek ihtiyacı hissetmiştir. Ancak, iki teorinin temelinde de İdeler Teorisi bulunmaktadır. Locke, sadece algı ve bilgiyi açıklama amacıyla değil, bir dil teorisi geliştirme amacıyla da ide kavramına yaslanmaktadır.⁸⁰ Bu nedenle, Locke'un dil anlayışını yani dil teorisini ele almadan önce İdeler Teorisi'ni ele almak yerinde olacaktır.

İde nedir? İdeler nasıl elde edilir? İde türleri nelerdir? Bu sorular Locke'un İdeler Teorisi'nin kavranmasında temel teşkil etmektedir. Bu soruları cevaplamaya geçmeden, giriş niteliğinde, ide kavramının tarihsel çağrışımlarına ve bu kavrama ilişkin felsefi kuramlara kabaca yer verilecektir: Platon, Aristoteles ve Descartes ide anlayışları açısından değerlendirilecektir.

Her kavramın bir tarihi vardır ve buna bağlı olarak bir arkeolojik kazı yapıldığında o kavramın geçmişteki uygulanışına dair farklı veriler elde edilebilir. Bir dönemde belli bir anlam ve gönderimle kullanılan kavram, diğer bir dönemde daha başka bir anlam ve gönderimle karşımıza çıkabilir. İde kavramının da felsefe tarihi sahnesinde gözükmesi Locke'tan epey öncedir.

İde kavramı, felsefe tarihi sahnesinde Platon'dan beri bulunmaktadır. Platon'dan başka Aristoteles ve Descartes da ide kavramına felsefelerinde yer vermiş, bu kavramı farklı kapsamları olacak şekilde ve değişik yönleriyle kullanmışlardır. Kavram, Platon'dan Locke'a dönüşerek varlığını sürdürmüştür.

Platon'a göre, deneyimimize konu olan dünya ile akıl aracılığıyla kavradığımız dünya arasında bir ayrım bulunmaktadır.⁸¹ Deneyimimize konu olan dünya bir görünüşler

⁷⁹ Locke, 2012b: 7.

⁸⁰ Losonsky, 2007: 1.

⁸¹ Yediç, S. (2010). "Berkeley Felsefesi Açısından "İde" Kavramının Kapsamı ve İşlevi". (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. S. 5.

dünyasıdır; bizde yanılsamalar üretir ve yanıltıcıdır. Çünkü bu duyu dünyasının nesneleri sürekli bir değişim ve dönüşüm içerisinde olan, süreksiz, sabit olmayan bir yapıdadır. Dolayısıyla, bu dünyanın bilgisi bizi gerçek bilgiye götürmez. Gerçek sürekli, değişmez ve kalıcı olmalıdır.⁸²

Akıl dünyası ise deneyim dünyasının zaman ve mekânının dışında bir yerde bulunur. Fiziksel dünyanın ötesindedir. Değişime ve dönüşüme kapalı, sürekli ve kalıcıdır. Deneyim dünyasıyla bağı *metheksis*⁸³ (pay alma, katılma) olgusu bağlamında gerçekleşir: Duyu dünyasında bulunanlar akıl dünyasında bulunanlardan pay alarak, onlara katılarak varlık gösterebilir. Platon, bu akılsal dünyayı *ideai* (İdealar) dünyası olarak adlandırır.⁸⁴ Yediç, Platon'un kurguladığı bu iki dünya arasındaki farkı şöyle dile getirmektedir:

“Duyulara konu olan fizik dünyada, her şey her an bir değişme içindedir; eğer bir şey sürekli bir değişme içinde ise o şeyin herhangi bir anda tam da olduğu şey olduğunu nasıl söyleyebiliyoruz? Duyulanan şeyler süreksizdirler, değişim içindedirler. Fakat bu duyulanan şeylerin akıl edilir İdeaları sürekli ve durağandır. Onlar hiçbir değişime tabi değildirler. Deneyimimize konu olan dünyaya sürekli bir değişim hâkimken, akıl edilir İdealar dünyasında bunun tam tersi bir durum söz konusudur. İdealar dünyasında her şey, her an, her ne ise odur.”⁸⁵

İçinde yaşadığımız somut fiziksel dünyada şeyler sürekli değişmektedir. Tohumlar fidanlara, fidanlar ağaçlara; bebekler çocuklara, çocuklar yetişkinlere dönüşmektedir. Demirin paslanması, peynirin küflenmesi, bazı ağaçların yapraklarının sonbaharda kırmızıya dönmesi gibi fiziksel dünyadaki nesneler her an bir değişime maruz kalmaktadır. Beş dakika önce hava güzelken birden yağmur yağmaya başlar. Tırtıllar, kelebek olurlar. Peki, örneğin, bu durumda insan bebek midir, çocuk mudur, yetişkin midir? Ağaçların yaprakları yeşil midir, kırmızı mıdır? Bu değişimler, sadece zaman içindeki değişimler de değildir. Aristoteles'e de insan deriz, Platon'a da. Ancak iki insanın da kaşı, gözü; duygu ve düşünceleri gibi özellikleri birbirinden farklıdır. Bazı insanlar organları açısından fiziksel olarak eksik doğarlar. Kimi daha zeki, kimi daha kurnazdır. Bir üçgen bazen küçüktür, bazen daha büyüktür. Hayat devingendir; bazen mutlu oluruz, bazen mutsuz oluruz. Platon'a göre duyuladığımız şeyler gelip geçici, süreksiz ve daima bir değişim içindedir. Oysa İdealar Dünyası böyle değildir. Duyulanan şeylerin akılla kavranan İdeaları süreklilik taşır ve stabildir; değişime maruz kalmazlar. Bir insan iki kollu, on üç parmaklı da olabilir; sarışın olabilir ya da esmerdir; kiminin henüz konuşma becerisi gelişmemiştir, 1.5 yıl sonra ilk

⁸² Yediç, 2010: 6.

⁸³ A.g.t., S. 6.

⁸⁴ A.g.t., S. 6.

⁸⁵ A.g.t., S. 6.

kelimelerini söylemeye başlar. İnsanlar çeşit çeşittir ve değişim içindedirler. Ancak insan idesi bir tanedir ve değişime tabi değildir.

Bu anlamda, denilebilir ki; Platon için duyu dünyası Herakleitos'un düşüncesindeki gibi içindeki bir nehirde iki kez yıkanılabilen, sürekli bir değişim ve akış halindeki bir dünya iken, ideler dünyası Parmenides'in düşüncesindeki gibi harekete imkân tanımayan, değişmez bir dünyadır.

Dahası, ideler duyu dünyasının nesnelerinden farklı olarak akıl yoluyla kavranabilir varlıklar iken duyu dünyasının nesneleri akıl dünyasının nesneleri olan bu idelerden pay almak suretiyle var olmaktadır ve bu iki dünya, akıl ve duyu dünyası, insanın bilişsel faaliyet gerçekleştirdiği iki alandır. Ancak, akılla elde edilen bilişsel durum *episteme* (bilgi) iken deneyim bize *doxa* (sanı) getirir. Örneğin, deneyimlediğimiz bireysel insanlar tek tek birbirinden farklıdır yani sürekli bir değişim halindedir ancak insan idesi değişmez, sabit, sürekli yani kalıcıdır. Sürekli bir değişim halindeki bireysel insanlara dair bilgi *doxa* olarak adlandırılırken, değişmeyen insan idesine dair bilgi ise *episteme* olarak adlandırılır.

Aristoteles ise fiziksel dünyadan ötede, Platon'unki gibi böyle bir dünyanın varlığını kabul etmez. Aristoteles'e göre gerçek dünya, duyu tecrübemize konu olan dünyadır.⁸⁶ Platon, fiziksel dünyadaki yani deneyim dünyasındaki nesnelerin akılsal dünyadaki yani ideler dünyasındaki nesnelerden pay alarak var olduklarını düşünmekteydi. Aristoteles ise, idelerin formlar biçiminde fiziksel dünyanın içerisinde konumlandıklarını öne sürmektedir. Platon, madde ve formu birbirinden ayırarak, gerçeklik niteliğini forma vermekte ve formu insan düşüncesinin nesnesi yapmakta⁸⁷ idi. Ancak, Aristoteles'e göre nesneler içlerinde formları barındırmaktadırlar.

Aristoteles'e göre de bütün nesneler değişmektedir. Ancak, Platon'un yaptığı gibi nesneler değişim halinde diye onları bilginin konusu olmaktan çıkartış Aristoteles'te görülmez. Nesneler değişmelerine rağmen neyin değişmeden kaldığını bulmak mümkündür ve bunun için de değişimin nesnesine bakmak gerekir.⁸⁸ Değişenin ne olduğu (maddi neden), değişenin neye doğru değiştiği (formal neden), bu değişime neden olanın ne olduğu (fail neden), hangi nedenden neye doğru değiştiği (ereksel neden) soruları⁸⁹ sorulduğunda alınan cevap duyu dünyasının dışına çıkmadan bize yeterli bilgi sağlamaktadır.

⁸⁶ Yediç, 2010: 14.

⁸⁷ A.g.t., S. 7.

⁸⁸ A.g.t., S. 15.

⁸⁹ A.g.t., S. 15.

Bunun dışında, Aristoteles’e göre, başlangıçta her nesneye ait, ondaki değişimi mümkün kılacak bir potansiyel vardır ve değişim de bu potansiyelin aktüel hale gelmesiyle gerçekleşir.⁹⁰ Örneğin, her elma tohumunda elma meyvesi veren bir ağaç olabilme potansiyeli gizil olarak bulunmaktadır ve gerekli koşullar sağlandığında bu potansiyel aktüel hale gelir ve değişim gerçekleşir.

Kısaca, Platon’un fiziksel dünyanın ötesinde konumlandığı ideler, Aristoteles’te formlar halinde nesnelerin içerisine konumlandırılmıştır. İki filozof da değişimi kabul etmekte ancak biri değişime maruz kalan bir şeyin bilginin konusu olamayacağını ve bilginin ancak ideler dünyasında bulunan ideleri akıl aracılığıyla kavramak yoluyla mümkün olduğunu düşündüğü yerde; öteki, değişimin bilgi için bir mahsur taşımadığını, ideler formlar biçiminde bu dünyayı aşan bir dünyada değil de bizzat bu duyu dünyasının sınırları içerisinde bulunduğundan deneyim ve akıl yoluyla bilgiye ulaşılabilirliğini öne sürmektedir.

Felsefe tarihine “Düşünüyorum, öyleyse varım.” sözüyle damga vuran Descartes ise modern felsefenin öncüsü olarak kabul edilir. Descartes, madde ile ruh ya da zihin olmak üzere birbirine indirgenemeyen iki ayrı sonlu töz bulunduğunu öne sürmesiyle de felsefe tarihinde *kartezyen* felsefe denilen bir akımı başlatmıştır.

Maddi töz, bazı yasaların yönetiminde varlık göstermektedir. Bu yasalar ekseninde varlık gösteren fiziksel süreçler de bu yasalar aracılığıyla açıklanabilmektedir. Descartes’ın da temsilcisi olduğu 17. yüzyıl felsefesinin onu Ortaçağ felsefesinden ayıran özgün bir yönü, bu yüzyılda, dünyanın kendisi de mekanik olan bir evrenin mekanik bir parçası olarak tasavvur edilmesidir. Ahmet Cevizci şöyle demektedir:

“Söz konusu büyük kozmolojik değişim, modern felsefenin varlık anlayışı veya metafiziğine, klasik dünya ile Ortaçağ’ın plüralizmi veya çok tözlü metafiziğinin yerine ya düalist ya da monist bir varlık telakkisinin ikame edilmesi olarak yansır. Bunlardan düalizm söz konusu olduğunda, Descartes’ten başlayarak bir özne-nesne veya ruh-beden düalizminin modern felsefeye damgasını vurduğu söylenebilir. Buna göre, özne veya varlık alanının merkezindeki bir varlık olarak insan, kendi dışındaki mekanik bir yasallığın hüküm sürdüğü gerçekliği temsil edip teorileştirmeye muktedir bir varlık konumuna yükseltilir. Dış dünya ise insan tarafından zihinde temsil edilmeye ve kendisinde matematiksel yasallığa bağlı olarak barındırdığı sırları insana sunmaya hazır, “el altındaki” bir nesne statüsüne indirgenir.”⁹¹

Kısaca, evrenin bir parçası olan dünya mekanik yasalara boyun eğen, onların idaresindeki bir makine olup, evrende yer kaplamaktadır. Bu dünyayı oluşturan madde dışında, yukarıda belirtildiği gibi, bir başka töz daha bulunmaktadır: düşünen, irade gösteren

⁹⁰ Yediç, 2010: 15.

ruh. Bu töz yani ruh ya da zihin tözü, madde gibi fiziksel yasalara boyun eğen, yasaların güdümündeki bir yapı olmayıp tamamen farklı bir yapı ihtiva etmektedir. Maddi tözün özü yer kaplama iken, ruh yani zihin tözünün özü ise düşünmedir.

Daha da önemlisi, düşüncesinin genel çerçevesini verdiğimiz Descartes’a göre, yine Platon’daki gibi düşünmenin nesnesi olarak ele alabileceğimiz idelerden bazıları, doğuştan insan zihninde bulunmaktadır. Yani, kimi ideler Descartes’a göre doğuştandır.

Descartes, *Meditasyonlar*’da üç tür ide bulunduğundan bahseder: üretilmiş ideler (fabricated ideas), harici ideler (adventitious ideas) ve doğuştan ideler (innate ideas).⁹² Üretilmiş ideler zihnin icatları iken, harici ideler iradenin üzerinde söz hakkına sahip olmadığı ve zihne dışarıdan yani harici yollarla gelen idelerdir. “Uçan at”, “denizkızı” gibi ideler zihnin kendi icatları olup üretilmiş ideler kapsamında değerlendirilir. “Bir ses duyuş”, “güneşi görüş”, “sıcaklığı hissediş” ile ilgili ideler ise tamamen dışsal kaynaklardan insan zihnine gelmektedir. Yani, duysal olmaktan ziyade kavramsal yönü ön planda olan ideler zihnin icatları olup, üretilmiş iken; duyulardan kaynaklanan ideler haricidir ve kaynakları zihin değil, zihne dışsal olarak konumlanmış ortamlardır. Bunun yanında, kişi üretilmiş idelerin içeriğini değiştirebilir, içerikle ilgili manipülasyonlar gerçekleştirebilir. Örneğin, “Noel Baba” gibi idelere ilişkin çok çeşitli kavramsallaştırmalara gidilebilir ya da bir “at” ve bir “kuş” idesinden “Pegasus” idesi oluşturulabilir. Ancak harici idelerin içerikleri değiştirilemez. Örneğin, karşımda gördüğüm “beyaz ekran” benim için artık algılanmıştır ve başka türlü olamaz. İsteyip istememden bağımsız olarak onu algılarımla yani bu beyaz ekranı duyumlamam irade dışıdır. Ve onu beyaz dışında bir renkte algılamam da mümkün değildir. Descartes, bu iki tür ideye bir üçüncüsünü yani doğuştan ideleri (innate ideas) ekler. Doğuştan ideler, yaradılıştan Tanrı tarafından zihne yerleştirilmiş idelerdir. Geometri ile ilgili ideler, örneğin “bir üçgen idesi”; bunun dışında bazı kavramsal ideler, örneğin “Tanrı idesi”, “zihin idesi” gibi ideler doğuştan idelere örnektir. Yine, Descartes’a göre, “Bir şeyin ne olduğu”, “hakikatin ne olduğu”, “düşüncenin ne olduğu” gibi ideler zihnin doğasından kaynağını alan idelerdir ve doğuştan ideler kapsamında değerlendirilir.

Denkel şöyle demektedir:

“Descartes, bu ve bir kez bulunduktan sonra uslamamalarla ortaya çıkabilecek kimi başka apaçık doğruların, algıdan kaynaklanmadıkları halde anlığımızda bulunmalarını “doğuştan düşünceler (bilgiler)” olarak niteliyor. Her anlık ortak olan bu doğuştan düşünceleri taşıyor. Bilgi, bunlardan, tıpkı

⁹¹ Cevizci, A. (2016). *17. Yüzyıl Felsefesi*. Say Yayınları, İstanbul. S. 27.

⁹² Smith, K. (2021). "Descartes' Theory of Ideas". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2021 Edition), Edward N. Zalta (ed.). <https://plato.stanford.edu/archives/fall2021/entries/descartes-ideas/>. (erişim tarihi: 01.12.2021).

matematikte yapıldığı gibi, tümdengelsel çıkarımlarla üretilir: Doğuştan düşünceler ilk başta ( ocuklukta) anlıkta belirgin değildir.  ocuk çevresini algıladı a bunlar belirginleşir; bilinçli duruma d n ş rl r.”⁹³

Bu durumda, Descartes’a göre insan doğduğunda bir takım ideleri de beraberinde getirir. Algı, bu idelerin ortaya çıkışında tek başına yeterli olamaz ve akıl bu ideleri kullanmada zaman içinde gelişir, deneyim kazanır.⁹⁴

Böylece, Platon’dan başlayıp Aristoteles ve Descartes’ın görüşlerine de yer vererek tarihsel bir düzlemde izini sürdüğümüz ide kavramının değişik kullanımları Locke’un ide anlayışına geçmeden ortaya konulmuş oldu. Denilebilir ki, Platon’un fizik dünyanın ötesinde konumlandırığı, akıl aracılığıyla kavranabilir olan ideler, Aristoteles’te somut fizik dünyanın içinde nesnelere içkin formlar olarak değerlendirilir ve Descartes’e gelindiğinde ise zihnimizde yer alan bilgiler olarak idelerin doğuştanlığı tekrar gündeme gelir. Tekrar dememizin sebebi Platon’un *anamnesis* (hatırlama) kuramı anımsanacak olursa, Platon için de idelerle bağımız doğuştandır. İşte, Locke’un İdeler Teorisi’ni geliştirmesi böyle bir arka planla gerçekleşmiş, bu tarihi miras ve felsefi motif, Locke’da yepyeni düşünceler doğuracak şekilde kendini tekrar göstermiştir.

2.1.1. İde Nedir?

John Locke, *İnsan Anlığı  zerine Bir Deneme* adlı eserinin birinci kitabı olan “Doğuştan Kavramlar  zerine” bölümünde, çalışmasında “ide” sözcüğünün çok sık kullanılmış olması nedeniyle okurun onu bağışlamasını ister; idelerin varlığı ve neyin yerini tuttuğu konusunda bir açıklamada bulunur:

“Bir insanın düşünmesi sırasında anlığın nesnesi olarak ortaya çıkan her şeyin yerini tutacak en iyi terim bu olduğu için, onu d ş lem [phantasm], kavram [notion], tür [species] ya da düşünme sırasında, zihnin, üzerinde kullanıldığı her şey ne anlama geliyorsa, onları anlatmak için kullandım; böylece onu çok sık kullanmaktan ka ınamadım. İnsanların zihinlerinde böyle ideler bulunduğunun kolayca kabul edileceğini sanıyorum: herkes kendinde onların bilincine varır; ve insanların konuşma ve davranışları, onların başkalarında da bulunduğuna insanı inandırır.”⁹⁵

Bir başka yerde Locke şöyle söyler: “İdeler düşüncenin nesneleridir.”⁹⁶

⁹³ Denk l, A. (1998). *Bilginin Temelleri*. Doruk Yayınevi, İstanbul. S. 13.

⁹⁴ Yediç, 2010: 21.

⁹⁵ Locke, 2017: 71.

⁹⁶ A.g.e., S. 97.

Locke’a göre, düşünme sırasında anlığın nesnesi olan her şey idedir. İde insan zihninin veya anlığının üzerinde işlem yapabildiği her türlü malzemedir; dışsal objelerden soyutlanarak bizatihi zihne taşınan ve dolayısıyla “zihinsel” bir hüviyet kazanmış olan soyut malzeme, bilincinde olunan zihinsel bir şeydir.⁹⁷ “Aklık”, “düşünme”, “devim”, “adam”, “fil”, “ordu”, “karanlık” gibi sözcüklerin işaret ettiği ideler bu duruma örnektir.

Öyle ki, herkes kendi deneyiminden idelerin var olduğunu bilir. İnsanların birbirleriyle konuşabilmeleri ortak idelerin varoluşunu gerektirdiğinden ve insanların davranışsal yönelimlerdeki benzerlik bir iç dünya benzerliğinin göstergesi olduğundan idelerin herkeste bulunduğu kolayca saptanabilir. Diğer bir deyişle, her insan bilincinde birtakım tasarımlar bulur ve diğer insanların söz ve eylemlerinden onların da bu gibi tasarımları olduğunu anlar.⁹⁸

Locke’a göre, ide anlama yetisinin herhangi bir ediminde doğrudan bilinen ve bilincine varılan tikel *zihinsel nesneyi* belirtir.⁹⁹ İdeler, zihinde bulunan ve zihinde meydana getirilen nesnelerdir.¹⁰⁰ Her zihinsel edim, olay ya da durum zorunlu olarak ideleri ihtiva eder ve dünyaya erişimimiz yalnızca ideler yoluyla.¹⁰¹ İnsanın düşünmesi de ideler aracılığıyla olur. İdesi olmayan hiçbir şey ne düşünülebilir, ne de kavranabilir.

Locke, idelerin özsel yani hakiki doğası konusunda deneyim ve gözlemi aşan, deneyim ve gözleminin desteklemediği, herhangi keskin bir betimleme vermese de şöyle söyler: Nasıl ki hareket madde olmayıp, yine de gerçek bir varlık ise ideler de madde olmasalar da gerçek varlıklardır.¹⁰² Bu durumda, Locke idelere maddi bir statü vermese de onların gerçek olduklarını ileri sürmektedir.

İdeler, yalnızca, zihinsel durumlardır ya da zihinsel durumların özellikleridir ki bundan da öte temsili ve yönelimsel içerik ihtiva ederler.¹⁰³ Yani, ideler zihinsel durumların temsil yönü bulunan içerikleridir ve Locke tarafından temsiller olarak ele alınırlar.

Peki, bir hanımelinin algısını, bir acı hissini, bir öfke deneyimini, İskender hakkındaki bir düşünceyi, herhangi bir umudu, herhangi bir şüpheyi, İstanbul’a dair bir anıyı aynı “ide” kavramı altında öbeklendirmemizi sağlayan nedir? Soles’e göre, Locke için tüm bunları, bütün farklılıklarına rağmen, birer ide yapan bunların her birinin zihnin doğrudan,

⁹⁷ Çelebi, E. (2017). *John Locke’un İdeler Teorisi: Eleştirel Bir İnceleme*. Gece Kitaplığı, Ankara. S. 18.

⁹⁸ Gökberk, 1993: 333.

⁹⁹ Altuğ, T. (2008). *Dile Gelen Felsefe*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. S. 27.

¹⁰⁰ A.g.e., S. 27.

¹⁰¹ Stuart, M. (ed.). (2016). *A Companion to Locke*. Blackwell Publishing Ltd., Oxford. S. 140.

¹⁰² A.g.e., S. 141.

¹⁰³ A.g.e., S. 141.

dolaysız ve değişmez bir erişiminin bulunduğu şeyler ihtiva etmesidir çünkü Locke bir idenin, zihnin kendisinde algıladığı şey olduğunu; algının, düşüncenin ya da anlamanın dolaysız nesnesi olduğunu söylemektedir.¹⁰⁴

Bir hanımelini belli bir içeriğe ilişkin bir görsel deneyim aracılığıyla fark ederiz ancak bu görsel deneyimin içeriğini başka bir şeyin farkına varmamıza gerek olmaksızın duyumsarız. Bir ağrı hissi vasıtasıyla bacaktaki problemi fark ederiz fakat bir problemin farkına vardıktan sonra ağrı duymamız¹⁰⁵ söz konusu değildir. İdeler de zihin tarafından dolaysız ve doğrudan erişilen zihinsel durumlar ya da bu durumların özellikleridirler.

Bunun yanında, ideler yönelimsel karakterlidirler yani her bir zihinsel durum bir şeye, bir nesneye doğru yönelmiştir; her bir zihinsel durumun yöneldiği bir nesne vardır.¹⁰⁶ Örneğin, bir hanımelini algılama zihinsel bir edimdir ve bu edimin nesnesi hanımelidir. Hanımelinin kendisi algılama eyleminin bir parçası değildir; algılama zihinde gerçekleşirken¹⁰⁷, hanımeli bahçede bulunmaktadır. Bu durumda, zihni hanımeline yönelten ve hanımelini zihinde temsil eden zihinsel edimin bir özelliği olması gerekir ki, bu özellik de temsili ve yönelimsel nitelikteki idedir. Bir hanımelinin algısı sırasında algılanan şeyin çimlerin üzerindeki bir sincap değil de hanımeli olmasını sağlayan şey de budur.

Soles'a göre, şu üç şeyi vurgulamak gerekir:

- 1- İdeler, bilincin durumlarının temsil niteliği gösteren içerikleridir.
- 2- Bu, idelerin bu bilinç durumlarından ayrı oldukları anlamına gelmez.
- 3- İdeler, kendilerinin ötesinde bir şeye işaret edebilen zihinsel durumların bir yönü ya da özelliğidir.¹⁰⁸

Dahası, Locke hem sözcüklerin hem de idelerin birer işaret olduklarını söylemiştir.¹⁰⁹ Bu durumda, ideler nesnesi varlıklar olan zihin durumları ya da bu zihin durumlarının özellikleri olmanın yanı sıra bu varlıkları zihinde temsil eden, kendisinden öteye işaret edebilme kapasitesindeki işaretlerdir.

Ott, bu durumu yani bir idenin ona neden olan etkinin işareti olmasını, şöyle açıklamaktadır: Diyelim ki, önümde beyaz bir kâğıt bulunmakta ve bu kâğıttaki beyazlığı deneyimlemekteyim. Yani, zihnimde bir beyaz idesi oluşmuş olsun. Böyle bir durumda, bu

¹⁰⁴ Stuart (ed.), 2016: 142.

¹⁰⁵ A.g.e., S. 142.

¹⁰⁶ A.g.e., S. 142.

¹⁰⁷ A.g.e., S. 142.

¹⁰⁸ A.g.e., S. 142.

¹⁰⁹ Ott, W. (2004). *Locke's Philosophy of Language*. Cambridge University Press, New York. S. 21.

beyazlığın fiziksel bir nesneye ait ikincil bir nitelik olduğunu çıkarımlarım.¹¹⁰ Yani, zihnimde uyanmış olan bu beyaz idesi fiziksel bir nesneye işaret eder.

Böylelikle, bir duyum idesi bu duyuma neden olan etkinin işaretidir. Duyum ideleri, kendilerine neden olan ve bizden zorunlu olarak gizlenmiş bulunan nesne ve nitelikleri çıkarsayabilmemize izin veren aracı işaretlerdir.¹¹¹ Örneğin, kırmızı renkte; tadı ekşi; kokusu hoş; şekli yuvarlak bir elma deneyimimize verildiği zaman, yani bu duyum idelerini algı yoluyla zihnimizde oluşturduktan sonra geçmiş deneyimlerimizi tarayarak ve kavramsallaştırmalarımız arasından en uygununu bularak bir çıkarım yapar ve “Bu bir elmadır.” deriz. Locke idelere ilk olarak duyu verileri (sense data) ya da zihnin algıladığı duyusal nitelikler (sensible qualia) olarak bakmakta ve bunların değişik şekillerde varlığından dışsal nesneleri çıkarsadığımızı öne sürmektedir.

Locke düşüncesinde ideler duyu verileri ya da duyusal nitelikler olarak görülebilseler de bununla sınırlı değildirler. Locke, ide kavramını birçok olguyu kapsayacak biçimde kullanmıştır. Locke’a göre bütün ideler kaynaklarına dek incelendiğinde duyumdan gelmiştir fakat düşünme yeteneğimiz faal haldeyken bu düşünsel etkinliğin nesnesi sadece duyu verileri ya da duyusal nitelikler değildir. Örneğin, genel ideleri göz önünde bulunduralım. İdeler ne zaman tikel değil de genel olurlar? İdeler, Locke’a göre, kendilerinden zaman ve yer koşullarıyla onları şu ya da bu tikel varoluş içinde belirleyen diğer idelerin ayrılmasıyla genel olurlar.¹¹² Elimde mavinin değişik tonlarında, biri açık biri kapalı, iki tane kitap olsun. Mavi renk elimdeki kitaplarda açıklık ve koyulukla belirlenmiştir. Her bir kitaptaki mavilik tikeldir. Kitaplarda algıladığım mavi ideleri de ayrı ayrı tikeldir. Ancak zihin mavi idesini belirlenimlerinden yani açıklık ve koyuluk idelerinden ayırabildiği zaman genel bir mavi idesine ulaşır. Bu genel mavi idesi, birden fazla tikeli imleyebilecek bir kalıp görevi görür. Zihin bu genel mavi idesine soyutlama yoluyla ulaşır. Bu kalıp ya da soyutlaştırmaya “mavi kavramı” da denebilir. Bu kalıba bazı tikeller uyar bazıları uymaz. Uyanlar “mavi” diye adlandırılır. Zihnimdeki mavi kavramının kaynağı elbette deneyimdir. Ancak, mavi renk gösterilebilir bir şey iken mavi kavramı gösterilemez, sadece tikel nesnelerde örneklenebilir. Mavi kavramı mavi nesneleri mavi olanlar kümesine dâhil eden bir fonksiyon gibidir. Herhangi bir duyu verisinden ya da duyusal nitelikten farklıdır. Zihin mavi kavramına erişmek için deneyimlediği mavi nesnelerdeki mavi kavramının kapsadığı nitelikleri almış yani bu kavramın içlemine oluşturmuş, mavi kavramının uygulanamayacağı

¹¹⁰ Ott, 2004: 22.

¹¹¹ A.g.e., S. 22.

¹¹² Locke, 2017: 293.

nitelikleri de dışarıda bırakmış yani kaplamından çıkarmıştır. Zihnin kavram kurması böyle mümkün olmaktadır. Böylelikle, Locke'un ide terimini duyu verilerine ek olarak kavram anlamında kullanması da mümkün olmuştur.

Locke'un, eserinde özel bir yer ayırdığı idelerin doğasına ilişkin diğer bir konu da idelerin doğuştan olup olmadıklarıyla ilgilidir. Locke'a göre, ideler doğuştan değildir. Doğuştancı düşünürler, genellikle Tanrı'nın var olduğuna dair bilginin ve ahlaki görevlerimizin bilgisinin doğuştan zihnimizde bulunduğunu öne sürerler ki bu görüşlerin güçlü ve zayıf versiyonları 17. yüzyılda oldukça yaygındır.¹¹³

Locke, zihnimizde doğuştan idelerin bulunduğu düşüncesini değişik şekillerde çürütmeye çalışır. Bu düşüncüyü benimseyen bir grup kendilerini şöyle savunmaktadır: "Bazı konularda genel bir onay var; kimsenin karşı çıkmadığı, herkesin evrensel olarak kabul ettiği ilkeler var.". Bahsedilen bu ilkelere örnek olarak özdeşlik ve aynı önermenin hem doğru hem yanlış olamayacağını öne süren çelişmezlik ilkesi gibi mantık ilkeleri ele alınabilir.¹¹⁴ Locke bu düşünceye karşı şöyle der: "Genel kabul hiçbir şeyin doğuştanlığını kanıtlamaz."¹¹⁵ Yine, Locke ahlak konusunda bile düşüncelerin kültürden kültüre değiştiğini ve bunların insan zihninde doğuştan bulunamayacağını söyleyerek bu argümana itiraz eder.¹¹⁶

O zamanlarda, bazı düşünürler için, doğuştan idelerin (düşüncelerin, kavramların, tasarımların) olmadığını söylemek tanrıtanımazlık yani ateistlik ile eşdeğerdeydi. Locke'un yakınlık beslediği Ralph Cudworth bu düşünürlerden biriydi. 1678 yılında basılan *Evrenin Hakiki Entelektüel Sistemi* adlı çalışmasında deneyciliğe karşı savaş açan Cudworth, Tanrı'nın ispatı ve matematiksel ideler ya da Tanrı idesi gibi belli idelerin doğuştan oldukları fikrini benimsemekteydi.¹¹⁷ Cambridge'deki Platoncu grubun liderlerinden olan Cudworth, art niyetli olmayan iyicil bir bağlılıkla doğuştancılığı savunmaktaydı. Kaynağı duyu olmayan hiçbir şeyin zihinde yer alamayacağı fikri ona göre Tanrı'yı inkâr etmek demektir. Çünkü bu durumda bilgi dış dünyadan sonra geliyordu yani bilginin olabilmesi için önce dış dünyanın var olması bir zorunluluk haline geliyordu. Yani, ilahi anlayışa zıt bir biçimde, bilgi bu dünyanın nedeni olamazdı. Oysa Locke bir tanrıtanımaz değildi ve Tanrı'nın var olduğunu doğuştan idelere hiç başvurmadan us yoluyla ispatlamanın mümkün olduğunu düşünmekteydi.

¹¹³ Sheridan, P. (2010). *Locke: A Guide for the Perplexed*. Continuum International Publishing Group, Londra. S. 9.

¹¹⁴ Feser, E. (2007). *Locke*. Oneworld Publications, Oxford. S. 36.

¹¹⁵ Locke, 2017: 72.

¹¹⁶ Feser, 2007: 36.

¹¹⁷ Zelyüt, 2010: 55.

Ayrıca, Zelyüt'ün da belirttiği gibi, Locke'a göre, öteki moral kavramlar gibi Tanrı idesi de görelidir.¹¹⁸ Tanrı kavramı ya da imgesi insandan insana, toplumdan topluma değişmekte, bir kişi için bile boylamsal farklılıklar göstermektedir. Tek-tanrılı dinlerde ve çok-tanrılı dinlerde Tanrı anlayışı değişiktir öyle ki Tanrı anlayışı bulunmayan toplumlar bulunmaktadır. Bu bakımdan, Locke için doğuştan Tanrı idesine sahip olmak da söz konusu değildir.

Locke doğuştancılara genel onay argümanına karşı çıktıktan sonra, ikinci olarak, bu tarz düşünceler madem doğuştan geliyor; öyleyse, neden budalalarda, çocuklarda ve benzerlerinde bu düşüncelere rastlamıyoruz diye sorar.¹¹⁹ Locke'a göre, budalaların ve çocukların idelere dair bir anlayışlarının olmadığı ortadadır. Eğer, idelerin doğuştan olduğu iddia ediliyorsa, bu insanların durumu nasıl açıklanabilir? Ruha, kendisinin kavrayamadığı ya da algılayamadığı doğruların daha evvelden kazınmış olduğunu söylemek, Locke'a göre bir çelişki ihtiva eder. Çünkü zaten zihne kazınmak demek, belli bazı doğruları algılanabilir kılmak demekten başka bir şey değildir. Bu durumda, bir şeyin insan zihnine, zihnin onu algılayamayacağı biçimde kazınması anlaşılmasa bir şey olurdu. Eğer, bu doğrular gerçekten zihne kazınmış olsaydı, bu budala ve çocukların ruhlarında ve zihinlerinde de bu izlenimlerin olması gerekirdi ki onların da bu izlenimleri kaçınılmaz olarak algılayıp, bu doğruları mecburi olarak bilmeleri gerekirdi. Ancak çocuklar ve budalalar bunu yapıyor görünmüyorlar. Demek ki, Locke'a göre, onların zihinlerinde böyle izlenimler ya da doğrular yok. Bu izlenimler ve doğrular bu zihinlere kazınmış değilse nasıl doğuştan olabilirler? Eğer zihne kazınmışlarsa da, nasıl bilinmez olabilirler?

Böylelikle, Locke'un ide kavramı, mahiyeti açısından bazı yönleriyle ortaya konulmuş oldu. Bu noktada, ide kavramının tarihsel seyri daha önce bu kavrama felsefelerinde yer vermiş üç filozofun (Platon, Aristoteles ve Descartes) görüşleriyle Locke'un kavrayışı kıyaslanarak ele alınabilir.

İde kavramına ilişkin anlayışları göz önünde bulundurulduğunda, Locke ve Platon arasındaki bazı benzerlikler şunlardır: Her iki filozof da ideleri düşüncenin nesneleri olarak görmüşlerdir ve ideler gerçek olmalarına karşın maddesel değildirler. Görüşlerindeki farklılık şudur ki, Platon idelere fizik dünyanın ötesinde bir yer tahsis etmişken, Locke deneyim ve gözlemi aşan herhangi bir değerlendirmeden uzak durmuş ve idelerin zihinde bulunduklarını söylemekten öteye geçmemiştir.

¹¹⁸ Zelyüt, 2010: 56.

¹¹⁹ Locke, 2017: 73.

Locke ile Aristoteles kıyaslandığında yine ortaya bazı farklılıklar ve benzerlikler çıkmaktadır. Bir farklılık şudur ki, ideler, Locke’a göre, zihinde oluşur ve bir ad altında sabitlenirken, Aristoteles’te ideler formlar halinde nesnelerin içerisinde. İkisi arasındaki benzerlik de şudur ki, ikisinde de ideler fiziksel dünyayla sıkı bir bağ içindedir. Aristoteles’te nesneler formlar halinde ideleri ihtiva etmekte iken; Locke’ta, nesnelerin insanın duyu organlarını etkileyerek insan zihninde ide oluşturma gücüne sahip nitelikleri vardır.

Descartes ve Locke arasındaki benzerlik ve farklılıklara gelince, ikisi de idelerin yeri olarak zihni göstermişlerdir ancak Descartes doğuştan idelerin bulunduğunu öne sürmüş, Locke ise böyle bir şeyin mümkün olamayacağını göstermeye çalışmıştır. Yine iki filozofta da, Platon’da olduğu gibi, ide zihnin nesnesidir.

Yine de belirtmelidir ki, incelikte düşünüldüğünde, ide kavramı dört filozofun düşüncelerinde farklı farklı var oluş biçimlerini kapsamaktadır. Kavram, adeta, Wittgenstein’in deyişiyle, bir *aile benzerliği* göstererek bu filozoflarda kendini dönüştürerek, açmaktadır.

2.1.2. İde Nasıl Edinilir?

Locke, birinci kitapta, doğuştan herhangi bir ilkenin olmadığını bunun tersini düşünenlerin argümanlarındaki yanlışlıkları ortaya koyarak öne sürmüştü. Doğuştan ilkelerin varlığını yadsıyan Locke bunun yerine kendi ide teorisini oluşturmuş, anlığın işleyişini bu teori aracılığıyla açıklamaya çalışmıştı. Locke’un eserinin ikinci kitabı olan “İdeler Üzerine” adlı bölümde ise ide betimlendikten sonra, idelerin nasıl edinildikleri konusuna geçilir.

Locke şöyle söyler: “Bütün ideler duyumdan ya da düşünümünden gelir.”¹²⁰ Duyum (sensation) ve düşünüm (reflection) insan deneyinin (experience) iki türüdür. Duyum “dış deney”, düşünüm ise “iç deney” olup, idelerin edinilmesinin başlıca iki kaynağıdır ve ide ediniminin bu iki yol dışında başkaca bir yolu da yoktur.

İlk varoluşta bütün özniteliklerden yoksun, hiçbir idesi olmayan zihin ideleri deneyden edinmiştir. Başlangıçta zihin adeta boş bir levha (tabula rasa) ya da beyaz bir kâğıt gibi işlenmemiş ve içeriksizdir. İnsan, ilk duyu izlenimlerini alır almaz idelere yani tasarımlara da sahip olmaya başlar.¹²¹ Bu duyu izlenimlerinin ortaya çıkışından önce insanın

¹²⁰ Locke, 2017: 97.

¹²¹ Keha, M. K. (2011). 18. Yüzyıl İngiliz Empirist Filozoflarında Dil ve Anlam Sorunları: Bilgi Anlayışları Üzerinden Bir Okuma. Pegem Akademi, Ankara. S. 30.

düşündüğü söylenemez ve insan rüyasız uykularda da düşünemez.¹²² Bu nedenle, insanın her zaman düşünen bir varlık olduğu tezi yanlıştır. Böylelikle, Locke Descartes'ı haksız çıkarır çünkü Descartes iki sonlu töz bulunduğunu, ruh ya da zihin tözünün özünün düşünmek olduğunu, madde tözünün özünün ise yer kaplamak olduğunu öne sürüyordu.¹²³

İdelerin edinildiği ilk kaynak duyum nesneleridir. Tikel nesnelere yönelen duyular bunların seçik algılarını zihne iletir. Zihnin pasif bir alıcı konumunda olduğu bu süreçte önce duyum nesneleri duyuları etkiler. Böylelikle, “sarı”, “ak”, “sıcak”, “soğuk”, “sert”, “acı”, “tatlı” ideleri zihinde doğar. Bilme süreci de işte bu niteliklerin idelerini edinmekle başlar. Şu da unutulmamalıdır ki, zihin bu süreçte pasif de olsa algı zihinde oluşur. Duyular, dışsal nesnelerden zihne bu belirgin algıların üretilmesinde rol oynayacak ne varsa iletmekle görevlidir. İdelerin çoğu bu yolla yani duyum yoluyla edinilir.

İdelerin ikinci kaynağı ise zihnin kendi içindeki işlemleri yani düşünüm nesneleridir. Algılanan ya da düşünülen şeylerle ilgili olarak zihnin yaptığı içsel eylemler yoluyla idelerin diğer kısmı oluşturulur. “Algılama”, “düşünme”, “kuşkulanma”, “inanma”, “uslamlama”, “bilme”, “isteme” ve zihnin diğer edimleri zihin tarafından gözlemlenir ve duyumdan edinilen idelerden farklı bir ide takımı oluşturulur. Zihin bunları kendi üstüne dönerek elde eder. Duyum ideleri gibi düşünüm ideleri de seçiktir. Ancak düşünüm ideleri duyum idelerinin edinilmesinden sonra edinilir. Bunun nedeni de düşünüm idelerinin edinilmesinin dikkati gerektirmesidir.¹²⁴

Dahası, düşünüm zihnin kendi işlemlerinin farkına varması olduğundan ve onun işlemleri zihne ideler verildiği zaman başladığından, bu ideler ise zihne duyular aracılığıyla dışarıdan geldiğinden duyum deneyimine sahip olmadıkça düşünüm deneyimine sahip olunamaz.¹²⁵ Örneğin, bir hanımeline ya da herhangi bir şeyi düşündüğümüzü düşünebilmemiz yani düşünmenin kendisinin farkına varabilmemiz için öncelikle düşünmenin gerçekleşmesi gerekir. Düşünme edimi de yönelimsel bir edimdir. Yani düşündüğümüzde bir şeyi düşünüyoruz, düşüncelerimiz hep bir şeylere ilişkindir. Bu bakımdan önce duyum yoluyla düşünceye bir nesne verilmeli ki ardından anlık kendi üzerine dönerek bu düşünüm deneyiminden “düşünmek” gibi yeni kavramlar oluşturabilsin.

Sonuç olarak, Locke’a göre, duyum (sensation) ve düşünüm (reflection) idelerimizin iki kaynağıdır. Duyulur ideler ve anlığın kendi işlemlerinin ideleri olmak üzere

¹²² Gökberk, 1993: 334.

¹²³ Çelik, S. (2015). *Yeniçağda Bilgi Felsefesi*. Doruk Yayınları, İstanbul. S. 33.

¹²⁴ Locke, 2017: 101.

¹²⁵ Keha, 2011: 31.

ideleri sınıflandırmak mümkündür. Bunların birçok tipi, bileşimi ve bağıntısıyla oluşan ide birikimi incelendiğinde ideler ya duyumdan gelmiştir ya da düşünümünden gelmiştir. Zihnimizde, bu iki yol dışında başka bir yerden gelmiş ide bulunmamaktadır.

2.1.3. İde Türleri Nelerdir?

Locke, idelerin anlığın düşünmekte iken üzerinde bu etkinliğini gerçekleştirdiği tikel nesneler olduklarını dile getirmiş; idelerin kaynağını da duyum ve düşünüm adını verdiği iki çeşidi bulunan deneyim olduğunu belirtmişti. Locke'un İdeler Teorisi sadece idelerin ne olduklarını ve kaynaklarını değil aynı zamanda idelerin sınıflandırılmasını da içerir.

Çelebi, *John Locke'un İdeler Teorisi: Eleştirel Bir İnceleme* adlı kitabında Locke'un İdeler Teorisi'ni inceler ve Locke'un ideler sınıflandırmasını ele alır.¹²⁶ Bu sınıflandırmaya göre, ideler kaynaklarına göre duyum ideleri ve düşünüm ideleri olmak üzere ikiye ayrılır. Yapı ve oluşları bakımından ise basit ideler ve karmaşık ideler olmak üzere ideler yine ikiye ayrılır. Ayrıca, açık ve karanlık; seçik ve bulanık olmak üzere ideleri sınıflandırmak da mümkündür. Gerçek ve düşlemsel ideler, upuygun ve eksik ideler, doğru ve yanlış ideler olarak temsil ve alındıkları kaynakları bakımından yine dördüncü bir sınıflandırma da yapılabilir.

İleriki bölümlerde, dil konusunu tartışırken, Locke'un basit ve karmaşık idelerle ilgili söyledikleriyle karşılaşılacaktır. Bu bakımdan, diğer sınıflandırmaları bir kenara koyarak, bu kısımda sadece basit ve karmaşık ideleri açıklamaya çalışacağız.

Basit ideler zihne duyum ve düşünüm yoluyla gelir. Tek duyu yoluyla, birden çok duyu yoluyla, sadece düşünüm yoluyla, duyum ve düşünüm yoluyla olmak üzere basit idelerin zihne giriş yolları dört tanedir.¹²⁷ Doğada birleşik ya da bir kompleks oluşturmuş halde bulunan nitelikler duyularca tek tek algılanır. Algılamak da bir ideye sahip olmak anlamına gelir. Örneğin, bir leylağın kokusu ve aklığı, şekerin tadı ve gülün kokusu her biri birer idedir ve deneysel algı yoluyla oluşturulmuşlardır.

Locke'a göre, insan için hiçbir şey basit idelerin algısı kadar seçik değildir ve ayrıca basit ideler daha başka idelere bölünemezler, parçalanma kabul etmezler.¹²⁸ Zihin basit ideleri yok edemediği gibi, kendisi yapamaz da. Daha önce hiç kivi yememiş birinin zihninde

¹²⁶ Çelebi, 2017: 5.

¹²⁷ A.g.e., S. 43.

¹²⁸ A.g.e., S. 41.

bu özel tadın idesi bulunmaz. Tanımlar yoluyla bu ideleri elde etmek de olanaklı değildir. Basit idelerin adları tanımlanamaz.¹²⁹

Dahası, tanımlar basit ideler aracılığıyla yapılır. Tanımlama, tanımlananın hangi idenin yerini tuttuğunu sözcüklerle başkasına anlatmaktan başka bir şey olmadığına göre, en iyi tanımlama, tanımlanan terimin imleminde birleşmiş olan basit ideleri sayıp dökerek yapılır.¹³⁰

Zihin ilk olarak basit ideleri algılar ve bütün öteki ideler basit idelerden yapılmışlardır. Zihin basit idelerin edinilmesi sürecinde pasiftir ancak zihnin basit ideler üzerinde gerçekleştirdiği birtakım etkin eylemleri vardır.

Bütün karmaşık ideler, birçok basit idenin bir birleşik idede birleştirilmesi yoluyla oluşturulur.¹³¹ Böylelikle, zihin etkin olarak bir birleştirme eylemi gerçekleştirir. Bunun yanında, zihin herhangi bir birleştirme eylemi gerçekleştirmeksizin basit ya da karmaşık iki ideyi alıp onların birlikte bir görünüşünü elde edecek biçimde onları yan yana getirir. Böylece, zihin bağıntı idelerini oluşturur. Dahası, zihin ideleri varoluşta birlikte bulundukları diğer idelerden ayırarak, soyutlama eylemi gerçekleştirir ve bu da genel idelerin yapım yoludur. Basit idelerin edinimi ise birleştirmek, yan yana koymak ya da ayırmak olarak belirlenen bu üç eylemden çok farklıdır çünkü zihin bu sırada edilgindir.

Çeşitli basit idelerin bir araya getirilip, birleştirilmesiyle karmaşık ideler oluşur. Yani, karmaşık ideler basit idelerden meydana gelir. Zihin basit ideleri elde ederken edilgin, karmaşık ideleri elde ederken etkindir. “Güzellik”, “minnet”, “bir adam”, “bir ordu”, “evren” karmaşık idelere örnektir. Bunlar basit ya da karmaşık idelerin birleştirilmesinden meydana gelmiştir, her karmaşık idenin temelinde illa ki basit ideler vardır.

2.2. Dil Teorisi

Dil teorisi, “Dil nedir?” gibi sorulara yanıt verme amacıyla olan bir düşünsel çabanın ürününe gönderme yapar. Locke’un dil anlayışı bağlamında dil-dünya ilişkisinin ele alındığı bu çalışmada, Locke’a ait dil teorisi belirgin kılınmaya çalışılacaktır. Bu nedenle “Dil nedir?”, “Dilin işlevi nedir?”, “Dilin kötü kullanımı nedir?” gibi sorular Locke’un bakış açısından yanıtlanacak ve asıl hedef olan Locke’un dil-dünya ilişkisi konusuna dair görüşlerinin ortaya çıkarılması noktasında bir zemin hazırlanmaya çalışılacaktır. Öncelikle,

¹²⁹ Locke, 2017: 303.

¹³⁰ A.g.e., S. 295-296.

Michael Morris'in *Dil Felsefesine Giriş* kitabında Locke ile ilgili yaptığı değerlendirmelere konuya aşinalık kazandırması açısından yararlı olacağı düşüncesiyle yer verilecektir.

Morris'e göre, 17. yüzyıl filozofu olan Locke'un genel dil teorisi 19. yüzyılda Gottlob Frege ile başladığı kabul edilen analitik dil felsefesine zemin hazırlar: Neredeyse tüm analitik gelenek sözcüklerin mahiyeti ve dilin ne için olduğu konusunda Locke'un görüşlerini paylaşır.¹³² Dil insanlar arasında iletişimi sağlamak için vardır ve sözcükler iletişim için gerekli imlerdir. Elbette, analitik gelenek içerisinde Locke'un görüşlerine karşı çıkan anlayışlar da mevcuttur. Frege Locke'ta merkezi öneme sahip bazı düşüncelerin reddiyle kendi felsefesini oluşturmuştur.¹³³ Frege anlamın özel ve öznel zihinsel bir yapısı olsaydı iletişimin imkânsız olacağını düşünmüş, aksine anlamın birden çok birey tarafından erişilebilir nesnel bir yapıda olup bu bakımdan da kamusal olduğunu ileri sürmüştür.¹³⁴

Büyük ölçüde Thomas Hobbes'un dil hakkındaki görüşleriyle benzer olup Aristoteles'ten unsurlar taşıyan Locke'un dil kavrayışının özü şu paragrafta açıkça görülebilir¹³⁵:

“Sözcükler, iletişim için gerekli duyulur imlerdir. İnsanda, kendisi gibi başkalarının da yararlanıp zevk alabileceği çok değişik düşünceler bulunmakla birlikte, bu düşünceler başkalarınca görülemez ve onlardan gizli olarak ve kendiliklerinden açığa çıkamayacak biçimde insanın içinde bulunurlar. Düşüncelerin iletişimi olmadan toplumsallığın kolaylık ve üstünlükleri de olmayacağından, insanların, düşüncelerini oluşturan o görünmeyen ideleri başkalarının da bilmesini sağlayacak kimi dışsal duyulur imler bulmaları gerekliydi. Bu amaç için hiçbir şey, gerek zenginlik gerek çabukluk bakımından, insanların böylesine bir kolaylık ve çeşitlilikle yapma yeteneğini kendinde bulduğu bu düzenli sesler kadar uygun olamazdı. Böylece doğanın bu amaca çok iyi uydurduğu sözcüklerin, insanların idelerinin imleri olarak nasıl kullanılmaya başladıklarını anlayabiliyoruz; bu, düzenli sesler ile belli ideler arasında doğal bir bağlantı oluşundan gelmez; öyle olsa bütün insanların tek dili olurdu; bu belli bir sözcüğü belli bir idenin imi yapan istençli bir düzenlemeden gelir. Öyleyse sözcüklerin kullanımı onları idelerin duyulur imleri yapar; ve sözcüklerin yerini tuttukları ideler de onların uygun ve dolaysız imlemleridir.”¹³⁶

Morris, bu paragraftan Locke'a ait sekiz varsayım çıkarmış ve bu varsayımları çözümleyerek Locke'un düşüncelerinde yer alan bazı sorunsalları ortaya koymuştur. Bu

¹³¹ Locke, 2017: 143.

¹³² Morris, M. (2007). *An Introduction to the Philosophy of Language*. Cambridge University Press, New York. S. 5.

¹³³ A.g.e., S. 5.

¹³⁴ Fennell, J. (2019). *A Critical Introduction to The Philosophy of Language: Central Themes from Locke to Wittgenstein*. Routledge, New York. S. 25.

¹³⁵ Morris, 2007: 6.

¹³⁶ Locke, 2017: 287.

varsayımlara göz atıp sonrasında bu sorunsallardan iki tanesini çalışmamıza katkı sağlayacağı düşüncesiyle ele alalım.

Çözümlenen sekiz varsayım şunlardır:

- 1- Dilin doğası dilin işlevi aracılığıyla belirlenir. Dil, doğası işlevi ile belirlenen bir tür yapıntıdır.
- 2- Dilin temel işlevi iletişimdir. (Locke’a göre, dilin bir diğer işlevi düşüncelerimizin kaydedilmesidir.)
- 3- Dilin iletişimini sağladığı şey düşüncelerdir. (İletişim olmadan toplum olmaz ve toplum olmanın getirileri kazanılamaz.)
- 4- Dil neyin iletişimini sağlıyorsa, sözcükler de onun bileşenlerinin iletişimini sağlarlar. Dil düşüncenin iletişimini sağlıyorsa, sözcükler de dilin unsurları olarak düşüncenin bileşenlerinin iletişimini sağlarlar.
- 5- Düşüncenin bileşenleri idelerdir. Yani, düşünceler idelerden oluşur. (İdeyi bir tür zihinsel imge olarak düşünebiliriz.)¹³⁷
- 6- Bir kişinin ideleri başka insanlar tarafından algılanamaz. (İdelerin tam olarak ne olduğu biraz üzerine düşünülmesi gereken bir konuysa da açıktır ki ideler başkalarınca görünemez ve onlardan gizlidir.)
- 7- Sözcükler ve işaret ettikleri, gösterdikleri ya da anlamına geldikleri şeyler arasındaki ilişki keyfidir, zorunlu değildir.
- 8- Sözcükler özünde anlamlı değildirler. İdelerin duyulur imleri olmakla anlamlı hale gelirler.

Şimdi de, bu varsayımların bir arada düşünüldüklerinde ortaya çıkardıkları, tartışmalara neden olan bazı konulara bakalım:

- “Meaning” ve “signification” arasındaki fark

Locke, “anlam” ve “anlamına gelmek” anlamlarına gelen İngilizce “meaning” ve “to mean” sözcüklerini ifadelerinde pek kullanmaz. Bunun yerine “anlamına gelmek” anlamında da kullanılabilen, “işaret etmek”, “belirtmek”, “göstermek” anlamlarına gelen “to signify” sözcüğünü kullanır. Locke’un bu tercihinin nedeni pek açık değildir. Locke bu tarz bir kullanımı sahip olduğu anlam anlayışı çerçevesinde mi benimsemiştir yoksa bu kullanımın altında yatan herhangi bir sebep aramayıp bunu bir tür nedensiz seçim olarak görmek mi gerekir konusu elbette tartışmaya açıktır.

¹³⁷ Morris, 2007: 8.

“Locke’a göre, bir sözcüğün anlamı ilintili olduğu idedir.” demek olanaklıdır ancak Locke savunucuları böyle demeyi tam olarak uygun bulmazlar çünkü “to mean” ve “to signify” sözcüklerinin aynı anlama gelip gelmedikleri tartışma konusudur.¹³⁸ Ayrıca, bir sözcüğün anlamı, doğrudan ve dolaysız olarak, onu kullananın zihnindeki bir idedir ve dolaylı olarak da bu idenin temsil ettiği şeydir demek de olanaklıdır.¹³⁹ Yine de, bu konuda görüşler çeşitlenmektedir. Örneğin, Altuğ “İdeler, sözcüklerin anlamıdır.” demektedir.¹⁴⁰

- İletişimle ilgili problemler

Locke’un iletişime ilişkin kavrayışındaki en görünür problem şudur: Locke’un kavrayışı dilin yapmakla mükellef olduğu şeyi yani iletişimi dil için yapılması imkânsız hale getirmektedir.¹⁴¹ İki insan arasında gerçek bir iletişimin neyi gerektirdiğini düşünmek bu noktayı açık kılabilir.¹⁴² Bir kimsenin diğerine bir düşünce aktarması gerçek bir iletişim için yeterli değildir: Gerçek bir iletişim bir insanın diğer bir insanı anlamasını gerektirir; bu da bir kimsenin diğerinin ne demek istediğini anlamasıyla mümkündür.¹⁴³ Ancak, Locke’un anlam teorisi göz önüne getirilirse, bu imkânsızdır çünkü altıncı varsayım bir kimsenin düşüncelerinin başkaları tarafından algılanamadığını dile getirmektedir. Locke’a göre, birinin konuştuğunda ne demek istediğini bilmek bu kişinin sözcükleriyle hangi ideleri gösterdiğini bilme meselesidir.¹⁴⁴ Sekizinci varsayıma göre, sözcükler özünde anlamlı değildir çünkü onlar özünde hiçbir anlama gelmeyen seslerdir. Sözcükler ve anlamları arasındaki ilişki de yedinci varsayıma göre keyfidir. Konuşan kişiyi anlayabilmenin tek yolu bu sesler ve konuşanın zihnindeki ideler arasındaki ilişkiyi bilmektir ki bu altıncı varsayıma göre imkânsızdır. Kısaca, biri konuştuğunda ne demek istediğini, konuşurken kullandığı sözcükleri zihninde hangi idelerle ilintilendirdiğini bilemediğimizden, anlayamayız. Bu nedenle, bu sekiz varsayımdan “iletişim imkânsızdır” sonucu çıkmaktadır.

Sözcüklerimizle ne kastettiğimizi zaman zaman kimsenin tamamıyla anlamıyor oluşu sağduyuya aykırı da olsa gerçek bu olabilir. Elbette, “iletişim imkânsızdır” sonucu, belki de doğru olsa bile, kolayca kabul edebileceğimiz bir sonuç değildir. Morris’e göre, dilin doğasının işleviyle belirlendiğini öne süren birinci varsayım ve dilin işlevinin iletişim olduğunu öne süren ikinci varsayımı göz önünde bulunduran hiçbir Locke savunucusu bunu kabul etmez. Hem dilin işlevinin iletişim olduğunu belirtmek, hem de iletişimin mümkün

¹³⁸ Morris, 2007: 9.

¹³⁹ A.g.e., S. 9.

¹⁴⁰ Altuğ, T. (2020). *Dile Gelen Felsefe*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. S. 30.

¹⁴¹ Morris, 2007: 10.

¹⁴² A.g.e., S. 10.

¹⁴³ A.g.e., S. 10.

olmadığı sonucunu çıkarmak bir çelişki ihtiva eder. İletişimin mümkün olmadığını düşünüp de “dil işlevi iletişimdir” demek saçma olur.

Bu değerlendirmelere yer verdikten sonra genel olarak Locke’un dile ilgisi düşünüldüğünde söylenebilecek bazı şeyleri ele alalım. Tarihsel olarak düşünüldüğünde, Locke’un dile verdiği önem, aynı zamanda, bir diğeri 20. yüzyılda gerçekleşen, felsefe tarihinde önemli bir yere sahip olan “dile dönüş” hareketi olarak da değerlendirilebilir.¹⁴⁵

“Dile dönüş hareketi”, özne-nesne dualizminin ve deneyimin psikolojik temelli olduğu varsayımının etkisini azaltmak üzere 1930’larda kavramsallaştırılmıştır.¹⁴⁶ Ancak, terim günümüzde dile verilen felsefi önem ve dile ilişkin bir felsefi ilgiyi işaret edecek şekilde kullanılmaktadır.

Locke, 1671’de yazdığı ilk taslakta dile çok az yer vermiştir ve Locke’un 1685’te yazdığı, bilinen üçüncü taslakta (Taslak C) dile ayırdığı bir bölüm yoktur.¹⁴⁷ Locke’un dile dönüşü daha sonra 1689’da yayınladığı *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* ile gerçekleşmiştir.

Locke, *Deneme*’nin birinci kitabında idelerin doğuştan olduğu doktrinini eleştirmiş, ikinci kitabında idelerin kökenini ve sınıflandırılmasını ele almış, üçüncü kitabında dile dönmüş ve ancak dördüncü kitabında bilgiyi ele alabilmiştir. Üçüncü kitapta, dilin ne olduğu, dilin işlevi ve dilin kötü kullanımı gibi konulara yönelmiştir ki bu da dile gösterdiği ilginin, bir diğeryeyle, bireysel olarak dile dönüşünün göstergesidir.

Locke’un dile dönüşünün nedeni açıktır. Locke, zihinde doğuştan idelerin bulunduğunu reddettikten, idelerin kaynaklarını ve türlerini belirledikten sonra bu idelerin insan bilişinde nasıl bir rol oynadıklarını ele almak istemiştir. Çünkü Locke’un nihai amacı bilgiye dair bir kavrayış geliştirmektir ki bu da ahlak ve din ilkelerinin tesis edilmesinden önce yapılması gereken şeydir. İdelerin sözcüklerle olan bağıntıları ve bilginin dilsel formları olan önermelerden oluştuğu düşünüldüğünde dil de insan bilişinde önemli rol oynar. Dolayısıyla, idelerin bilişteki rolü dilin bilişteki rolünden bağımsız değildir. Bu yüzden, dil dikkatli bir biçimde önemle incelenmelidir.

Bir matematikçi olan Frege, anlam teorisinin yani dil felsefesinin felsefenin tüm diğerye kısımlarının da altında yatan ana parçası olduğunu ima etmiş olup¹⁴⁸ yakın dönem dile

¹⁴⁴ Morris, 2007: 10.

¹⁴⁵ Losonsky, 2007: 1.

¹⁴⁶ Deetz, S.. (2003). “Reclaiming the Legacy of Linguistic Turn”. SAGE, Volume 10 (3): 421 – 429, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi. S. 421-422.

¹⁴⁷ Losonsky, 2007: 2.

¹⁴⁸ Weiner, J.. (1997). “Frege and the Linguistic Turn”. Philosophical Topics, Vol. 25, No. 2, Analytic Philosophy (GÜZ 1997), University of Arkansas Press, 265-288. S. 265.

dönüş hareketinin ilk temsilcilerindendir. Yine, Wittgenstein bu entelektüel hareketin önemli temsilcilerindendir. Gerek farklı yüzyıllarda yaşamış düşünürlerdeki dile dönüşün yansımalarını yakalayabilmek, gerek dil-dünya ilişkisine hangi pencerelerden bakılabilir olduğunu görmek için Wittgenstein'ı da anmak yerinde olacaktır.

Araştırmacılar, Wittgenstein'ı erken dönem ve geç dönem olmak üzere iki dönemde incelemektedirler: Wittgenstein'ın ilk dönemi *Tractatus Logico-Philosophicus* adlı yapıtı ile ¹⁴⁹, ikinci dönemi ise *Felsefi Soruşturmalar* ile belirlenmiştir. *Tractatus* doğrulanabilirlik ilkesini anlam kriteri olarak ele alıp metafizik ifadelerin deney ve gözlemle ilkece bile olsa doğrulanmalarının olanaklı olmaması sebebiyle bunların anlamsız, saçma ifadeler olarak damgalanıp elenmesi deyim yerindeyse çöpe atılması gereken ifadeler olduklarını savunan mantıkçı pozitivistler tarafından adeta bir manifesto olarak değerlendirilmiştir. *Tractatus*'ta felsefi problemlerin dilin mantığının yanlış anlaşılmasından kaynaklanan problemler olduğunu ¹⁵⁰ dile getiren Wittgenstein, dille söylenilebilenin yalnızca doğa bilimlerinin önermeleri olduğunu öne sürmüştü ¹⁵¹; bu görüşüyle, mantıkçı pozitivistler tarafından benimsenmiştir. Ancak, *Tractatus*'un amacı mantıkçı pozitivistlerinkinden biraz farklıdır: Wittgenstein felsefeyi olduğu haliyle yadsımamış, dile getirilebileni açıkça ortaya koymak suretiyle dile getirilemez olanı göstermenin ¹⁵² olanağı üzerinde durmuştur. Dilin yapısı, dilin sınırları, felsefenin dilin mantığı açısından olabilirliği ve felsefenin bilgi etkinlikleri arasındaki yeri gibi konuları ele alan Wittgenstein ¹⁵³, dilin dünya ile ilişkisi üzerine de düşünmüştür.

Wittgenstein'ın dil-dünya ilişkisi konusunda *Tractatus*'ta söylediği temel şeylerden biri dilin dünyayı betimleme işlevinin olduğudur. Bu betimleme, dilsel formdaki resimlerle dünyayı yansıtmak, dünyayı dilde temsil etmektir. ¹⁵⁴ Ayrıca, mantığın yapısı, dilin yapısı ve dünyanın yapısı birbirleriyle ilişkili olmak durumundadır. Bu ilişki de şöyle kurulabilir: Dünya hakkında konuşmamızı mümkün kılan dil ile dünya arasındaki ortak yapı mantıktır. Wittgenstein, erken dönem eseri *Tractatus*'ta düşünceleri ifade eden önermeleri olguların mantıksal resimleri olarak ele almaktadır. Temel önermeler, 'yalın nesnelere' göndermede bulunan 'yalın isimlerin' bir bileşimidir ve önermelerin çözümlenmesi bizi doğrudan bağlantı içindeki isimlerden oluşan temel-önermelere taşımaktadır. ¹⁵⁵ Nihayetinde,

¹⁴⁹ Altuğ, T. (2006). *Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi*. Ebabel Yayıncılık, Ankara. S. 45.

¹⁵⁰ Utku, A. (2014). *Wittgenstein: Erken Döneminde Dilin Sınırları ve Felsefe*. Doğu Batı Yayınları, Ankara. S. 17.

¹⁵¹ Altuğ, 2006: 45.

¹⁵² A.g.e., S. 46.

¹⁵³ A.g.e., S. 46.

¹⁵⁴ A.g.e., S. 47.

¹⁵⁵ Utku, 2014: 155.

dilin tözü, yapıtaşları olan isimler imledikleri dünyanın yapıtaşları olan yalın nesnelerin yerini tutmaktadır ve tamamen çözümlenmiş bir önerme, bu yalın nesnelerin bir konfigürasyonuna karşılık gelecek şekilde düşüncenin mantıksal yapısını açığa çıkarmalıdır. Böylelikle, Wittgenstein resim teorisi çerçevesinde, ideal dil kurgusu içinde dünyanın dille, resimlenen ve resimleyen şey arasında bulunan bir özdeşlik ilişkisine benzer bir ilişkisi olduğunu öne sürmekte, bu özdeşliği de mantıksal biçim özdeşliği olarak belirlemektedir. Bu açıdan, dilin dünyayı temsili erken dönem Wittgenstein ve Locke arasındaki benzerliklerdendir. Locke'un, ileride değinileceği gibi, bu temsiliyeti bazı ideler konusunda nedenselliğe bağladığı yerde, Wittgenstein bunu mantığın dil ve dünyaca yapılarında içerilmesi olarak ele almıştır.

Dahası, Locke'un dil anlayışı, daha önce de belirtildiği gibi Thomas Hobbes'un dil anlayışıyla benzerlikler taşımaktadır. Bu bakımdan, Hobbes'un dil hakkındaki görüşlerine kısaca yer vermek uygun olur. Hobbes'a göre, konuşma düşünceleri ifade etmek, geçmişte kalmış düşünceleri hatırlamak ve haberleşme için kullanılmaktadır.¹⁵⁶ Konuşmanın aracı olan dil insanların birlikteliği için büyük önem taşımaktadır. Devlet, toplum, anlaşma ve barış dille mümkün olmaktadır. Dil olmadan önce insanlar arasındaki iletişim hayvanlarındaki gibi olup kavramsal becerileri gerektiren insana özgü bu oluşumlar görülmemektedir. Hobbes'un deyimiyle, dilden önce insanlar aslanlar, ayılar ve kurtlar kadar anlaşıyor, barış, devlet ve toplum kuruyorlardı.¹⁵⁷

Ayrıca, Hobbes dilin Adem'e Tanrı tarafından öğretildiğine ve Adem soyu tarafından geliştirildiğine, yine Babil Efsanesi'nde olduğu gibi insanların Tanrı'ya isyan etmesi sonucu Tanrı'nın onları dillerini unutturmakla cezalandırıp, yeryüzüne dağıtmasıyla dillerin çoğalıp çeşitlendiğine inanmaktadır.¹⁵⁸

Dilin düşüncelerin kaydedilmesine yaradığı düşüncesi hem Locke'ta hem de Hobbes'ta görülür. Düşünceleri geri çağırmak, düşüncelerin bellekte yer edinmesiyle mümkündür ki düşünceleri ifade eden sözcükler gerek düşüncelerin bellekte tutulabilmesinde gerek oradan çağırılmasında rol oynamaktadır.

Hobbes, sözcük zincirlerinin düşünce zincirlerinden geldiğini belirtmekte, dilin düşünsel olanı sözel olana çevirmeye yaradığını vurgulamaktadır.¹⁵⁹ Locke da, sözcüklerin düşünsel tasarımlar olan idelerin imleri olduğunu söyler ve bu konuda iki düşünürün fikirleri benzerdir.

¹⁵⁶ Hobbes, T. (2007). *Leviathan*. (Çev. Semih Lim). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. S. 34.

¹⁵⁷ A.g.e., S. 34.

¹⁵⁸ A.g.e., S. 34.

¹⁵⁹ A.g.e., S. 34.

Dil, Hobbes’a göre, zihinsel olanı somutlaştıran, bu zihinselliğe öznel arasıllık tahsis eden bir ifade aracıdır. Belli konular hakkında düşünülenleri, korkuları ve arzuları, bunun gibi diğer duyguları ifade etmek için bir düzen içinde aynı sözcükleri kullanırız. Zaten bu sebeptendir ki, Hobbes, sözcüklere “işaretler” dendiğini vurgular.¹⁶⁰ Sözcüklerin işaretler olarak değerlendirilmesi Hobbes’ta olduğu gibi Locke’ta da görülür.

Hobbes’un dikkat çeken başka bir görüşü de şudur: Dil, bilim yapmaya yarar.¹⁶¹ Bunu şeylerin nedenlerini ve sonuçlarını kaydetmeye yaramasıyla gerçekleştirir. Geçmişte keşfedilen neden ve sonuçlar bugüne aktarılır. Böylece insanlar bilimsel etkinlikte bulunurlar.

Yine, hayatta kalmak ve hayatlarımızı nitelikli sürdürebilmek için öğretim etkinliğinde bulunuruz. Hobbes’a göre, dil birbirimize tavsiyeler vermek ve öğretim gerçekleştirmek için yararlıdır.¹⁶² Locke da, dilin bilgi ve öğretim aracı olduğunu dile getirmektedir.¹⁶³

Locke için dilin en büyük yararı iletişimidir. Hobbes da Locke gibi, yardımlaşma amacıyla istek ve amaçları kişilerin birbirlerine ifade etmelerine dilin üçüncü büyük yararı gözüyle bakmaktadır. Ancak, Hobbes, Locke’tan farklı olarak dilin zevk ve süs için, insanların kendilerini ve ötekileri kelimelerle masumane bir şekilde oynayarak memnun edip, sevindirdiğinden de bahsetmekte, dilin haz odaklı bir işlevi daha olduğunu ima etmektedir.¹⁶⁴

Locke, dilin mahiyeti üzerinde durduğu gibi dilin kötü kullanımı üzerinde de çok durmuştur. Locke, dilin uygunsuz ya da kötü kullanımının açık düşünce ve bilginin önündeki büyük engellerden biri olarak görmektedir ve dilin neden olduğu sorunları teşhis ederek bu sorunlardan kaçabilmek için bazı önerilerde bulunmaktadır. Locke gibi Hobbes da dilin kötü kullanımından bahseder. Hobbes’a göre dilin temelde dört tane özel yararı vardır: bilim yapmak, öğretim faaliyeti gerçekleştirmek, iletişim gerçekleştirmek ve haz odaklı memnuniyet yaratmak. Bu dört yarar gibi dilin dört tane de zararı vardır.¹⁶⁵ Bu dört zarar temelde sözcüklerin anlamlarının yanlış kaydedilmesinden, sözcüklerin yanlış kullanılmasından, sözcükleri art niyetle kullanmaktan ve dille başkalarını taciz etmekten mütevellittir. Belirttiğimiz gibi, Locke da dilin kötü kullanımlarından bahsetmekte ancak Locke’un bu konuda değindiği bazı noktalar Hobbes’la ortaklık taşısa da, Locke’un tespitleri daha teknik ve dil kullanımının özsel doğasına aittir.

¹⁶⁰ Hobbes, 2007: 34.

¹⁶¹ A.g.e., S. 35.

¹⁶² A.g.e., S. 35.

¹⁶³ Locke, 2017: 286.

¹⁶⁴ Hobbes, 2007: 35.

¹⁶⁵ A.g.e., S. 35.

Locke'un dil teorisi düşünüldüğünde, Locke'un bir nominalist olduğu da söylenebilir. Nominalizm, var olan tümellerin (universals) somut tikelleri (particulars) adlandırmak için kullanılan isimler olduğunu öne süren doktrindir.¹⁶⁶ Locke'un nominalizmine göre, sadece genel terimler vardır ve tümel olarak gerçeklikte var olabilen nesneler yoktur. Var olanların tümü tikel olduğundan, zihinde tümel ideler de yoktur.

Tıpkı Locke gibi, Hobbes da bir nominalisttir. Hobbes'a göre dünyada sadece adlar tümel ya da geneldir çünkü adlandırılardan her biri münferittir ya da tek tektir.¹⁶⁷ Dil doğal olmayıp uzlaşımaldır yani adlar ve içerikleri insanlar tarafından belirlenmiş ve yaratılmıştır. Adların doğru bir şekilde kullanılmaması da sorunlara yol açar, yanlışlıklar doğurur. Özellikle bilim ve felsefe, adların doğru şekillerde kullanılmasını gerektirir. Hobbes'a göre, akıldan bahsedilebilmesi için öncelikli olarak adların doğru kullanılması lazım geldiğinden, bu gereklilik bilim ve felsefenin temelinde yer alır.¹⁶⁸ Zelyüt, Hobbes'un adların doğru kullanımına ilişkin düşüncelerinden şu sonucu çıkarmıştır: Hobbes'a göre hakikat adlar, sözcükler ve sözlere yuvalanmıştır ve adlar da insan tarafından yaratıldığı için insanın dışında ona aşkın bir hakikatten bahsedilemez.¹⁶⁹ Ancak "insana göre" bir hakikatten söz edilebilir. Ve hakikat de dil gibi doğal olmayıp uzlaşımaldır. Bu da hakikatin göreliliği demektir.

Locke'un dile ilişkin görüşlerinden de benzer sonuçlara ulaşmak mümkündür. Locke'un nominalizm konusundaki tutumuna ve bunun sonuçlarına "Hakikat ve Sözcükler: Dil ve Dünya İlişkisi" başlıklı son bölümde daha detaylı bir şekilde değinilecektir.

Thomas Hobbes ve John Locke'un dil anlayışları arasındaki benzerlikler bu kadarla sınırlı değildir. Locke'un dil anlayışı bağlamında dil-dünya ilişkisinin irdelendiği bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, yeri geldikçe bu benzerliklerden söz edilecektir.

2.2.1. Dil Nedir?

Yürümek, düşünmek, nefes almak kadar olağan ve doğal olan konuşmak yani dil kullanmak günlük hayat içerisinde oldukça sık yaptığımız ancak üzerinde fazlaca düşünmediğimiz bir eylemdir. Güneş doğar doğmaz uyandığımızda, daha güne başlarken

¹⁶⁶ Lovatti, M. (2004). *"Interpretations of Locke's Theory of Knowledge"*. Dissertation, Oxford, Tercentenary John Locke Conference (April 2-4, 2004). S. 1.

¹⁶⁷ Zelyüt, 2010: 28.

¹⁶⁸ A.g.e., S. 28.

¹⁶⁹ A.g.e., S. 28.

birbirimize “Günaydın!” deriz; kahvaltı için ekmek ihtiyacımızı giderebilmek için fırına gider ve “İki ekmek alabilir miyim, lütfen!” cümlesini kurarız; birbirimize karşı yaptığımız hataları fark ettiğimizde “Özür diliyorum.” diyerek bağışlanmak isteriz; günlük hayatın büyük bir bölümü konuşmayla yani dil kullanımıyla geçer ve gün biterken yine birbirimize “İyi geceler!” diyerek günü kapatırız. Sesli ya da içimizden konuşuruz. Mutluluğumuzu belirtmek, derdimizi paylaşmak, bir tavsiye almak, bir şeyi öğretmek, bir soru sormak için dili kullanırız. Bütün yaşamımızı etkileyecek olan evlilik bağına kurmadan önce bile kaderimiz birkaç sözcükle belirlenir: “Benimle evlenir misin?” deriz ve cevap “Evet!” ya da “Hayır!” olur. Bir sözcükle onlarca şey anlatırız. Bazen kitaplar yazar, onlarca sözcükle tek bir şeyi anlatırız.

Peki, dil nedir? Giriş bölümünde, bazı düşünür ve dilbilimcilerin dili nasıl tanımladıklarına yer verilmişti. Bu tanımları, Locke’un dil tanımına geçmeden evvel hatırlamakta yarar olabilir. Edward Sapir’e göre, dil, istemli üretilmiş bir semboller sistemi aracılığıyla duygularımızı, düşüncelerimizi ve isteklerimizi iletmenin bir yöntemidir ve bu iletişim yöntemi içgüdüsel değil tamamen insanidir.¹⁷⁰ Saussure’a göre, dil, konuşma becerisinin sosyal bir ürünü ve bu becerinin uygulanmasına olanak tanıyan sosyal bir yapı tarafından kabul görmüş, gerekli uyulaşmalar koleksiyonudur.¹⁷¹ B. F. Skinner’a göre, dil, dil kullanan bir topluluğun herhangi tek bir üyesinin değil, bu topluluğun uygulamalarıdır yani topluma aittir.¹⁷² Noam Chomsky’e göre, dil, unsur olarak değerlendirebilecek yapıların sınırlı bir kümesinden oluşturulmuş ve her biri sınırlı uzunlukta olan cümlelerin sınırlı veya sınırsız bir kümesidir.¹⁷³ Muharrem Ergin ise, dili, insanların birbirleri arasında anlaşmalarını sağlayan doğal bir araç, kendisine özgü yasaları olan ve ancak bu yasalar etrafında gelişen canlı özellikte bir varlık, temeli tarihin bilinmeyen zamanlarında atılmış bir gizli anlaşmalar dizgesi, seslerden örülmüş olan toplumsal bir kurum olarak tanımlamıştır.¹⁷⁴

Bu düşünür ve dilbilimciler, temelde dilin sembolik oluşuna, toplumsallığına, yaratıcı boyutuna, insana özgülüğüne, uzlaşının ürünü ve iletişimin aracı olmasına değinmişlerdir. Bu düşünür ve dilbilimcilerle ortak olarak Locke da dilin toplumsallığına vurgu yapmakla işe başlamıştır.

John Locke’a göre, dil, Tanrı’nın inayetinin bir sonucudur. Tanrı, insanı toplumsal bir varlık olmak üzere yaratmıştır ve insana kendi türünden olanlarla birlikte

¹⁷⁰ Sapir, 1921: 8.

¹⁷¹ Saussure, 1959: 9.

¹⁷² Skinner, 1957: 2.

¹⁷³ Chomsky, 2002: 2.

¹⁷⁴ Ergin, 2013: 3.

yaşama eğilimi ve zorunluluğu da vermiştir.¹⁷⁵ Ancak, öte yandan, insanlar Tanrı tarafından toplumun en güçlü aracı ve ortak bağı olan dille donatılmışlardır. Dil, insanların bir arada yaşayabilmelerini sağlayan bir tür bağ dokudur.

Dil, öteki düşünür ve dilbilimcilerle beraber Muharrem Ergin'in de belirttiği gibi seslerden örülmüş toplumsal bir kurumdur. Ancak, dili sadece seslerden örülmüş olarak düşünmek ya da dili sadece düzenli sesler çıkarma yetisi olarak belirlemek Locke için eksik bir belirlemedir. Papağanlar da bazı sesleri düzenli bir şekilde çıkarabilmektedir ama onların dilinden söz edilmemektedir. Bu noktada, dili “düzenli sesler çıkarma yetisi” olarak tanımlamak, Locke için üzerinde çalışılması gereken bir tanım ortaya koymak demektir.

Locke'a göre, düzenli sesler çıkarmaya ek olarak, insanın bu sesleri yani sözcükleri kendi içsel kavramlarının, kendi zihnindeki idelerinin imleri yapabilmesi gerekir. Peki, insanın sesleri yani sözcükleri kendi içsel kavramlarının yani kendi zihnindeki idelerinin imleri yapabilmesi ne anlama gelir? Locke'un dil anlayışına göre, sözcükler idelerin imleridirler yani idelere gönderimde bulunan işaretlerdir. Bir sözcük doğrudan olacak şekilde bir varlıkla bağlantılı değildir. Bunun aksini düşünme yanılgısı pek çok şekilde dile ilişkin felsefi sorunlara yol açar. Sözcüklerin ve varlıkların arasındaki ilişki idelerin dolayımı aracılığıyla kurulur. Daha sonra, birçok yerde de vurgulanacağı gibi, Locke'un anlayışı bağlamında, varlıklar ideler tarafından, ideler de sözcükler tarafından imlenirler yani burada zincirleme bir işaret etme-işaret edilme ilişkisi mevcuttur. Varlıklar önce ideler tarafından imlenirler ki daha sonra biz sözcükleri bu idelerin imleri olacak şekilde kullanarak varlıklara ilişkin sözler söyleriz. Bu bakımdan, sesler yani sözcüklerin formları insanın zihnindeki kavramları yani ideleri imleyecek şekilde kullanılırsa düzenli sesler çıkarma yetisi, dil olarak kabul edilme noktasında ele alınabilir.

Ancak, bu da yani sözcüklerin formları olan seslerin insanın içsel kavramlarının, insanın zihnindeki idelerin imleri ya da işaretleri olarak kullanılabiliyor olması da yeterli değildir. Gerekli olan şey bu seslerle ifade edilen sözcüklerin birçok tikel şeyi kapsayacak şekilde genel imler olarak kullanılabilmesidir. Örneğin, insanın yüzlerce birbirinden farklı elmayı aynı “elma” sözcüğüyle karşılayabiliyor olması gerekir çünkü deneyimlenen her elmaya ayrı bir ad verilecek olsa sözcüklerin sayısının çokluğu kullanımlarını karıştırırdı. Tek sözcükle birçok tikel varlığı imleyebilmek dilin yetkinliğinin sonucudur. Yine de, genel idelerin yerini tutan sözcükler genel adlar iken tikel adların tikel ideleri imlemelerinin önünde bir engel yoktur.

¹⁷⁵ Locke, 2017: 284.

Hobbes da, genel adlardan söz etmektedir.¹⁷⁶ Bazı adlar özel olup, tek bir nesneye aittir. “Thomas”, “John”, “bu kitap”, “bu kalem” gibi adlar tek bir nesneye gönderim yapar. Bazı adlar ise genel olup, tek bir ad olmasına rağmen birden fazla nesneye aittir. “İnsan”, “kitap”, “kalem” gibi sözcükler böyledir. Hobbes’a göre dünyada sadece adlar geneldir. Adlar dışında hiçbir şey genel değildir. Genellik sadece adlarda bulunan bir özelliktir. Adlandırılan bütün nesneler tektir. Bunun yanında, özel bir ad kullanıldığında akla sadece tek bir nesne gelirken, genel bir ad kullanıldığında bu genel adı taşımaya hak kazanmış bütün nesneler akla gelir.

Böylelikle, Locke’a göre dil, teknik olarak, muhtevastaki genel terimlerle birden fazla tikeli imleyebilen, zihnimizdeki kavram ya da idelerin imlenmesini sağlayan, düzenli sesler çıkarma yetisidir. Bunun yanında, toplumun en güçlü aracı ve ortak bağıdır.

Dil aracılığıyla, zihnimizdeki ideler başkalarına aktarılabilir ve başkalarınca da bilinebilir hale gelir. Dilin temel yararlılığı buradadır. Dil bu yolla iletişimi mümkün kılar. Bunun yanında, dil, bir öğretim ve bilgi aracı olarak da kullanılabilir.¹⁷⁷ Bilgi, önermelerle, genel olarak da genel önermelerle anlatıldığından, bilgi ve dil arasında önemli bir bağ vardır.

Peki, dilin en temel malzemesi olan sözcükler nereden gelmiştir? Locke’a göre, dili oluşturan sözcükler son aşamada duyulur ideleri imleyenlerden türemiştir.¹⁷⁸ Başlangıçta, duyulur ideler vardır ve ilk sözcükler bu ideleri imler. Dilleri ilk kullananlar, öncelikle sözcükleri duyulur idelerin imleri yapmışlardır. Sonrasında, duyulur idelerden daha soyut imlemlere geçmişlerdir. Zihinsel içsel işlemlerin idelerini de kendi zihinlerini gözlemleyerek elde ettikten sonra sözcüklerle anlatılamayacak ide kalmamıştır.

Duyulara çok uzak olan kavramlar, duyuların erimi dışında kalan idelerin yerini tutan adlar kaynaklarına dek izlendiğinde, Locke’a göre, görülecektir ki hepsi de duyulardan kaynaklanmaktadır. Örneğin, bir duyulur ideyle temsil edilen “nefes”, duyulur olmayan “tin” idesini doğurmuştur.¹⁷⁹ Yine, duyularımızın ötesinde olan “melek” idesinin kaynağında “haberci” duyulur idesi vardır. Böylelikle, duyulur ideleri imleyenlerin dışında kalan bütün öteki sözcükler de duyulur ideleri imleyen sözcüklerden türemişlerdir.

Peki, sözcükler tam olarak nedir? Locke’a göre sözcükler iletişim için gerekli duyulur imlerdir.¹⁸⁰ İnsanın içinde bulunan birtakım düşünceler vardır. Bu düşünceler insanın kendi dışındakiler için gizemlidir çünkü bunlar diğerlerinin erişimine açık olmayıp saklıdır.

¹⁷⁶ Hobbes, 2007: 35.

¹⁷⁷ Locke, 2017: 286.

¹⁷⁸ A.g.e., S. 285.

¹⁷⁹ A.g.e., S. 285.

Fakat toplumsallığın kolaylıkları ve üstünlükleri düşüncelerin iletişimi sayesinde ortaya çıkar.¹⁸¹ Bu nedenle, bu düşüncelerin yani başkalarının görünmez olan idelerin öznel olarak erişime açılması gerekir. Bunun için de bu düşüncelerin yerini tutan, herkes tarafından duyulur imler bulmak bir gerekliliktir. İşte, düzenli sesler olan sözcüklerin bulunmasıyla bu ihtiyaç giderilmiştir. Öyle ki, bu düzenli seslerin duyulur imler olarak kullanılması zenginlik, çabukluk, kolaylık ve çeşitlilik açısından yeri doldurulamazdır. Doğa, bu işin başarıyla üstesinden gelmiştir.

Daha önce, Locke'un dil anlayışında, sözcüklerin varlıkları imleyen idelerin imleri oldukları belirtilmişti. Bu noktada, şunu vurgulamak gerekir: İdeler ve idelerin imleri olan sözcükler arasında doğal bir bağlantı bulunmamaktadır. İdeler ve sözcükler arasında zorunlu, doğal bir bağlantı olsaydı insanların tek dili olurdu.¹⁸² Oysaki dünya üzerinde onlarca farklı dil konuşulmaktadır. Bu durumda, hangi sözcüğün hangi ideyi imleyeceği insanlar tarafından uzlaşım ile oluşturulmuştur ve keyfidir. Sözcük ve imlediği ide arasındaki bağ istençli bir düzenlemeden ileri gelir. Netice itibarıyla, sözcükler idelerin duyulur imleri olan düzenli seslerdir ve sözcüklerin yerini tuttukları ideler de sözcüklerin imlemleridir öyle ki aralarındaki bağ zorunlu ve doğal değildir.

Yine, dikkat edilmesi gereken bir başka nokta da şudur: Sözcükler, ancak kendilerini kullananların zihinlerindeki idelerin yerini tutarlar.¹⁸³ Locke'a göre, konuşmada amaç anlaşılmasıdır ve bu amaç konuşanın kendi idelerini dinleyene bildirmesiyle yerine getirilir. İnsan önce kendisi birtakım ideler edinir ve iletişim esnasında sözcükleri kendi zihnindeki bu idelerin imleri olarak kullanarak iletişime katılır. İnsan, sözcükleri kendinde bulunmayan ideler için kullanamaz.

Bir de, Locke'a göre, açık açık dile getirilmese de sözcüklerin bazı bağlantıları var kabul edilir. Bu gizli bağlantılar, bir insanın kullandığı sözcüklerin başka insanların zihinlerindeki idelerle olan bağlantısı ve sözcüklerin şeylerin gerçekliğiyle olan bağlantısı olmak üzere iki türdür. Yani, bu bağlantılardan ilki konuşmanın malzemesi olan sözcüklerin tarafların zihinlerindeki idelerle olan bağlantısıdır. İkincisi ise sözcüklerin varlıklarla sahip oldukları özellikler açısından tam olarak bir aynılık taşıyıp taşımadıkları, hangi noktalarda ayrıldıkları ve insanların bu konudaki varsayımlarına ilişkin bağlantıdır.

¹⁸⁰ Locke, 2017: 287.

¹⁸¹ A.g.e., S. 287.

¹⁸² A.g.e., S. 287.

¹⁸³ A.g.e., S. 287.

İlkin, insanlar, kullandıkları sözcüklerin konuştıkları öteki kimselerin zihinlerindeki idelerin imleri olduklarını varsayarlar.¹⁸⁴ Çünkü sözcükler iletişimin tarafları tarafından farklı farklı idelere uygulanıyor olsalardı ortaya iki ayrı dil çıkardı ve konuşma boş olur, konuşmanın amacı olan anlaşılma gerçekleşmezdi. Aslına bakılırsa, Locke bu durumu yani sözcüklerin eş idelere uygulanıyor olmasını dilin genel kullanımının ve insanlar arasındaki dilsel uzlaşının bir yere kadar gerçekleştirebildiğini düşünmektedir. Dilin genel kullanımı ve insanlar arasındaki dilsel uzlaş, bu ortaklaşmayı belli standartlar koyarak mümkün kılabilir ve bunun dışındaki sapmaları ancak belli bir yere kadar sınırlandırabilir. Locke, kimi zaman bu varsayımın yani sözcüklerin konuşmanın bütün tarafları tarafından aynı ideleri imleyecek şekilde kullanılıp, sözcüklerin konuşmacının aktarmak istediği ideyle bağlantılı olarak karşı taraf için de aynen bu idelere uygun düşecek şekilde anlaşıldığı varsayımının altının doldurulmadığını, dilin amacının iletişim olduğuna dair kendi görüşüne zarar verecek şekilde, itiraf etmektedir.

İkinci olarak, konuşanlar genellikle sözcüklerin gerçekteki şeylerin yerini tuttuğunu varsayarlar.¹⁸⁵ Ancak, Locke böyle bir varsayımın sözcüklerin kullanımını saptıracağını ve imlemlerine bir karanlık ve bulanıklık getireceğini dile getirmektedir.¹⁸⁶ Ayrıca, benzer bir biçimde Hobbes'un dil anlayışında doğruluk ve yanlışlık nesnelerin özellikleri değildir.¹⁸⁷ Doğru ve yanlış nesnelere değil konuşmaya özgüdür yani önermelerin ve yargıların vasıflarıdır. Nesneler ve sözcükler arasında ayırım yapmak gereklidir ki varlıklar ve sözcükler birbirlerinden farklı nitelikler taşımaktadır.

Dahası, Locke'a göre, sözcüklerin imlediği ideler ve şeyler arasındaki ilişki bir temsil ilişkisidir. Locke bir yerde şöyle demektedir: "... bu ideler temsil ettikleri varsayılan şeylerden ne denli kusurlu ya da özensiz biçimde derlenmiş olsalar da bu böyledir."¹⁸⁸ Bu durumda sözcüklerin imlemleri olan ideler gerçekteki şeylerden derlenerek onları temsil ederler. Sözcüklerin ise gerçekteki şeylerle arasına idelerin dolayımı girer. Bu yüzden, bir sözcüğün gerçekteki bir şeyin yerini tuttuğunu söylemek sorunlara yol açar.

Peki dilin temel yapıtaşı olan sözcüklerin işlevleri nelerdir? Bu konuya daha sonra "Dilin İşlevi" bölümünde de değinilecektir. Ancak, Locke'un dil anlayışını mahiyeti açısından ele aldığımız bu bölümde bir giriş yapmak uygun olacaktır. Sözcüklerin temel işlevi ideleri uyarmaktır. Bunu sağlayan sürekli kullanımdır. Locke, şöyle demektedir:

¹⁸⁴ Locke, 2017: 289.

¹⁸⁵ A.g.e., S. 289.

¹⁸⁶ A.g.e., S. 289.

¹⁸⁷ Hobbes, 2007: 37.

¹⁸⁸ Locke, 2017: 287.

“... sürekli kullanımla, belli sesler ile imledikleri ideler arasında öyle bir bağlantı oluşur ki, işitilen adlar, sanki o ideleri üretebilecek nesnelerin kendileri duyuları edimsel olarak etkilemiş gibi, hemen belli ideleri uyarırlar.”¹⁸⁹

Nesneler duyum alanlarımızın dışındalarken bile onların idelerini zihinlerimizde tasarlayabiliriz. Bu zihnin soyutlama, imgeleme ve hatırlama yetenekleriyle ilgilidir. Ancak, bu tasarımları zihnimizde uyandıracak olan şey sözcüklerdir. Örneğin, size bir telkin seansında şöyle denildiğini düşünelim: “Şimdi, yemyeşil ağaçlarla ve rengârenk çiçeklerle süslenmiş bitkilerle çevrili, geniş bir düzlüktesin. Bu düzlüğün hemen yanı başında şırıl şırıl bir nehir akıyor. Duyduğun bu huzur verici sese doğru ilerliyorsun. Nehre yaklaştıkça hızlı hareketlerle suyun içinde bir oraya bir buraya gezinen küçük balıklara gözün ilişiyor. Bir süre bu küçük balıkların kıvrak çırpınışlarını izliyorsun. İçinde müthiş bir sakinlik oluşuyor. Ardından, iki devasa ağacın dalları arasına kurulmuş salıncağına doğru yöneliyorsun.”. Bu seansta, anlatıcının kullandığı her sözcük zihninizde bir ideyi uyacaktır. “Yemyeşil ağaçlar”, “rengârenk çiçekler”, “şırıl şırıl bir nehir”, “çırpıman küçük balıklar” dendiğinde, bu sözcükleri duyar duymaz bu sözcüklerin bağlantılı olduğu ideler zihninizde canlanacaktır.

Locke, bir konuda da uyarı yapmaktadır. Locke’a göre, sözcükler sıklıkla imlemsiz olarak kullanılmaktadır ve bunun neticesinde yalnız çocuklar değil, büyüklerin bir bölümü de birçok sözcüğü papağan gibi, öğrendikleri ve bu seslere alıştıkları için söylemektedirler.¹⁹⁰ Bu durumda, sözcükler iletişimi kurmak bir yana, anlamsız sesler olarak kalırlar. Çıkarılan ses ile ide arasında bir bağlantı olmaz ise sağlıklı düşünme de iletişim de gerçekleşmez.

Locke, imlemsiz sözcükler kullanmanın kötülüğünü de sözcükleri şeyler olarak görmenin bir yanılgı olduğunu da sık sık dile getirir.¹⁹¹ Bundan kaçınmak için çaba gösterilmesi gerektiğinden bahseder. Çünkü Locke’a göre, bilgi sahibi olmadığımız yerlerde açık ve seçik bir imlemden yoksun olan sesler çıkartarak bilgi sahibiymiş gibi görünmeye çalışmak bu konudaki bilgisizliğimizi yok etmez. Bir sözcüğü konuşmamızda kullanıyoruz ve onu böyle kullanmaya alışkınız diye bu sözcük imlemleri de olacak diye bir durum söz konusu değildir. Bir sözcüğün kullanımı onun kesinlikle imlediği bir idenin de var olmasını garanti etmez. Locke’un da defalarca vurguladığı gibi sözcükler idelerin dolayısıyla varlıkları ikinci dereceden temsil etme ya da imleme özelliğinde olsalar da, hiçbir şekilde bu varlıkların kendileri de değildirler. Locke’a göre, kullandığımız sözcüklerin mutlaka açık ve seçik bir ideye tekabül etmesi gerekir ki bu ide aracılığıyla söz konusu varlıklar imlenebilsin.

¹⁸⁹ Locke, 2017: 290.

¹⁹⁰ A.g.e., S. 290.

Sözcükleri bu şekilde farkındalıkla kullanmak, anlam belirsizliklerinin de önüne geçer. Anlam açıklığı ve netliği oluşturmak, çıkarımlarımız neticesinde ulaştığımız sonuçların da açık ve net olmasını sağlar.

Belirtildiği gibi, sözcükler imlemlerli olarak yani bir ideye tekabül edecek şekilde kullanılmalıdır. Ancak her sözcük illa ki bir nesneye gönderimde bulunacak diye bir koşul yoktur. Altuğ şöyle demektedir: “Ve anlarız ki, bir adı kullanıyor olmamız nedeniyle, mutlaka bu adın gönderimde bulunduğu bir şeyin varolduğu sanısı, adların şeyleri temsil etmesi gerektiği boşıncından kaynaklanır.”¹⁹²

Ve devamında bunu şöyle açıklamaktadır:

“Şimdi, dilde gönderim için anlam önkoşul ise de, bunun tersi doğru değildir, yani her anlamlı sözcüğün mutlaka gönderime sahip olması gerekmez. Locke açısından, anlamlı konuşma ya da anlaşılır konuşma, bu konuşmanın içerikleri olarak idelere sahip olmayı gerektirir. Ancak anlaşılır konuşma, her zaman şeyler hakkında konuşma demek değildir.”¹⁹³

Dahası, dili kullanan her insan sözcükleri arzu ettiği idenin yerini tutacak şekilde kullanabilir. Bu durum iletişim konusunda bazı sorunlar yaratsa da her insan böyle bir serbestliğe sahiptir. Aksini kesin kurallarla garanti altına almak olanaklı değildir. Hiç kimsenin, ötekilerin kendisiyle aynı sözcüğü kullandığı zaman bu kişilerin zihinlerinde de kendi zihnindeki aynı idenin bulunmasını sağlama yetkesi yoktur. Dilin genel kullanımı yani ortak kullanım belli ideleri belli bazı seslere bağlamıştır. Ve doğru sesleri doğru ideye uygulamayan kişinin dili doğru kullandığını söyleyemeyiz. Yani, ortak kullanım, hangi idenin hangi seslerle ifade edileceğini ve hangi sesin hangi ideye denk düşeceğini sınırlandırır. Ancak, bu konuda bir miktar özgürlük her zaman bulunmaktadır.

Locke, bu konuda şöyle demektedir:

“... ayrıca her insanın, sözcükleri, istediği idenin yerini tutacak biçimde kullanma özgürlüğü vardır ki, hiç kimsede, başkalarının kendisiyle aynı sözcükleri kullandığı zaman onların zihinlerinde de kendi zihindekilerle aynı idelerin bulunmasını sağlama gücü yoktur. Ortak kullanımın, sessiz bir anlaşmayla bütün dillerde belli ideleri belli seslerle uyuşturduğu ve böylece bu sesin imlerini, onu doğru ideye uygulamayan kimsenin doğru konuşmuş olmayacağı biçimde sınırlandığı doğrudur; buna, bir kimsenin kullandığı sözcüklerin, onu dinleyende de kendisinin onlara imlettiği ideleri imlemesini sağlamadıkça anlaşılır biçimde konuşmuş olmayacağını da ekleyebilirim.”¹⁹⁴

¹⁹¹ Locke, 2017: 151.

¹⁹² Altuğ, 2008: 34.

¹⁹³ A.g.e., S. 39.

¹⁹⁴ Locke, 2017: 291.

Bu durum, insanlar arasında çıkan bazı anlaşmazlıkları ve bir sonuca ulaştırılamayan tartışmaları açıklamaktadır. İnsanlar kimi zaman aynı sözcüğü kullanmakta ancak bununla farklı farklı ideleri imlemektedirler. Dilin uzlaşının ürünü olması bu durumu bir yere kadar sınırlandırmaktadır. Ancak, yine de, dilin doğru kullanımı düzenli sesler ve ideler arasındaki hemfikir olunmuş bağlantıları gerektirse de, bilgi eksikliği veya dili yeni yeni öğrenmekte olan bir çocuğun dil kullanımı düşünüldüğünde henüz dünyayı deneyimleme ve fark etme sürecinde yeterince deneyimli olunmaması gibi durumlar bu sorunları doğurmaktadır. Örneğin, henüz sadece altın madenindeki sarı rengi soyutlayabilmiş ve bunu da “altın” sözcüğüyle ilişkilendirmiş bir çocuğa altının ısıtılınca genleşebilen bir şey olduğu söylendiğinde belki de idesine sahip olduğu sarı rengin ısıtılınca genleşeceğini düşünecektir. Bunun gibi, “adalet”, “demokrasi”, “özgürlük” gibi sözcüklerin imlemleri olan idelerin de kişiden kişiye değiştiği görülmektedir.

Ayrıca, Locke’a göre, her tikel şeyin bir adının olması olanaksızdır ve sözcüklerin çoğunluğu geneldir. Çünkü karşılaştığımız bütün tikel şeylerin seçik idelerini kurmak ve saklamak insan kapasitesinin gücü dışındadır. Aynı zamanda yararsızdır da.

Locke’a göre, varlıkta bulunan şeylerin hepsi tikeldir. İlk bakışta, bu şeylere uygun düşen sözcüklerin de tikel olmasının akla uygun olduğu yargısına varılabilir. Ancak tam tersi bir durum söz konusudur. Tüm dillerin hepsinde, bu dilleri oluşturan sözcüklerin büyük kısmı genel terimlerdir. Locke, bu durumun savsama ya da rastlantının neticesi olmayıp aklın ve zorunluluğun gereği olduğunu dile getirmektedir.¹⁹⁵

Dahası, Locke, “Bilgi tikel şeyler üzerine kurulmuş da olsa, ancak şeyleri genel adlar altında türlere indirgeyen genel görüşlerle genişler.” demektedir.¹⁹⁶

Yine, Locke şöyle demektedir:

“Peki, genel sözcükler nasıl yapılır? Varolan şeylerin hepsi tikeller olduğuna göre genel terimleri nasıl ediniz ya da bu terimlerin imledikleri varsayılan genel yapıları nerede buluruz? Sözcükler genel idelerin imleri yapılarak genel olurlar; ideler de, kendilerinden zaman ve yer koşullarıyla onları şu ya da bu tikel varoluş içinde belirleyen öteki idelerin ayrılmasıyla genel olurlar. Bu tür bir soyutlamayla sözcükler birden çok bireyi temsil etmeye yetenekli kılınırlar; her sözcükte bu soyut ideye uygunluk bulunduğundan, o bu türdendir (deriz).”¹⁹⁷

Sonuç olarak, düzenli sesler çıkarmak dil için gerekli olsa da yeterli koşul değildir. Bir dizgenin dil olabilmesi için birden fazla tikeli imleyebilen genel terimler içermesi

¹⁹⁵ Locke, 2017: 291.

¹⁹⁶ A.g.e., S. 292.

¹⁹⁷ A.g.e., S. 293.

gerekir. Bunun yanında, dil adını alabilecek bir dizge, zihinler arası olarak idelerin başkalarına iletilebilmesi ve başkalarınca da bilinebilir hale gelmesi açısından zihnimizdeki kavram ya da idelerin imlenmesini sağlayabilir durumda olmalıdır. İletişim gibi toplumsal amaçlara hizmet eden dil aynı zamanda bir öğretim ve bilgi aracıdır. Dil ile bilgi, bilgi dilsel önermelerle ifade edildiğinden birbirleriyle yakından ilişkilidir.

2.2.2. Dilin İşlevi Nedir?

Locke’a göre dilin temel işlevi toplumu oluşturan bireyler arasında iletişimi sağlamaktır. Locke, şöyle söyler:

“İnsanı toplumsal bir varlık olmak üzere yaratan Tanrı, ona yalnızca kendi türünden olanlarla birlikte yaşama eğilimi ve zorunluluğu vermekle kalmamış, toplumun en güçlü aracı ve ortak bağı olacak dili de vermiştir.”¹⁹⁸

İnsan, Tanrı tarafından kendi türünden olan diğer insanlarla birlikte yaşama zorunluluğu içinde toplumsal bir varlık olarak yaratılmıştır. İnsan, toplum içinde diğer insanlarla bir arada yaşama ihtiyacı duyar.

İnsanın doğasıyla ilgili denilebilir ki insan her şeye gücü yeten bir varlık değildir. Kendi kendine de yetemez. İnsanın gıda, güvenlik ve barınma gibi ihtiyaçları vardır. Abraham Maslow, bu ihtiyaçların bir hiyerarşi içinde sıralandığını öne sürmüştür.¹⁹⁹ Maslow’a göre insanın en temel ihtiyacı fiziksel ihtiyaçlardır. Fiziksel ihtiyaçlar insanın yaşamını sürdürmesi için gerekli olan su, hava ve besin gibi ihtiyaçlardır. Fiziksel ihtiyaçlar karşılanmazsa insan yaşamını sürdüremez. İnsanın fiziksel ihtiyaçlarından sonraki öncelikli ihtiyacı güvenlidir. İnsan fiziksel ihtiyaçlarını ve güvenlik ihtiyacını karşıladıktan sonra sevgi ve ait olma ile ilgili ihtiyaçları ortaya çıkar. Daha sonrasında da saygı duyulma ihtiyacını karşılamaya çalışan insan, son olarak da kendini gerçekleştirme ihtiyacı duyar.

İnsan ihtiyaçları olan bir varlıktır ancak ihtiyaçlarının hepsini tek başına karşılayamaz. Domatesini kendi üretse, ayakkabısını üretemez. Buna ne zamanı yeter, ne de yetenekleri bu ölçüde gelişkindir. İnsanın bu durumu onun sosyal ve toplumsal bir varlık olmasını gerektirmiştir. İnsan yapısı gereği sosyal ve toplumsal bir varlıktır. Toplumsallık, insanların toplumlar şeklinde yaşamalarına verilen addır. İnsan ihtiyaçlarını daha iyi karşılayabilmek adına toplumsallığa gereksinim duymuştur. En ilkel insanlar bile topluluklar

¹⁹⁸ Locke, 2017: 284.

¹⁹⁹ Maslow, A., “A Theory of Human Motivation”. *Psychological Review*, Cilt 50 (1943), S. 370-396.

halinde yaşamış, beraberce avlanmışlardır. Erkekler avcılık yapmış, kadınlar toplayıcılıkla uğraşmışlardır.²⁰⁰ İnsan toplulukları işbirliğini ve işbölümünü geliştirip, dayanışmayla yaşamda kalmayı öğrenmişlerdir.

İstedğini elde edebilmek için başka insanların yardımına ihtiyaç duyan insan, bu başka insanlarla etkileşime girmek durumunda kalmıştır. İşte, bu etkileşim de iletişim sayesinde başarılmıştır ve iletişim de dil yoluyla gerçekleşmektedir.

İletişimin gerçekleşebilmesi için bazı şartlar gerekir. Öncelikle şeylerden söz edebilmek için genel terimlere ihtiyaç vardır. İletişim, insanlar arasında önemli olan bazı şeylere verdiğimiz özel adlar dışında, her tikel şeye bir ad vermekle gerçekleşemez. İletişim için genel terimlerin bulunması zorunludur.

Locke’a göre, her tikel şeye bir ad vermek insan zihninin kapasitesinin üzerinde bir şey olup zaten yararsızdır da. Örneğin, bahçemizdeki her ağaca özel isimler versek, bu ağaçların gördüğümüz her yaprağının da ayrı birer isimleri olsa²⁰¹ bu isimlerle iletişim kurmak insan-üstü bir kapasite gerektirirdi. Nitekim de, gereksizdir. Çünkü bir kişinin deneyimlediği, idesine sahip olduğu bir nesne ötekisi tarafından deneyimlenmemiş olabilir.

Eğer dilin işleyişi her tikel nesneye bir ad verilecek şekilde olsaydı, ben musluğumdan akan suya özel bir ad versem başkası da kendi musluğundan akan suya özel bir ad vermiş olsa, ben musluğumdan akan sudan özel bir adla bahsettiğimde öteki benim anlattığım şeyden hiçbir şey anlamazdı. Genel terimler sayesinde, böylelikle, herkesin anlayabileceği şekilde “Su, 100 derecede kaynar.” gibi ifadeler kurup iletişim gerçekleştirebiliyoruz.

Dilin ikincil ya da yan işlevi, Locke’a göre, düşüncelerin kaydedilmesidir. Locke, sözcüklerin kullanılmasıyla ilgili şöyle demektedir:

“Bu kitabın ilk bölümünde, yeri geldikçe, sözcüklerin çifte kullanımından söz ettik.

Bu kullanımlardan ilki düşüncelerimizin kaydedilmesindedir.

İkincisi düşüncelerimizi başkalarına iletmededir.”²⁰²

Düşüncelerimizin dil aracılığıyla kaydedilmesi anlığın belleğimize yardımcı olmak üzere gerçekleştirdiği bir işlemdir. Bütün sözcükler, düşüncelerimizin kaydedilmesinde rol oynayabilir. Evvelce belirtildiği gibi Hobbes da bu noktayı dilin bilim yapmaya yaradığı

²⁰⁰ Barnard, A. (2016). *Tarihöncesinde Dil*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul. S. 32.

²⁰¹ Sheridan, 2010: 58.

²⁰² Locke, 2017: 331.

yani geçmişte keşfedilmiş neden ve sonuç zincirlerinin kaydedilmesine yaradığını dile getirerek vurgulamıştı.

Yine, dilin temel birimi olan sözcüklerin, ideleri uyarmak işleviyle kullanıldığı daha önceki bölüm olan “Dil Nedir?” bölümünde ele alınmıştı. Kısaca, hatırlatmak gerekirse, Locke’a göre sözcüklerin işlevi zihindeki ideleri uyarmaktır. İdeler varlıklara ilişkin olduklarından böylelikle varlıklara ilişkin söz söyleme ya da söylenmiş bir sözü algılama ve uygun ideleri zihinde canlandırma sözcüklerin ideleri uyarmasıyla gerçekleşir.

2.2.3. Dilin Kötü Kullanımı Nedir?

Toplamda, dilin kötü kullanımının altı şeklinden bahseder Locke. Açık ve seçik idesi olmayan sözcükler kullanmak, hiçbir şey imlemeyen imler kullanmak, Locke’a göre sözcüklerin en çarpıcı kötü kullanımudur:

“Bütün dillerde öyle sözcükler görülür ki, iyi incelendiklerinde, bunların, asıl kaynaklarında ve alışılan kullanımlarında herhangi bir açık ve seçik idenin yerini tutmadıkları anlaşılır. Bunların büyük bölümünü felsefe ve din mezheplerinin dile soktuğu görülür. Bunların yaratıcıları ya da öncüleri, ya özel ve genel anlayışın dışında bir şeye özendiklerinden, ya tuhaf bir görüşü savunmak ya da varsayımlarının yanlışlığını örtmek için yeni ve iyi incelendiklerinde haklı olarak anlamsız terimler denebilecek türden sözcükler üretmekten pek geri kalmazlar.”²⁰³

Locke, sözcüklerin açık ve seçik ideleri imleyecek şekilde kullanılmasına büyük önem vermektedir. Aksi durumlar anlamsal kargaşaya neden olmakta, daha doğru bilgilere ve düşüncelere ulaşmak için gerçekleştirilen tartışmalarda yanlışlıklara ve çözümsüzlüklere sebebiyet vermektedir. Zaman zaman tartışma sırasında anlamın bulanıklığından dolayı bir üstünlük elde edilebilir gibi olsa da bu görünüşte böyle olmaktadır. Anlam kargaşasına neden olan bu sözcükler, düşüncenin açık ve net ilerleyişine, doğurganlığına yani üretkenliğine ve sağlamlığına da gölge düşürmektedir. Ki mantıksal çıkarımlar da sözcüklerle gerçekleşmektedir. Sözcüklerin anlamlarında bulunan belirsizlik, çıkarımlarımız teknik olarak son derece güvenilir olsa bile bizi kısır neticelere götürmekte, anlamı örselemekte, yaratıcı ve doğru düşüncenin sentezine ket vurmaktadır. Belirli açık ve seçik bir ideye tekabül etmeyen sözcüklerle deyim yerindeyse havanda su dövülmektedir.

²⁰³ Locke, 2017: 339.

Locke’a göre sözcükleri açık ve seçik ideleri imlemeyecek biçimde kullanmaktan daha kötü bir şey varsa o da sözcükleri imlemsiz olarak kullanmaktır. İnsanlar bu konuda oldukça dikkatsizdir. Savsaklayıcılık ve baştan savma ile konuşurlar.

““Bilgelik”, “utku”, “mağfiret” ve benzer sözcükler herkesin dilindedir; fakat bunları kullananların büyük bölümüne bunlarla ne demek istedikleri sorulduğunda, ne yanıt vereceklerini bilemeden kalırlar: bu da, sesleri öğrenip kolayca kullanmalarına karşın, zihinlerinde bu terimlerle başkalarına aktaracak belirli bir idelerinin bulunmadığının apaçık kanıtıdır.”²⁰⁴

Hobbes da bu noktayı tanımların gerekliliği konusunda ele almaktadır.²⁰⁵ Hobbes’a göre, tıpkı geometri biliminde olduğu gibi düşünürken de tanımlardan başlamalı, kullandığımız adların ne ifade ettiklerini açık ve net bir biçimde ortaya koymalıyız. Daha önceki düşünürlerin yazılarında ve sözlü anlatımlarında sözcüklerin doğru tanımlarıyla kullanılıp kullanılmadığını denetlemeli, işe en başından sağlam adımlarla başlamalıyız. Çünkü temelde gerçekleşen bir yanlışlık, binanın oluşumunda ortaya çıkan öteki yanlışlıkların en başat nedenidir. Düzgün ve düzeltilmiş tanımların, bizi daha verimli ve doğru sonuçlara ulaştıracağına şüphe yoktur. Locke’un penceresinden baktığımızda da, doğru bir tanımlama yapmak, sözcüklerin açık ve seçik idelere tekabül etmesini ve ondan da önce, asgari olarak, bir sözcüğün bir ideye tekabül etmesini garanti altına alacak olan şeydir.

İkinci kötü kullanım, sözcüklerin düzensiz kullanımıdır:

“Herhangi bir konuda, özellikle de tartışmalı bir konuda yazılmış olup da, dikkatle okunduğunda aynı sözcüklerin (özellikle de konuşmadaki en önemli ve tartışmanın üzerinde döndüğü sözcükler) kimi kez bir basit ideler topluluğu için, kimi kez de başka bir basit ideler topluluğu için kullanılmadığı bir konuşma bulmak çok güçtür; bu da dilin tam bir kötü kullanılmasıdır.”²⁰⁶

Aslında, Locke’un bahsettiği dilin bu kötü kullanımı ilk maddede açıkladığı sözcüklerin açık ve seçik olmayan ideleri imleyecek biçimde kullanılmasına benzerdir. Kimi kez bir anlamda, kimi kez başka bir anlamda kullanılan bir sözcüğün açık ve seçik bir ideye tekabül etmesi söz konusu değildir. Sözcüklerin kullanımındaki bu kaypaklık, üzerinde durulan felsefi zemini de kayganlaştıracak, nitelikli tartışmalara engel olacak ve düşüncenin istikametine engeller çıkaracaktır.

Dilin üçüncü kötü kullanımını da Locke şöyle açıklamaktadır:

²⁰⁴ Locke, 2017: 340.

²⁰⁵ Hobbes, 2007: 37.

²⁰⁶ Locke, 2017: 340.

“Üçüncüsü, dilin bir başka kötü kullanımı da ya eski sözcükleri yeni ve alışılmamış imlemlerde kullanma, ya bir tanımı verilmemiş olan yeni ve çok anlamlı terimler getirme, ya da sözcükleri olağan anlamlarını karıştırabilecek biçimde yan yana getirme yoluyla yapılan yapay bulanıklıktır.”²⁰⁷

Dilin dördüncü kötü kullanımı ise sözcükleri şeylermiş gibi görmekten kaynaklanır. Locke, bu konuda şu açıklamayı yapar:

“Şeyler olarak alınan adların anlığı ne denli yanılttığı, felsefe yazarlarının dikkatli okunmasıyla, hem de belki böyle kötüye kullanıldıkları kuşkusunu en az veren sözcüklerle ilgili olarak bol bol görülebilir. Örnek olarak bir tek sözcüğü, fakat çok kullanılan birini, vereceğim. “Özdek” ve “cisim” sözcüklerinin birbirinden seçik idelerin yerini tuttukları apaçık olduğu için, doğada cisimden seçik bir de özdek varmış gibi, özdek üzerine ne kadar içinden çıkılmaz tartışmalara girilmiştir. Bu iki terimin yerini tuttuğu ideler kesinlikle aynı olsalardı, bunlar her yerde eşit biçimde birbirinin yerine konabilirlerdi. Oysa bütün cisimlerin bir özdeği vardır demenin uygun olmasına karşın, bütün özdeklerin bir cismi vardır demek uygun olmuyor; bir cismin ötekinden büyük olduğunu her zaman söyleriz; buna karşı bir özdeğin ötekinden büyük olduğunu söylemek aykırı düşer (bunun hiç söylenmediğini sanıyorum).”²⁰⁸

Locke’a göre sözcüklerle varlıklar birbirlerinden farklıdır. Sözcüklerle varlıkların direkt bir bağıları yoktur. Varlıklar ideler tarafından imlenirler, sözcükler de ideleri imlerler. Sözcüklerle varlıkların arasına idelerin dolayımı girer. Kimi zaman sözcüklerin imlediği ideler arasında bir benzerlik olup, bu idelerin temsil ettikleri nesneler arasında bir benzerlik söz konusu olmayabilir. Locke’un verdiği örneğe benzer başka bir örnek verecek olursak, “Ruhumuz ve zihnimiz, müzik dinlemekten etkileniyor.” dediğimizde, zihinden bağımsız ve farklı ayrıca “ruh” diye bir şeyin olup olmadığı tartışmalıdır. “Ruh” sözcüğü var diye “ruh” denilen bir şeyin gerçekte var olması zorunlu değildir. Sözcükler “şeyler” değildirler ki sadece zihnimizdeki ideleri imlerler. Sözcükleri şeyler yani varlıklar kabul edip, idelerin dolayımını göz ardı ederek, gözü kara tartışmalara girmek düşünsel gelişimi sınırlandırır ve bizi suni gerçekliklere götürür.

Dilin beşinci kötü kullanımı ise sözcüklere imlemedikleri ya da hiç imleyemeyecekleri şeylerin yerini tutturmaaktır.

Sonuncu kötü kullanım ise sözcüklerin belli ve apaçık bir imlemi olduğu varsayımından ileri gelir. Locke’a göre, bu kötü kullanım düşünce adamları arasında en yaygın olarak görülür. Düşünce dünyasına zarar veren tartışmalarda sık sık dilin bu kötü kullanımına rastlanır.

Locke, bu kötü kullanımı şöyle açıklamaktadır:

²⁰⁷ Locke, 2017: 341.

²⁰⁸ A.g.e., S. 342.

“Altıncısı, sözcüklerin, daha yaygın olmasına karşın belki de daha az göze çarpan bir kötü kullanımı daha vardır; uzun ve alışılmış kullanımlarla sözcüklere belli ideler bağlamış olan insanlar, adlar ile onlara verilen imlemler arasında öylesine yakın ve zorunlu bir bağlantı bulunduğu inanma eğilimdedirler ki, daha baştan, bunların anlamlarının anlaşılmasının olanaksız olduğunu, bu yüzden de, sanki herkesçe kabul edilen seslerin kullanımında, konuşanla dinleyenin idelerinin kesinlikle aynı olması zorunluymuş gibi, söylenen sözcüklerin kabul edilmesi gerektiğini düşünürler.”²⁰⁹

Tıpkı sözcükleri şeyler sanma yanılgısında olduğu gibi, kişilerin kullandıkları sözcüklerle bu sözcüklere bağladıkları ideler arasında muhakkak bir bağlantının var olduğu konusunda ısrarcı olmaları düşünsel gelişimi sınırlandırır ve düşüncelerin gerekli olduğu takdirde değiştirilmesini, öğrenim faaliyetinin vuku bulmasını sağlayacak olan iletişim etkinliğinde olması gereken bir miktar esnekliği ortadan kaldırır. Örneğin, birinin sosyalizmi ya da kapitalizmi yeryüzünde yaşayan insanların refah içinde yaşaması için gerekli en iyi yönetim biçimi olarak kodladığını ve bu düşüncüyü bu terimlerin tanımlarıyla ilişkilendirdiğini yani “kapitalizm” ve “sosyalizm” sözcüklerine bağladıkları idelerin “yeryüzündeki en iyi sistem” idesi olduğunu varsayalım. Bu kişiye kapitalizm ya da sosyalizm dendiğinde hemen zihninde bu sözcüklerin temel tanımlarının uyandırdığı idelerle beraber “yeryüzündeki en iyi sistem” idesi de uyanacaktır. Oysa sözcükler şeyler olmadığı gibi, sözcüklerin imlediği idelerle aralarındaki bağ istençli ve büyük ölçüde keyfidir. Dilin toplumsal yani genel kullanımı ve uzlaşısı bunu bir yere kadar sınırlandırmaktadır. Gerek tanımsal bağlantılarda gerek betimsel ilişkilendirmelerde bir arada bulunan sözcük ve ide arasındaki bağ başka bir gözle bakma, farkındalık artışı ya da öğrenme etkinliğiyle değiştirilebilir ölçüde esnektir.

Açık ve seçik idesi olmayan sözcükler kullanmak, hiçbir şey imlemeyen imler kullanmak; sözcüklerin düzensiz kullanımı; yapay bulanıklık ortaya çıkaracak şekilde sözcüklerin yanlış uygulanmaları; sözcükleri şeylermiş gibi görmek; sözcüklere imlemedikleri ya da hiç imleyemeyecekleri şeylerin yerini tutturmak ve son olarak da sözcüklerin belli ve apaçık bir imlemi olduğunu varsayarak direktmek sözcüklerin yani dilin kötü kullanımının Locke tarafından gözlemlenen bazı şekilleridir.

²⁰⁹ Locke, 2017: 344.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İDELER VE HAKİKAT

3.1. Bilgi Teorisi

John Locke, bilgi teorisini geliştirmeden önce ilk olarak idelerin doğuştanlığı fikrini yadsıyarak alanda bir zemin temizliği yapmış, sonrasında İdeler Teorisi'ni, onun arkasından da dil teorisini geliştirmiştir. Locke, bilginin ilerlemesinde dilin ve dilsel göstergelerin oynayabileceği rolü²¹⁰ fark ettiği için bilgi teorisinden önce dil teorisini ortaya koymuştur. Locke'un dil teorisinde olduğu gibi, bilgi teorisinde de ide merkezi öneme sahiptir.

Locke, bilgi konusuna geçmeden evvel neden dili ele alması gerektiğini şöyle açıklar:

“... fakat konuya daha yakından baktığımda, ideler ile sözcükler arasında öyle sıkı bir bağlantı görüyorum ve soyut idelerimiz ile genel sözcükler arasında öyle değişmez bir bağıntı var ki, önce dilin doğasını, kullanımını ve imlemini incelemeyen, tümüyle önermelerden oluşan bilgimizden açık ve seçik olarak söz etmek olanaksızdır; bu yüzden de bundan sonraki kitabın konusu dil olmalıdır.”²¹¹

Locke'un bilgi teorisini ortaya koymasını ertelemesine neden olan şey dilin bilgi oluşturma ve bilgiyi genişletme noktasında oldukça önemli bir konumda bulunmasındandır. Bilgi üzerine açık ve seçik olarak konuşabilmenin imkânı, dilin doğasını, kullanımını ve imlemini ele almaktan geçmektedir çünkü bilgi iki idenin uyuşması ya da uyuşmamasının algısıdır ve ideler sözcüklerle bağlantılıdır öyle ki bu uyuşma ya da uyuşmamanın algısı dilsel formlar olan önermeler aracılığıyla kurulur ve önermelerle ifade edilir.

Locke, *Deneme*'nin son bölümünde, insan anlığının kapsamı içine giren bilgi nesnelerini ve dolayısıyla bilimi üçe ayırır: fizik, kılğı (pratik) ve göstergebilim (semiyotik).²¹² *Doğa felsefesi* olarak fizik, şeylerin doğalarının, yapılarının, özelliklerinin, işlemlerinin, bağıntılarının ve etkileme biçimlerinin bilgisiyken; *etik* olarak düşünebileceğimiz kılğı insanın herhangi bir amaca, özellikle de mutluluğa erişmek için, iyi ve yararlıyı elde etmek için yapması gereken şeylerin bilgisidir.²¹³ Bu ikisinden ayrı olarak göstergebilim (imlerin öğretisi, göstergeler öğretisi) ise zihnin şeyleri kavramak ve bilgisini başkasına iletmek için

²¹⁰ Altuğ, 2008: 26.

²¹¹ Locke, 2017: 283.

²¹² A.g.e., S. 495.

²¹³ A.g.e., S. 495.

kullandığı imlerin doğasını incelemeyi ve imlerin doğru kullanılmasının bilgisini kapsar. Locke, böylece, alışlageldik teorik felsefe-pratik felsefe ayrımına da üçüncü bir halka ekler²¹⁴ ve göstergebilim öğretisinin değişik bir mantık ve eleştiri²¹⁵ kaynağı olacağını söyler.

Locke açısından, göstergeler öğretisine göre, bilginin en önemli araçları olan ideler de sözcükler de göstergedirler: İdeler şeylerin, sözcükler de idelerin göstergeleridirler. İlki şeyleri anlamada, ikincisi bilginin aktarılmasında önemlidir ve “göstergeler öğretisi” sadece sözcüklerin değil fakat idelerin de göstergeler olarak çözümlenebileceği düşüncesini içerir.²¹⁶ Bunun yanında, sözcüklerin doğrudan imlediği şeyler idelerdir ve sözcüklerin gösterge işlevi idelere bağımlıdır.²¹⁷

Bir önceki bölüm olan “Sözcükler ve İdeler” bölümünde Locke’un İdeler Teorisi’ne ve dil teorisine yer verildi. Buna göre, ideler zihnin dolaysız erişimine sahip olduğu, düşünme sırasında anlığın nesnesi olan tikel zihinsel nesnelerdi. Sözcükler de dış dünyanın nesnelerinin niteliklerinin duyu organlarını etkileyerek insan zihninde üretmiş oldukları ideleri imleyen, duyulur imlerdi. Sözcükler ve ideler arasında böyle sıkı bir bağ, gösteren-gösterilen ilişkisi mevcut idi.

Bu noktada, araştırmamızın konusu olan dilin dünya ile ilişkisi bağlamında, dilin hakikate temas edip etmediği önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır: Dilin hakikatle bağı var mıdır ve varsa bu dil-hakikat bağına kuran nedir?

Denilebilir ki, dilin hakikatle bağ kurabilmesinin imkânı dilin imlemi olan idelerin hakikatle bir bağının bulunmasından geçmektedir çünkü Locke’un dil anlayışı gereği dilin birimleri olan sözcükler şeylerin değil idelerin yerini tutmaktadır ve şeylerle doğrudan bir bağı olması söz konusu değildir. Bu durumda, dilin hakikatle bağı ancak ve ancak idelerin bu ilişkide aracı olmasıyla kurulabilir. Bu bakımdan, öncelikle idelerin hakikatle bağının irdelenmesi sonrasında, gösteren-gösterilen ilişkisi bağlamında bu bağın dil ile hakikat arasındaki bir ilişkiye transfer edilip edilemeyeceğine bakılmalıdır.

Kimi zaman, zihinden bağımsız olarak var olana işaret eden “gerçeklik” kavramı ve bir zihne bağlı olarak bir özne ve nesne arasındaki bilişsel uygunluk ilişkisini vurgulayan, gerçekliğin zihindeki yansıması olarak ele alınan “hakikat” kavramı arasındaki semantik fark dikkate sunularak bu iki terimi birbirinin yerine kullanmanın doğru olmayacağı savı dile

²¹⁴ Altuğ, 2008: 25.

²¹⁵ Locke, 2017: 496.

²¹⁶ Altuğ, 2008: 26.

²¹⁷ A.g.e., S. 26.

getirilmektedir.²¹⁸ Bu iki kavrama bir de “gerçek” kavramı eklenmekte ve aralarındaki farklar ya da denklikler felsefî olarak tartışmalı bir hal almaktadır. Bu çalışmada, bu hassasiyet göz ardı edilerek, “hakikat” kavramı “gerçek” kavramı ile eşanlamlı bir şekilde, görünenle çakışan ya da görünenin ötesinde var olan asıl gerçeklik anlamında kullanılmıştır.

Hakikat şey, olgu, oluş ve durumların yani dünyanın gerçek haline gönderme yapmakta ve gerçeklikten nesnel olmakla ayrılmaktadır. Elbette, görünenin ötesinin görünenden farklı olup olmadığını belirtmek görünmeyen görünür olmasını gerektiren çetrefilli bir edimdir. Görülemeyenin görünenden farklı olduğunu söylemek pek çok düşünürün gerçekleştirdiği haksız bir felsefî girişimdir. Belirli bir gerçeklik ve hakikatin uyuşması da olmayacak bir şey değildir. Hakikatin “görünenin ötesinde var olan asıl gerçeklik” olarak belirlenmesi gerçekliğin ve hakikatin mutlaka uyuşmaz olduğunun ifadesi olmamakla birlikte başkaca gerçekliklerin de olabilirliğini vurgulamaktan öte bir anlam taşımamaktadır.

Yeri geldiğinde, tek bir mutlak ve nesnel hakikatin bulunmadığı ihtimali, birden çok hakikatin bulunduğu ve hakikatin bile görelî olduğu ihtimalleri düşünüldüğünde bu kullanımın dışına çıkmıştır. Çünkü böyle bir durumda görünenle çakışan ya da görünenin ötesinde var olan bir asıl gerçeklikten de söz edilemez, hakikat bile öznel olur.

Dil ile hakikat arasında bir temas, bir örtüşme olup olmadığını anlamanın yolunun idelerin hakikatle bağının bulunup bulunmadığının irdelenmesinden geçtiği belirtildi. İdelerin hakikatle bir bağının bulunup bulunmadığı sorunu ise kendisini en açık şekilde Locke’un bilgi teorisinde ortaya koyar.

Locke’un bilgi teorisi bilginin ne olduğu, bilginin kaynağının ne olduğu, insan bilgisinin kapsamı ve gerçekliği gibi konuları içerir. Buna göre, bilgi iki idenin uyuşma ya da uyuşmamasının algılanmasıdır; kaynağı deneyimdir; hammaddesi idelerdir ve en temel aracı da dildir.

İnsan bilgisi sezgisel bilgi, tanıtılamalı bilgi ve duyum bilgisi olmak üzere üçe ayrılır. Sezgisel bilgi apaçıklığı ve kesinliğiyle diğer bilgi türlerinin önünde gelir. Sezgisel bilginin ardından tanıtılamalı bilgi gelir ve en son olarak da duyum bilgisi gelir.

Bahsedilen üç tür bilgi hiçbir şekilde idelerimizi aşamaz: İdelerimizin kapsamı içinde yer almayan bir konu bilginin de konusu olamaz. Bilebileceklerimiz ise kendi

²¹⁸ Ergat, 2008: 10.

varoluşumuzun bilgisi, Tanrı'nın varoluşunun bilgisi ve başka şeylerin varoluşunun bilgisidir. İlki sezgiyle, ikincisi tanıtlamayla, üçüncüsü ise duyum yoluyla elde edilir.

3.1.1. Bilgi Nedir?

Bilgi felsefesinin 17. yüzyılda modern felsefeyle birlikte varlık felsefesinin önüne geçtiği söylenebilir çünkü bu dönemin kültüründe yani modern kültürde en temel unsur bilimdir.²¹⁹ İlk ve Ortaçağ boyunca varlığın varlığı sorgulanmadan kabul edilip mahiyeti belirlenmiş, modern dönemde ise önce bilginin doğası, imkânı, kaynağı, doğruluğu ve sınırları gibi konuları inceleme altına alan bilgi felsefesi ile meşgul olunmuş ve ondan sonra varlığın neliği ele alınmıştır. John Locke da bir 17. yüzyıl filozofu olarak epistemolojinin yani bilginin ne olduğu, ölçütü, kaynağı, sınırı, kesinliği gibi konuları kapsayan felsefe disiplininin gelişmesinde önemli rol oynayan bir düşünürdür.

Locke'a göre, bilgi iki ide arasındaki uyuşma ya da uyuşmamanın algılanmasıdır.²²⁰ İdeler arasındaki uyuşma ve bağlantı ya da uyuşmama ve karşıtlık bilgiyi belirler. Örneğin, "Kırmızı yeşil değildir." denildiğinde kırmızı idesi ile yeşil idesi birbirleriyle uyuşmaz ve bu uyuşmazlığın algılanması bilgiyi doğurur. Bu uyuşma ya da uyuşmama algısının olmadığı yerde ise imgeleme, varsayma, inanma bulunabilse de bilgi bulunmaz.

Locke, şöyle söyler:

"Bilgi, iki ide arasındaki uyuşma ya da uyuşmamanın algılanmasıdır. Böylece bana göre bilgi, iki idemiz arasındaki bağlantı ve uyuşma ya da uyuşmama ve karşıtlığın algılanmasıdır. Bu algının bulunduğu yerde bilgi de vardır, bulunmadığı yerde imgeleyecek, varsayacak, inanacak bir şeyler bulsak da bilgi bulamayız. Akın kara olmadığını biliyorsak, bu iki idenin uyuşmadığını algılamaktan başka ne yapmış oluruz; bir üçgenin üç açısının toplamının iki dik açıya eşit olduğunu tanıtlamanın bütün güvenine dayanarak bildiğimiz zaman, iki dik açıya eşitliğin bir üçgenin üç açısıyla zorunlu olarak uyuştüğünü ve ondan ayıramaz olduğunu algılamaktan öte ne yapmış oluruz?"²²¹

Locke'a göre, uyuşma ve uyuşmamanın dört türü bulunmaktadır: özdeşlik ya da başkalık; bağıntı; birlikte-varoluş ya da zorunlu bağlantı ve gerçek varoluş.

Özdeşlik, bir idenin öteki olmadığını algılamaktır. Bilginin, usamlamanın, imgelemenin ya da herhangi bir seçik düşüncenin temelinde bu özdeşlik ya da başkalık

²¹⁹ Cevizci, 2020: 11.

²²⁰ Locke, 2017: 356.

²²¹ A.g.e., S. 356.

ilişkisinin saptanması yatar. Bu, zihnin ilk bakışta gerçekleştirebildiği doğal algılama ve ayırt etme gücüdür. Bunun, mantık dilinde temsili ise şu ilkelere dayanır: “Bir şey ne ise odur ve aynı şeyin hem olması hem de olmaması olanaksızdır.”. Bu iki ilke bütün özdeşlik ve başkalık durumlarına uygulanabilir ancak özdeşlik ve başkalığın ayırt edilmesinin ilk uygulaması tikel ideler üzerinde gerçekleştirilir. Örneğin, “ak” ya da “yuvarlak” idelerini edinen biri ilk olarak bu idelerin “kırmızı” ya da “kare” dediği başka ideler olmadığını bilir.²²² Üstelik bu biliş yukarıda belirtilen iki ilkenin ya da kuralın bilinmesine herhangi bir gerek olmadan gerçekleşir. Bu iki kuralın bilinmesi insanın özdeşliği ve başkalığı ayırt etme gücü ya da yetisini hiçbir şekilde etkilemez.

Bağıntı ise iki ide arasındaki bağıntının algılanmasıdır. Her seçik ide bir diğerinden farklıdır ve kimi zaman aralarında bize bilgiyi sağlayacak bir bağıntı bulunmaktadır. Eğer ideler arasında herhangi bir bağıntı algılanamazsa herhangi bir somut bilginin edinilmesi de olanaklı değildir.

Birlikte-varoluş ise aynı öznedeki birlikte-varoluş ya da birlikte-varolmayış olup nesnelere özgüdür.²²³ Örneğin, “su 100 derecede kaynar.” dendiğinde, bu suya ilişkin doğru bir bilgidir ve “Su elektroliz işlemiyle hidrojen ve oksijen atomlarına ayırır.” bilgisiyle bir arada bulunmaktadır.

Gerçek varoluş ise edimsel gerçek varoluşun herhangi bir ideyle uyuşmasıdır.²²⁴ “Melekler vardır.” ya da “Önümdeki masa vardır.” gibi ifadeler gerçek varoluş uyuşmasına örnektir.

“Mavi sarı değildir.”, “Koşut çizgiler arasında bulunan eşit tabanlı iki üçgen eşittir.”, “Demirde mıknatıstan etkilenme gücü vardır.”, “Tanrı vardır.” şeklinde bir uyuşma algısını içeren ifadeler sırasıyla özdeşlik; bağıntı; birlikte-varoluş ve gerçek varoluş uyuşma türlerinin örnekleridir.²²⁵ Şu da belirtilmelidir ki; aslında, özdeşlik ve birlikte-varoluş uyuşmaları bağıntı uyuşmaları kategorisi altında değerlendirilebilir.

Locke, bilgiyi apaçıklık derecelerine göre de sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmaya göre üç tür bilgi vardır: sezgisel bilgi, tanıtılamalı bilgi ve duyuşsal bilgi.

Sezgisel bilgi, iki ide arasındaki uyuşma ya da uyuşmamanın, araya başka bir ide girmeden, dolaysızca algılanmasıdır. Buradaki dolaysız oluş, gözün ışığı görmesindeki

²²² Locke, 2017: 357.

²²³ A.g.e., S. 358.

²²⁴ A.g.e., S. 358.

²²⁵ A.g.e., S. 358.

dolaysız oluşla eştir. Zihin akın kara olmadığını, bir dairenin üçgen olmadığını, üçün ikiden büyük ve ikiyle birin toplamına eşit olduğunu böyle algılar.²²⁶ Bunlar sezgisel bilgi örnekleridir. Locke, şöyle söyler:

“Zihin bu tür doğruları basit sezgiyle, bu ideleri ilk gördüğünde, başka ide araya girmeden algılar; bu türden her bilgi, insan sınırlığının yeteneği içinde bulunan en açık ve en güvenilir bilgidir. Bütün bilgilerimizin bütün güvenilirlik ve apaçıklığı bu sezgiye bağlıdır; herkes bunu öyle bir güvenilirlik olarak görür ki, daha büyüğünü düşünemez ve bu yüzden de bekleyemez. Daha büyük bir kesinlik isteyen, bilmediği bir şeyi istemekte ve kuşku duymadan kuşkuculuk gösterisi yapmaktadır.”²²⁷

Tanıtlamalı bilgi, iki ide arasındaki uyuşma ya da uyuşmamanın başka ideler aracılığıyla, dolaylı bir şekilde algılanmasıdır. Zihin iki ide arasındaki uyuşmayı ya da uyuşmamayı her zaman hemen algılayamayabilir çünkü bu uyuşma ya da uyuşmama hemen görülebilecek şekilde iki ide yan yana getirilememiş olabilir. Örneğin, bir üçgenin üç açısıyla iki dik açının büyüklükleri arasındaki uyuşma dolaysız ya da sezgisel olarak bilinemez. Karşılaştırma yoluyla da bilinemez. Ancak aracı idelerin dolayımıyla bu bilgi bilinebilir.

Locke, şöyle söyler:

“Başka herhangi iki ide arasındaki uyuşmayı göstermeye yarayan bu aracı idelere *kanıtlar* denir; uyuşma ve uyuşmamanın bu yoldan açık ve seçik olarak algılanmasına da *tanıtlama* denir; çünkü bu anlığa *gösterilmiş* ve zihnin onu görmesi sağlanmıştır.”²²⁸

Ayrıca, tanıtlamalı bilgi sadece matematikle sınırlı değildir. Locke şöyle söyler:

“Tanıtlama nicelikle sınırlı değildir. Tanıtlamalı bilginin yalnızca matematikte bulunduğu görüşü genellikle kabul edilmiştir; fakat benim düşünceme göre, sezgisel olarak algılanabilen bir uyuşma ya da uyuşmama durumunu içermek yalnızca sayı, uzam ve şekil idelerinin ayrıcalığı değildir; bu yüzden de, tanıtlamanın bilginin öteki bölümleriyle ilgisinin bulunmadığının ve onun yalnızca matematikçilerin aradığı bir şey olduğunun sanılması şeylerin apaçıklığının bir sonucu olmaktan çok bizim uygun yöntem ve uygulamalarımızın eksikliğinden gelebilir.”²²⁹

Locke’a göre, tanıtlamalı bilgi kesin olmakla birlikte, apaçıklığı bakımından sezgisel bilgi kadar açık ve parlak değildir. Bilgiye uzun bir kanıtlar dizisiyle varma yolu olan tanıtlamadan sonra kuşku ortadan kalksa da tanıtlamanın öncesinde kuşku vardır. Sezgisel bilgide ise bu kuşku görülmez. Sezgisel bilgide, gözün ışığı algılaması gibi doğru yalnızca ona yönelmekle algılanır.

²²⁶ Locke, 2017: 362.

²²⁷ A.g.e., S. 362.

²²⁸ A.g.e., S. 363.

²²⁹ A.g.e., S. 365.

Bilgi apaçıklığına göre derecelendirildiğinde, üçüncü bilgi türü tikel şeylerin varoluşunun duyusal bilgisidir. Locke, bununla ilgili olarak daha önce Descartes'ın değinmiş olduğu bir konuyu da ele alır: Dış dünyanın duyusal bilgisine sahip olduğumuzdan nasıl bu kadar emin olabiliriz? Bir rüyada olamaz mıyız? Locke, şöyle söyler:

“Bir dışsal nesneden aldığımız ide zihnimizde bulunduğundan daha kesin bir şey olamaz ve bu bir sezgisel bilgidir. Fakat zihnimizde bu çıplak idenin dışında, kendisinden bizim dışımızda bulunan ve bu idenin karşılığı olan bir şeyin varoluşunu kesinlikle çıkarabileceğimiz bir şeyin bulunup bulunmadığı, kimilerinin bir sorun olarak gördüğü bir şeydir; çünkü böyle şeylerin bulunmadığı, böyle nesnelerin duyuları etkilemediği durumlarda insanlarda böyle ideler bulunabiliyor. Fakat ben, burada bizi kuşkudan kurtaracak bir apaçıklık derecesinin bulunduğunu sanıyorum.”²³⁰

Dahası, Locke'a göre otorite bir bilgi yolu olamaz.²³¹ Bir kişi kendisine söylenen bir şeyin doğru olduğuna inanabilir. Örneğin, biri ona “Üçgenin üç açısının büyüklüğü iki dik açının büyüklüğüne eşittir.” dediğinde bu kişinin buna inanması olağandır ancak bu kişi bu önermeyi ve üçgenlerle ilgili bu sonuca nasıl ulaşıldığını kendisi irdelemediği sürece bu kişinin bu doğrunun bilgisine sahip olduğu söylenemez.²³² Eğer ki, bunları kendi yetenekleriyle irdelediğinde bu sonuç kendisini açık ve görünür olarak gösterirse, o zaman bu kişinin bu doğruyu bildiği söylenebilir. Yani, bu kişinin üçgenin özelliklerinin bilgisine sahip olma potansiyeli vardır ancak başka bir insanın söylemesiyle ve bu kişinin onun söylediklerini doğru kabul etmesiyle bilgi sahibi olması mümkün değildir. Bilgi için, ideler arasındaki uyuşmanın ya da uyuşmamanın bizzat bireyin kendisi tarafından algılanması gerekir ki bunun yolu da sezgi, tanıtlama ve duyu olmak üzere üç tanedir.

Ayrıca, Locke'un bilgi teorisine göre, duyulmaz niteliklerini bilemediğimiz fiziksel bir dünya ve bu dünya hakkında bilebildiğimiz çok sayıda ide bulunmaktadır. Buna göre, ideler, bu dünya ile zihin arasındaki dolayımlardır. Altuğ, şöyle demektedir:

“Locke'un bilgi kuramında ideler, zihin ile nesne arasındaki dolayım olarak konumlanırlar. İdeler, kendi özüne, kuruluşuna, özgünlük ve işlemlerine sahip bir töz olarak zihin ile diğer tözlerden oluşan gerçek varlık arasındaki dolayımlardır. Buradaki temel kabul şudur: Özne dış dünyayı doğrudan doğruya değil, ancak dış dünyadaki nesne ve olguların temsilcisi olarak iş gören ideleri aracılığıyla deneyimler. O'Connor'un belirtmiş olduğu gibi, bu bilgi anlayışında “bilme süreci, zihin ve zihin tarafından bilinen, nesne şeklinde iki etmeni değil; fakat zihin, nesne ve nesnenin idesi şeklinde üç etmeni içerir.”. Gerçeklik anlama yetisi için ancak idelerde ve ideler aracılığıyla görünüşe çıkar. İşte idelerin, zihin ile diğer tözler arasındaki bu zorunlu dolayım işlevi, onların gösterge karakterini öne çıkarır.”²³³

²³⁰ Locke, 2017: 367.

²³¹ Sheridan, 2010: 101.

²³² A.g.e., S. 101.

²³³ Altuğ, 2008: 28.

Daha önce de belirtildiği gibi, varlıklar ideler tarafından imlenirler. Yani, zihin varlıkları idelerin dolayımıyla bilir.

3.1.2. Bilginin Kaynağı Nedir?

Rasyonalizm, deneycilik, deneyimci rasyonalizm, sezgicilik ve inşacılık olmak üzere bilginin kaynağı konusunda beş farklı görüşten söz edilebilir.²³⁴ Rasyonalizm ve deneycilik diğer görüşlere göre daha baskın, birbirine taban tabana zıt iki farklı görüştür. Rasyonalizme göre, bilginin kaynağı akıldır. Başlıca temsilcileri Descartes, Spinoza ve Leibniz'dir. Deneyciliğe göre ise bilginin kaynağı deneydir. Başlıca temsilcileri Locke, Berkeley ve Hume'dur. Rasyonalizm ve deneycilik arasındaki bir başka önemli fark ise şudur: rasyonalizm, tipik olarak, doğuştan gelen idelerin bulunduğunu öne sürerken deneycilik zihnın başlangıçta adeta beyaz bir levha (tabula rasa) gibi olduğunu ve doğuştan gelen hiçbir idenin bulunmadığını öne sürer.

Bilginin kaynağı probleminde sorulan en temel soru, bilginin akla mı dayandığı, yoksa deneyimin ürünü mü olduğu veya hem akıl ve hem de deneyimin işbirliğinin eseri olan bir şeyi mi temsil ettiği yoksa deneyim ve akıl dışında sezgi gibi üçüncü bir bilgi türünün daha mı bulunduğu sorusudur.²³⁵

Locke'a göre, düşünme ve bilme edimleri de ideler aracılığıyla gerçekleştiğinden, bilgimizin tümünün temelinde deney vardır.²³⁶ Yani bilgimizin kaynağı deneydir. Bunun yanında, Locke'a göre, bilgimizin tesisi idelerin sahasında gerçekleşir ve bütün bilginin odağında ideler vardır. Çünkü dolaysız olarak gözlemlenebilen şeyler yalnızca idelerdir.

3.1.3. Neyi Bilebiliriz?

Neyi bilip, neyi bilemeyeceğimizi; anlığımızın bilme konusundaki kapasitesini ve sınırlarını belirlemek Locke'u *Deneme*'yi yazmaya iten güçtü. Locke, ancak anlığımız bu açılardan belirlendiği takdirde ahlak ve teolojiye dair sorgulamalarda ilerleme kaydedileceğini düşünüyordu. Ahlak ve din ilkelerini tesis etmeden önce nelerin anlığımızın kavrayış gücünü

²³⁴ Cevizci, 2020: 68.

²³⁵ A.g.e., S. 68.

²³⁶ Locke, 2017: 97.

aştığını ortaya koymanın bir zorunluluk olduğunu dile getiriyordu.²³⁷ Locke'un anlığımızın kapsamı konusundaki cevabı oldukça ilgi çekicidir: Locke'a göre, her şeyi bilmek zorunda değilizdir.²³⁸

“Anlığın doğasına ilişkin bu araştırmayla onun güçlerini, bunların nereye dek uzandığını, ne gibi şeylerle ne ölçüde orantılı olduğunu ve bizi nerede yarımsız bıraktığını keşfedebilirsem, bunun, insanın yüklü zihnini kendi kavrayışını aşan şeylere karışmakta daha sakınlı davranırmak; sınır noktasına vardığında onu durdurmak ve inceleme sonunda yeteneklerimizin sınırı dışında olduğu anlaşılan şeyler konusunda dingin bir bilgisizlik içinde yerinde kalmasını sağlamak açısından yararlı olacağını düşünüyorum. O zaman belki de her şeyi bilen bir kişiliğe özenmekte, sorular sormakta, anlıklarımızın erişemeyeceği ve kendileri için zihnimizde açık ve seçik algılar kuramadığımız ya da (belki de çokluk olduğu gibi) üzerlerine hiçbir bilgimiz olmayan şeyler için tartışmalarla hem kendimizi hem de başkalarını şaşırtmakta böylesine ileri gitmezdik.”²³⁹

Bilginin Locke için ideler arasındaki uyuşma ya da uyuşmamanın algılanması olduğu belirtildi. Peki, neleri bilebiliriz? Neleri bilmemiz kapasitemizi aşar ve neler insanın bilme yetisinin dışındadır? Locke'a göre, bilgimiz idelerimizi aşamaz ve idelerimiz olmadıkça bilgimiz de olmaz.²⁴⁰

İnsan zihninin doğrudan, dolaysız bir şekilde erişebildiği yalnızca zihinde bulunan idelerdir. Dolayısıyla bilginin ham maddesi de idelerdir. İdelerin dışında insan bilgisine konu olabilecek bir şey yoktur. İdesine sahip olmadığımız bir şey, aynı şekilde, bilgimizin konusu da olamaz. Yani, Locke'un da dediği gibi idelerimizi aşan bir bilgi yoktur.

Yine, bilgi idelerin uyuşma ya da uyuşmamasının algısı olmak dışında başka bir şey olamaz. Bilgi, bundan ne eksik ne de fazla bir şeydir. Bu algı da üç şekilde gerçekleşir: sezgi, uslamlama (tanıtlama) ya da duyum. Sezgi iki idenin karşılaştırılması yoluyla; uslamlama iki ide arasındaki uyuşma ya da uyuşmamayı başka idelerin aracılığıyla inceleme yoluyla; duyum da tikel şeylerin varoluşunun algılanmasıyla olur.²⁴¹

Locke'a göre, sezgisel bilgi ve tanıtlamalı bilgi bütün idelerimizin bütün bağıntılarını kapsamaz.²⁴² Duyusal bilgi ise bu ikisinden daha dardır. Böylelikle, sahip olduğumuz bilgi, sahip olduğumuz idelerden niceliksel olarak daha küçüktür ki birçok şeyde inan ve olasılıkla yetinmek durumundayızdır.

²³⁷ Zelyüt, 2010: 53.

²³⁸ Locke, 2017: 70.

²³⁹ A.g.e., S. 69.

²⁴⁰ A.g.e., S. 369.

²⁴¹ A.g.e., S. 369.

²⁴² A.g.e., S. 369.

Dahası, Locke’a göre, genel önermeler varoluşla ilgili olmayıp varoluş hakkında bir şey söylemezler.²⁴³ Soyut ideler düşüncemizde tikel varoluştan ayrılmış olduklarından (çünkü zihnin soyutlamada yaptığı işlem, bir ideyi anlıktakinin dışında herhangi bir varoluştan ayırarak ele almaktır) bize gerçek varoluşun bilgisini vermezler.²⁴⁴ Bunun yanında, tikel bildirme ya da yadsımlar da yalnızca varoluşla ilgilidir çünkü var olan şeylerin ilineksel birlik ya da ayrılığını bildirirler.²⁴⁵ Locke, doğruluk ya da yanlışlıkları üzerine kesin bilgimiz olan tümel önermelerin varoluşla ilgili olmadıklarına dikkat çeker.²⁴⁶

Locke, bir başka yerde de şöyle demektedir: “Genel ve tümel anlığın ürünleridir.”²⁴⁷ Devamında, türlerin de anlığın ürünü olduğunu belirtmekte fakat temellerinde şeylerin benzerliğinin bulunduğunu söylemektedir:

“Doğanın şeyleri üretirken bunların birçoğunu birbirine benzer yaptığını unuttuğum, hele bunu yadsıdığım sanılmasın; özellikle hayvan ırklarında ve tohumdan üreyen şeylerde bundan daha apaçık bir şey yoktur.”²⁴⁸

Bu nokta önemlidir çünkü Locke hem “Bilgi tikel şeyler üzerine kurulmuş da olsa, ancak şeyleri genel adlar altında türlere indirgeyen genel görüşlerle genişler.”²⁴⁹ demektedir yani bilginin genel önermelerle genişlediğini öne sürmekte hem de genel önermelerin varoluşla ilgili olmadıklarını ve genel ile tümelin anlığın ürünleri olduğunu dile getirmektedir. Bu konuya ileride, “Dil ve Dünya İlişkisi” bölümünde “Nominalizm: Dilin Hakikatle Bağı” alt başlığı altında daha detaylı bir şekilde değinilecektir.

Varoluşa dair bilgi ise üçe ayrılabilir: insanın kendi varoluşunun bilgisi, Tanrı’nın varoluşunun bilgisi, öteki şeylerin varoluşunun bilgisi. İlki sezgiyle, ikincisi tanıtlamayla, üçüncüsü ise duyumla edinilir.

İnsanın kendi varoluşuna dair bilgisi sezgiseldir.²⁵⁰ Locke şöyle demektedir:

“Kendi varoluşumuzu öylesine açık ve kesin olarak algılarız ki bunun kanıtlanması gerekli de olanaklı da değildir. Çünkü bizim için kendi varoluşumuzdan daha apaçık hiçbir şey yoktur. Düşünüyorum, uslamla yapıyorum, haz ve acı duyuyorum: bunlardan hiçbirini benim için kendi varoluşumdan daha açık olabilir mi? Her şeyden kuşku duysam bile, bu kuşkunun kendisi kendi varoluşumu algılamamı sağlar ve bundan kuşku duymama engel olur.”²⁵¹

²⁴³ Locke, 2017: 421.

²⁴⁴ A.g.e., S. 421.

²⁴⁵ A.g.e., S. 422.

²⁴⁶ A.g.e., S. 421.

²⁴⁷ A.g.e., S. 296.

²⁴⁸ A.g.e., S. 297.

²⁴⁹ A.g.e., S. 292.

²⁵⁰ A.g.e., S. 422.

²⁵¹ A.g.e., S. 422.

Locke, “Böylelikle, deney bizi bir şey olduğumuzun şaşmaz algısına inandırır.” demektedir.²⁵² Locke, burada Descartes’ın *cogito* argümanından yararlanmaktadır.

Locke’a göre, ikinci olarak, Tanrı’nın var olduğunu kesinlikle bilebiliriz.²⁵³ Tanrı bize kendisi üzerine doğuştan ideler vermemiştir. Zihinlerimize kendi varlığını okuyabileceğimiz yazılar da yazmamıştır. Ancak bizi duyu, algı ve us gibi yetilerle donatmıştır ve Tanrı’nın varlığının bilgisi tanıtlama ile elde edilir. Yani, us Tanrı’nın varoluşunu açık bir şekilde bildirir.

İnsan kendi varoluşunun ve Tanrı’nın varoluşun bilgisi dışında kalan, başka tikel şeylerin bilgisini ise duyum yoluyla elde eder. Bir tikel insan, bir başka varlığın varoluşunu ancak o varlık o kimseyi etkileyerek kendini algılattığı zaman bilebilir. Zihnimizde var olan ideler, idelere karşılık gelecek şekilde birtakım varoluşların bulunmasını sağlamaz. Bunu sağlayan duyumdur. Sadece duyum yoluyla insanda ide üretilmesine neden olan ilineklerin ya da niteliklerin ve bunların taşıyıcısı olan varlıkların var olduğu bilinebilir. Locke’a göre, insanda duyumlar uyandıran şeylerin gerçekten de var olduklarından kuşku duymak yersizdir.

Locke’a göre, duyum yoluyla edindiğimiz bu bilgi tanıtlama kadar kesin değildir. Sezgisel bilgi gibi açık da değildir. Fakat yine de bilgidir.

Locke şöyle demektedir:

“Zihnin hiçbir şeyi dolaysız olarak bilmediği, herhangi bir şeyi ancak onun üzerindeki kendi ideleri aracılığıyla bilebildiği açıktır. Öyleyse bilgimiz, ancak idelerimiz ile şeylerin gerçeği arasında bir uyuşma bulunduğu sürece doğrudur. Fakat buradaki ölçüt nedir? Zihin kendi idelerinden başka bir şey algılamazken, bunların şeylerin kendileriyle uyuştüğünü nasıl bilecek? Burada bir güçlük var gibi görünüyor da, yine de şeylere uygunluklarına güvenilebileceğimiz iki tür idemiz bulunduğunu sanıyorum.”²⁵⁴

Locke şeylere uygunluklarına güven duyabileceğimiz iki ide türünü yalın ideler ve sadece cisimlerinki dışında bütün karmaşık ideler olarak belirlemiştir. Yalın ideleri zihin kendisi yapamadığı için bunların zorunlu olarak algıları üreten şeylerin ürünleri olmaları gerekir. Yani, yalın ideler imgelemin kurguları değil, insanın dışında bulunan ve onu etkileyen şeylerin doğal ve düzenli ürünleridir.²⁵⁵ Locke’a göre, insanların yalın ideleriyle şeylerin varoluşu arasındaki bu uyum gerçek bilgi için yeterlidir.

Locke karmaşık idelerin şeylere uygunluğuna duyulan güven konusunda ise şöyle demektedir:

²⁵² Locke, 2017: 422.

²⁵³ A.g.e., S. 422.

²⁵⁴ A.g.e., S. 388.

“İkincisi, cisimlerin dışındaki bütün karmaşık idelerimiz zihnin kendisinin yaptığı, bir şeyin kopyası olmak amacıyla yapılmayan, kendilerinin asılları olacak herhangi bir şeyin varoluşuna da bağlanmış olmayan ilkörnekler olduklarından, bunlarda gerçek bilgi için zorunlu olan bir uyuşmanın bulunmayışı söz konusu değildir. Çünkü kendisinden başka bir şeyi temsil etmek üzere düşünülmüş olmayan bir şey, bir yanlış temsile elverişli olmadığı gibi, herhangi bir şeye benzemediği için bizi o şey üzerinde yanıltması da olanaksızdır; işte cisimlerinkiler dışında bütün karmaşık idelerimiz böyledir. Öyle ki, bu idelerle ilgili olarak elde edeceğimiz bütün bilgilerin gerçek olduğuna ve şeylerin kendilerine eriştiklerine sarsılmaz biçimde güvenebiliriz.”²⁵⁶

Bu durumda, yalın ideler ve bunun yanında cisimlerinki dışında bütün karmaşık idelere ilişkin bilgimiz gerçektir, yani bu ikisi şeylerin gerçek varoluşlarıyla uyum içindedir, hakikatle örtüşür. Peki, cisimlerin idelerine dair bilgimiz neden gerçek olmaktan uzaktır? Locke’a göre, bu ideler insanın dışındaki ilkörneklere bağlanmış olup bu ilkörneklere göre değişik olabilirler ve böylece bunlar üzerine bilgimiz de gerçek olmaktan çıkar çünkü ideler ilkörneklere uygun oldukları ölçüde onlarla ilgili bilgi gerçektir. Ayrıca, Locke’a göre, cisimlerin bilimi olamaz.²⁵⁷

Sonuç olarak, sahip olduğumuz bilgi idelerimizi aşamaz ve bilgi iki idenin uyuşması ya da uyuşmamasının algısından öte bir şey olmadığından, deneyimle edindiğimiz ideler bilgimize sınırdır. Yine, insanın üç tür bilgisi vardır: sezgisel bilgi, tanıtılamalı bilgi ve duyum bilgisi. Kendi varoluşumuzun bilgisine sezgi yoluyla, Tanrı’nın varoluşunun bilgisine tanıtılamayla, başka tikel şeylerin bilgisine de duyum yoluyla ulaşırız. Bu üç yol dışında bilgi edinemediğimiz durumlarda inan ve olasılık devreye girer.

²⁵⁵ Locke, 2017: 389.

²⁵⁶ A.g.e., S. 389.

²⁵⁷ A.g.e., S. 383.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HAKİKAT VE SÖZCÜKLER: DİL VE DÜNYA İLİŞKİSİ

4.1. Dil ve Dünya İlişkisi

Şimdiye dek, “Sözcükler ve İdeler” ve “İdeler ve Hakikat” bölümlerinde Locke’un İdeler Teorisi’ni, dil teorisini ve bilgi teorisini ele almaya çalıştık. İlkinde, hem idelerin hem de sözcüklerin işaretler yani göstergeler olduğuna değinildi. Locke’a göre, ideler şeylerin işaretleri yani göstergeleri idi. Sözcükler de idelerin işaretleri yani göstergeleri idi. Bu bakımdan, sözcükler temsillerin temsilleri olarak değerlendirildiklerinde dünyayı dolaylı ve ikinci dereceden temsil eden yapılarıdır. Bu durumda, amacımız doğrultusunda, sözcüklerin hakikatle doğrudan teması olmadığından, arada idelerin dolayımı olduğundan idelerin hakikatle ilişkisinin sorgulanması gerekti. İkinci bölümde, yani “İdeler ve Hakikat” bölümünde, bu ilişki Locke’un bilgi teorisinin çalışmamızı ilgilendiren yönleri ortaya konularak ele alındı. Şimdi de, “Hakikat ve Sözcükler” bölümünde, dil ve dünya ilişkisi farklı yönleriyle ele alınacak, bunun sonuçları “Sonuç” bölümünde daha da açıklığa kavuşturulacaktır.

Çalışmanın giriş bölümünde belirtildiği gibi dil dünya ile yakından ilişkilidir. Dil ve dünya ilişkisi derken “dünya” sözcüğüyle ne kastedildiğinin belirtilmesi de önemlidir elbette. Dünya derken, bu çalışmada, yazının icadından, Güneş’in doğuşuna dek tüm şey, olay, olgu ve durumlar kastedilmektedir. Felsefi olarak “dünya” dendiğinde, üzerinde yaşadığımız toprak, denizler ve yeryüzünden biraz daha fazlası yani dış dünyayla beraber şey ve durumların yanı sıra olay ve olgulara da işaret edilmektedir.

John Locke’un dil anlayışı bağlamında dil ve dünya ilişkisinin ele alındığı bu çalışmada, Locke’un dile olan yaklaşımı ekseninde dil ve dünya ilişkisinin değişik boyutlarıyla inceleneceği belirtildi. Bu boyutların belirlenmesi konusunda belirleyici olan Locke’un *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* adlı yapıtında yer verdiği dile ilişkin görüşleridir: Dil, idelerin dolayımıyla nesnelerin imlenmesini sağlar; dilin düşüncelerin kaydedilmesi gibi ikincil işlevlerinin yanı sıra birincil işlevi iletişimdir; dil, anlığın kendi gereksinimleri için icat ettiği şeyler olan genel yapılarla iş görür. Locke’un bu görüşleri mercek altına alındığında dil ve dünya ilişkisinin boyutları da görünür hale gelmektedir.

Dil ve dünya ilişkisinin bir boyutu temsiliyet ilişkisidir. Varlıklar dil yoluyla, dilde temsil edilirler. Bir diğer deyişle, dil dış dünyayı sözcük ve cümle gibi unsurlarıyla

yansıtır. Bu temsiliyet doğrudan ya da dolaylı olabilir. Eğer dilde var oluş gösteren birimler dış dünyayı, olay ve olguları olduğu gibi aracısız temsil etme yetkinliğindeyse buna dünyanın dilde doğrudan temsil edilmesi denebilir. Bundan başka, Locke'un görüşlerinde olduğu gibi dilin dünyayı temsil etmesi idelerin dolayımıyla gerçekleşiyorsa buna da dünyanın dilde dolaylı yoldan temsil edilmesi adı verilebilir. Bunun yanında, nesneler erişimimiz dışındayken bile onlardan bahsedebilmemiz gibi birçok insan eylemi ve etkinliği bu temsiliyet ilişkisinin başarılmasıyla mümkün olmaktadır.

Dil ve dünya ilişkisinin ikinci boyutu iletişimdir. İnsan ilişkilerinin kalbinde duygu, düşünce, değer ve inanç paylaşma becerisi olan iletişim yatmaktadır.²⁵⁸ İster Kanada'da bir şehirde, ister Hindistan'da bir kasabada, ister İsrail'de bir tarlada ya da ister Brezilya'nın Amazon yağmur ormanlarında olsun, tüm insanlar duygu ve düşüncelerini diğerleriyle paylaşıırken aynı etkinliği gerçekleştirirler.²⁵⁹ Bu etkinlik, iletişimdir. Dünyanın öznesi insanlar birbirleriyle dil yoluyla bildirirler ve aralarındaki bağ dil aracılığıyla kurulur. Söz ya da yazı formlarıyla dil, iletişimin temel unsurudur. İnsanın dünyasının büyük bir bölümü dilsel deneyimlerinden biri olan iletişim vasıtasıyla şekillenir.

Dil ve dünya ilişkisinin üçüncü boyutu dilin işleyişi ile ilgilidir. Dil dünyayı temsil ederken ve kurarken, insanlar arasında iletişim sağlarken dilin muhtevastaki bazı genel yapılar kullanılır. Dış dünyada var olan şeylerin hepsi birer tikel olarak düşünüldüğünde, dilin bu kapasitesi nasıl mümkün olmaktadır ve bu ne anlama gelmektedir? Bu noktada, Locke'un da sahip olduğu görüş olan nominalizm devreye girmektedir. Nominalizm, var olan tümellerin (universals) somut tikelleri (particulars) adlandırmak için kullanılan isimler olduğunu öne süren doktrindir.²⁶⁰ Nominalizme göre, sadece genel terimler vardır ve tümel olarak gerçeklikte var olabilen nesneler yoktur. Locke da, genel ve tümelin şeylerin gerçek varoluşunda bulunmayıp, insan anlığının kendi gereksinimleri için ürettiği icatlar olduğuna dair görüşü göz önüne alındığında hiç şüphe yoktur ki realizmin karşısında yer alan nominalizm taraftarı bir filozoftur.

Böylelikle, dil ve dünya ilişkisini çalışmamızın sınırları içerisinde üç boyutta inceleyebiliriz. Bu üç boyut, Locke'un dil anlayışı çerçevesinde, dolaylı temsil; iletişim; nominalizm bağlamında dilin tüm bu eylem ve etkinliklerinde hakikatin mutlak tesisini sağlayacak bir otorite olmasından ziyade birincil amacı doğrultusunda kendini gösteren işlevsel bir aparat olması şeklinde sıralanabilir.

4.2. Dünyanın Temsili

Sıkça, “Dil, dünyayı temsil eder.” denir. Peki, dil dünyayı nasıl temsil eder? Locke’a göre, dil dünyayı ideler aracılığıyla temsil eder. İdeler düşünen, bilen, konuşan zihin ile nesneler arasındaki dolayımlardır. Dilin dünyayı temsil etmesi bu dolayım sayesinde mümkündür.

Dünyayla temas halinde bulunan idelerdir; sözcükler de idelerle temas halindedir. Böylelikle varlık, enerjinin potansiyel enerjiden kinetik enerjiye dönüşmesi gibi biçimden biçime dönüşerek, varlığını biçimden biçime aktararak kendini gösterir: Varlık, varlığını maddeden düşünceye oradan da söze dönüştürerek kendini sunar.

Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* adlı eserinde dilin doğasını, kullanımını ve imlemini incelemiştir. Locke’a göre, dil bir araçtır: En başta, var olanı temsil eden bir araçtır. Locke, dili kendisi için değil, “bilgi için bir araç” olarak gördüğü için ona özel bir yer ayırarak ele almıştır. Dil, bilginin oluşturulmasından, ifade edilmesine ve ortak kılınmasına yani paylaşımına ve iletimine değin etkindir; bu süreçlerde aktif rol oynar. Bu bakımdan, dil var olanı temsil ederek bilginin aracı olmakla önemli bir yere sahiptir.

Locke’a göre, genel önermeler ve soyut ideler şeylerin gerçek varoluşu hakkında olmayıp, şeylerin gerçek varoluşu hakkında bir şey söylemezlerse de tikel bildirme ve yadsımlar şeylerin gerçek varoluşlarıyla ilgilidirler. Bu nokta, dilin tamamıyla gerçekten de var olanı mı temsil ettiği konusunda bazı soru işaretleri oluşturmaktadır. “Var olanın” temsil edilmesi konusundaki bazı tereddütlere “Nominalizm: Dilin Hakikatle Bağı” bölümünde ayrıntılı olarak değinilecektir.

“Dilin doğası” denince akla ilk olarak dilin neliği gelmektedir. Dil, muhtevastaki genel terimlerle birden fazla tikeli imleyebilen, zihnimizdeki kavram ya da idelerin imlenmesini sağlayan, düzenli sesler çıkarma kapasitesidir.

Sözcükleri açık ve seçik imlemlerden yoksun olarak ya da hiçbir şeyi imlemeyecek şekilde kullanmak, Locke’a göre, dili kötü kullanmaktır. Her kullandığımız sözcük zihnimizde bir ideye tekabül etmelidir ve bu ide de açık ve seçik olmalıdır. “Dilin kullanımı” dendiğinde akla gelen de budur.

²⁵⁸ McDaniel, Edwin R.. Porter, Richard E.. Samovar, Larry A. (2010). *Communication Between Cultures*. Wadsworth, Cengage Learning, Boston. S. 14.

²⁵⁹ A.g.e., S. 14.

²⁶⁰ Lovatti, 2004: 1.

Locke'un düşüncesinde, "dilim imlemi" dendiğinde ise dilin temel birimi olan sözcükler vasıtasıyla ideleri imlediği akla gelir. İdeler, sözcüklerin imlemleridir. İdeler aynı zamanda şeyleri imler. Yani, varlıklar da idelerin imlemleridir.

Locke'un dilin imlemi konusunda özellikle vurguladığı şudur: Sözcüklerin, doğrudan varlıkları imlemesi mümkün değildir. Sözcükler yani dil ancak dolaylı olarak, doğrudan olmayacak şekilde varlıkları imler.

Locke'a göre, dilin dünyayı temsil etmesi de bu yolla, yani varlıkları imleyen idelerin sözcükler yoluyla imlenmesiyle gerçekleşir. İmlemsiz olmayacak şekilde bir sözcük kullanıldığında, zihinde bir ide uyanır; o ide de bir varlığı imler.

Bazı sözcükler de vardır ki, kullanımlarıyla idelerin eksikliğini ya da yokluğunu imlerler. Latince hiç [nihil] ve İngilizce bilgisizlik [ignorance], kısırlık [barrenness] böyle sözcüklerdir.²⁶¹ Olumsuzluk ya da yoksunluk anlatan sözcükler yine idelerle ilgilidirler ve bu idelerin yokluğunu imlerler. İlk bakışta düşünülebileceği gibi bu sözcüklerin idelerle ilgili olmadıkları ya da bir ideyi imlemedikleri sanılmamalıdır.

Dahası, Locke "dolaylı gerçekçilik" (indirect realism) görüşünün savunucusudur yani dünyanın bizim için dolaylı yollardan bilindiğini öne sürer. Dolaylı gerçekçilik görüşüne göre, algı algılayan, dolaylı yoldan algılanan fiziksel bir nesne ve doğrudan algılanan özel bir entite arasındaki üçlü bir ilişkidir.²⁶²

Ayrıca, Locke'un da temsilcisi olduğu temsilci epistemolojiye göre, bilinçli deneyimlerde gördüğümüz dünya, gerçek dünyanın kendisi değil sadece o dünyanın algısal bir yansımasıdır yani zihin ile dünya arasında bir algı perdesi vardır.²⁶³

Çelebi, şöyle demektedir:

"Temsil teorisi ile ilgili tartışmalarda 17. yüzyıl filozofu J. Locke merkezi bir yer işgal eder. Bunun nedeni Chakrabarti (20018: 61)'nin de işaret ettiği gibi filozofun ideler teorisidir. İdeler arası uygunluktan ibaret olan bilgi ve dolayısıyla bilme süreci üç ana unsur temelinde gerçekleşmektedir: zihin, nesne ve ide. Locke'un idesiz bilginin imkânsız olduğu düşüncesi doğal olarak beraberinde birçok tartışmayı da getirmiştir. Bu bağlamda iki farklı yorum/lama ile karşılaşmaktayız. Birincisi geleneksel yaklaşımdır. Buna göre ideler, zihinsel görüntüler veya zihinsel entitelerdir. Bu yaklaşıma *algının kaba temsil teorisi* (crude representative theory of perception) adı verilir. Ayrıca bu teori, algının resim kökenli teorisi (Picture original theory of perception) olarak da adlandırılır. İkinci yorumlama biçimi ise

²⁶¹ Locke, 2017: 285.

²⁶² Brown, H. I.. (1992). "Direct Realism, Indirect Realism and Epistemology". *Philosophy and Phenomenological Research*, Cilt 52, No:2. (Haz. 1992), S 341-363. S.341.

²⁶³ Çelebi, E.. (2019). "John Locke'ta Temsil Teorisi: Sözcük ve İde İlişkisi". *Birey ve Toplum Dergisi*, Güz 2019, Cilt 9, Sayı 18. S. 74.

idenin sözcüklerin anlamı olduğu biçimindedir. Bu yaklaşım da *temsiliyetçiliğin sofistike formu* (the sophisticated form of representationalism) olarak adlandırılabilir.”²⁶⁴

Çelebi, Locke’u dolaysız bir realist olarak nitelendirenlerin de bulunduğunu eklemekte, Locke’un bu iki görüşe (*algının kaba temsil teorisi* ve *temsiliyetçiliğin sofistike formu*) de kapı araladığını savunmaktadır ve ilgili makalesinde ikinci yaklaşım olan, idenin sözcüklerin anlamı olduğunu öne süren *temsiliyetçiliğin sofistike formu* (the sophisticated form of representationalism) bağlamında Locke’ta sözcük ve idenin temsil ilişkisini incelemektedir. Buna göre, tekabüliyet ve tetabuk (uygun düşmek) anlam için olmazsa olmazdır: “Sözcük ideye, ide de nesneye tekabül ve tetabuk etmeli ki hem hakiki hem de mecaz anlamda “anlam” hâsıl olsun.”²⁶⁵

Dilin dünyayı temsil etmesinde aracı rolünde olan ideleri sözcüklerin anlamları olarak düşündüğümüzde, dil anlamlar yoluyla dünyayı temsil eder. Locke, bunu açık açık söylememiştir ve “anlam” sözcüğünü kullanmaktan kaçınmıştır. Bu nedenle, anlam yerine “düşünce” ya da “zihinsel tasarım” demek daha doğru ve yeterli olabilir. Böylelikle, “Dil, dünyayı zihinsel tasarımlar ya da düşünceler yoluyla temsil eder.” denebilir. “Düşünsel tasarım” ya da “düşünce” teriminin “anlam” terimi yerine kullanılmasının nedenlerine yer verilecektir.

Locke’un karanlık bıraktığı bu nokta yani ideler sözcüklerin anlamları olarak değerlendirilebilir mi sorunsalı 1848-1925 yılları arasında yaşayan, modern dil felsefesinin kurucusu Gottlob Frege’nin, 1892 yılında yazdığı ünlü “Anlam ve Gönderim” adlı makalesinde (Über Sinn und Bedeutung) ²⁶⁶ farklı bir noktaya taşınmıştır. Frege, bu makalede, anlam (sense) ve gönderim (reference) olmak üzere iki kavramdan bahsetmektedir. Frege’ye göre “anlam” nesnelerin kendilerini sunuş biçimleri iken “gönderim” nesnelerin kendilerini sunuş biçimleri aracılığıyla işaret ettikleri şeydir.

İdelerin sözcüklerin anlamları olduğunu ve dilin dünyayı anlamlar yoluyla temsil ettiğini söylemekten kaçınmamızın sebebi, zihnimizde varlıkları sadece anlamları yoluyla tutmamamız, bu anlamlara ek olarak onları belirli imge ve tasarımlarla da ilintilendirmemizdir. Bu imge ve tasarımlara da anlam demektense, bunları düşüncenin formları ya da zihinsel tasarımlar olarak ele almak daha doğru gözükmetedir. Bu nokta, elbette, tartışmaya açıktır.

²⁶⁴ Çelebi, 2019: 74.

²⁶⁵ A.g.m., 78.

²⁶⁶ Frege, G. (1948). “Sense and Reference”. *The Philosophical Review*, Cilt. 57, No. 3. (May, 1948), S. 209-230.

Bu durumda denilebilir ki, dünya dilde ideler yani düşünceler yoluyla yeni ve özgün bir boyutta temsil edilir. Locke da, zaten ideyi açıklarken “‘İde’ sözcüğünü ‘düşünce’, ‘düşlem’, ‘kavram’ ve ‘tür’ anlamlarına gelecek şekilde kullanıyorum.” demiştir:

“Bir insanın düşünmesi sırasında anlığın nesnesi olarak ortaya çıkan her şeyin yerini tutacak en iyi terim bu olduğu için, onu düşlem [phantasm], kavram [notion], tür [species] ya da düşünme sırasında, zihnin, üzerinde kullanıldığı her şey ne anlama geliyorsa, onları anlatmak için kullandım; böylece onu çok sık kullanmaktan kaçınmadım.”²⁶⁷

İdeleri, sözcüklerin anlamları olarak almak aceleci ve indirgemeci bir yaklaşım olur. Anlam düşünceye ya da zihinsel tasarıma nazaran daha sınırlıdır. Her anlam bir düşünce ya da zihinsel bir tasarım olarak değerlendirilebilirken, her düşünce ya da zihinsel tasarım bir anlam değildir. Örneğin, bir elmayı düşündüğümüzde, elma sözcüğünün anlamı elma idesinin barındırdığı düşüncelerden ya da düşünsel tasarımlardan daha sınırlıdır. Elma dendiğinde, insanın aklına bir parçası ısırılmış ya da çürümüş bir elma da gelebilir, manav tezgâhındaki parlak ve sağlam bir elma da gelebilir. Bunların hepsi elma idesi olarak değerlendirilir. Ancak elma sözcüğünün anlamı bu kadar çeşitli değildir. Anlamlar kümesi, düşünceler ya da zihinsel tasarımlar kümesi tarafından kapsanır. Anlamlar kümesinin, düşünceler ya da zihinsel tasarımlar kümesini kapsamaması söz konusu değildir.

Peki, dil, düşünce ve dünya arasındaki bu ilişkiye yakından bakacak olursak, idelerin öznel yani özneye ait olduğu düşünüldüğünde her öznenin kendine ait ayrı bir dünyası olacağı düşüncesi ortaya çıkmaz mı? Aynı sözcükleri kullandığımızda, bu sözcüklerle ifade ettiğimiz ve imlediğimiz ideler kişiden kişiye değişir mi? Ya da her şeyin ya da nesnenin farklı zihinlerde farklı şekillerde temsil edildiğini söyleyebilir miyiz? Ve temsiliyet konusunda eğer bir eşbiçimlilik söz konusuysa, bu eşbiçimliği sağlayan ve garanti altına alan şey nedir? Bu eşbiçimliliğin sınırlandığı yerler ve zamanlar olabilir mi?

İdeler, zihinde bulunan ve zihinde meydana getirilen nesneler olmalarından, zihinden bağımsız varoluş gösterememelerinden dolayı öznel dirler ancak onlar aynı zamanda nesnel gönderime de sahip olmakla bu öznel likten sıyrılırlar.²⁶⁸ Locke, bilgi sürecinden ayrı ve bağımsız ancak bilgi denen yapının netice itibarıyla kendisiyle bağıntılı olan bir gerçek varlık sahasını var kabul etmek yoluyla idelere nesnel gönderim atfeder. Bu varlık sahası nedenseldir yani bilgiye neden olur ve bu nedensellik bilginin gerçek oluşunun da temelidir. İdeler ilk aşamada zihinseldirler ancak nedensel olarak da bir varlık sahasından bağımsız değildirler çünkü idelerin nedenleri insanda duyuları etkileyerek bu ideleri zihinde meydana

²⁶⁷ Locke, 2017: 71.

²⁶⁸ Altuğ, 2008: 27.

getirme niteliklerine sahip varlıklardır ve bu yüzden de gerçek bir varlık sahasına gönderimde bulunduklarından dolayı zihindeki öznellik dış dünyaya bağlı bir nesnellik ile bir aradadır. Yani ideler öznelirler ancak bu öznellikten ibaret olmayıp dünyadaki nesneleri bir nedensellik bağıntısı içinde temsil etmeye muktedir, nesnelerle irtibatlı yani nesnel yapılardır.

Daha önce, Locke'un dolaylı gerçekçilik görüşünün savunucusu olduğu belirtildi. Yani, Locke'a göre, dünyaya dair gerçeklik dolaylı yollardan kurulur. Algı, dolaylı yoldan algılanan fiziksel bir nesne, algılayan ve doğrudan algılanan, özel statüdeki bir entite arasında gerçekleşen üçlü bir ilişkinin neticesinde meydana gelir. Bu durumda, gerçek ile zihin arasında bir algı perdesi ya da algı örtüsü bulunur. Ancak, Locke'a göre bu perde ya da örtü şeffaftır. Çünkü Locke'a göre fiziksel bir nesnenin insan zihninde oluşturduğu idenin ortaya çıkışı nedenseldir. Zihnimizde oluşan bu ideye neden olan şey bir fiziksel nesnedir. Ve bu durum da, Locke'a göre, gerçeğin algıladığımızdan başka bir şey olmadığını garanti altına alır.

Ancak, Locke'un bu açıklaması pek de tatmin edici değildir. Nedensellik, nitelik farklılığının önüne geçebilecek özellikte ve yeterlilikte olmayabilir. Şeyler bize göründüklerinden daha farklı olabilirler. Bir A nesnesinin, olayının ya da olgusunun bir B nesnesine, olayına ya da olgusuna neden olması, A nesnesini, olayını ya da olgusunu B nesnesi, olayı ya da olgusuyla niteliksel olarak eşitlememize izin vermez. Gökberk'in verdiği örneği ele alalım: Bir düşüncemizi bir defter yaprağı alarak kalemle yazıya geçirdiğimizi düşünelim.²⁶⁹ Bu durumda, düşüncemiz bu yazının nedenidir ya da bu yazı düşüncemizin etkisi ile oluşturulmuştur ancak bu yazı düşüncemizin kopyası değildir. Yazı defterde iken düşünce zihindedir ve niteliksel olarak birbirinden farklıdır.

Descartes, dış dünyanın varlığını kanıtlarken önce Tanrı'nın varlığını kanıtlamaya çalışmış, ardından Tanrı'nın mutlak bilgi sahibi ve mutlak iyi olmasından mütevellit bizi kandırmaya yeltenmeyeceğinden dolayı algısına sahip olduğumuz dış dünyanın gerçekten var ve bize görüldüğü gibi olduğunu savlamıştı. Locke'un argümanı Descartes'ın argümanından daha zayıf görünüyor. Yine de, bu nedenselliğin bağıntıları değişmez olduğundan yani bir A nesnesi, olayı ya da olgusu her zaman bir B nesnesi, olayı ya da olgusuna neden olacağından ve insanların zihinlerinin söz ve davranışlarından benzer olduğunu çıkarsayabildiğimizden aynı A zihinde hep aynı B'ye neden olur ve bu idelerin temsil gücü bakımından bir eşbiçimliliğe işaret eder. Yani nesneler insanlarda nedensel olarak benzer duyumlar yaratır.

²⁶⁹ Gökberk, 1993: 337.

Nedensellik konusunda Locke'un kendisi gibi deneyci bir filozof olan Hume'un da söyleyecekleri vardır: İdelerin veya düşüncelerin arasında bir bağlantı ilkesi olduğunu var kabul ederiz çünkü ideler zincirine aykırılık gösteren her düşünce hemen bu zincirden saf dışı edilir.²⁷⁰ Hayallerimizde, serbest konuşmalarımızda düşünceler hep bir bağlantılılık sergileyen geçişler gösterir. Değişik diller arasında bir alışverişin olmadığı veya bir bağlantının bulunmadığı hallerde bile en karmaşık ideleri belirten sözcükler birbirlerini oldukça yakın biçimde karşılar yani bileşik ideleri oluşturan basit ideler bütün insanlığı aynı ölçüde etki altına alan bir evrensel ilke ile birbirine bağlanır.²⁷¹ Değişik idelerin birbiriyle bağlantılı olduğu açıktır. Hume bu konuda çalışma yapan yani bu çağrışım ya da bağlantı ilkelerini sınıflandıran bir filozofa rastlamadığını dile getirerek kendisi ideler arasında üç bağlantı ilkesi bulunduğunu dile getirir: benzerlik, zamanda ya da yerde yakınlık ve neden ya da etki.²⁷²

Dahası, Hume insan aklının ya da soruşturmasının nesnelerini de ikiye ayırır: idea ilişkileri (relations of ideas) ve olgu ilişkileri (relations of matter). Aritmetik, cebir ve geometri bilimleriyle ilgili olan ide bağıntıları sezgi ve tanıtlama ile ispat edilebilir ve kesin olup ilk türden iken birinciler gibi doğrulanamayan olgu sorunları ikinci türdendir. Birincilerin aksinin düşünülmesi bir çelişki yaratırken, ikinci tipte olan bağıntıların tersinin düşünülmesi bir çelişki yaratmaz. Çelişki içeren şeyler de zihin tarafından seçik bir şekilde algılanamaz. Örneğin, “3 kere 5, 30’un yarısına eşittir.” önermesi sayılara dair bir ilişkiyi ifade eder; bu bağlantının aksini düşünmek bir çelişki yaratır ve zihin bunu seçik bir şekilde algılayamaz. Ancak, “Yarın, güneş doğacak.” veya “Yarın, güneş doğmayacak.” önermeleri birbirlerinin zıddı olmalarına karşın her ikisinin de olabilirliği bir çelişki yaratmaz ve her iki önerme de zihin tarafından anlamlı bulunur.

Hume’a göre, olgu ilişkileri ve sorunları hakkındaki akıl yürütmelerin hepsi neden-etki ilişkisine dayanıyor gibi görünmektedir ve bizi bellek ya da duyularımızın ötesine geçirebilecek olan güç de burada yatmaktadır.²⁷³ İssız bir adada bir makine ya da bir saat bulan insanın o adada daha evvelden insanların bulunduğuna inanması, birinin arkadaşından gelen bir mektup nedeniyle arkadaşının Fransa’da olduğuna inanması duyularımızı aşan bir biçimde ancak bu şekilde mümkündür. Olgular arasındaki akıl yürütmeler bu şekilde işler: Bir olgu ve bu olgudan çıkarsadığımız başka bir olgu arasında bulunan bir bağ varsayılır. Bu bağın adı da neden-etki ilişkisidir.

²⁷⁰ Hume, D. (1976). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.

²⁷¹ A.g.e., S. 18.

²⁷² A.g.e., S. 18.

²⁷³ A.g.e., S. 24.

Neden-etkiye dair bilgiye nasıl ulaştığımız ise Hume için felsefi bir sorundur. Hume, neden-etkiye dair bilgiye a priori akıl yürütmelerle ulaşılmadığını; bu bilginin belirli nesnelerin sürekli olarak birbirine bağlı olduklarını gördüğümüzde tümüyle deneyimden çıktığını ileri sürer.²⁷⁴ Akıl, deneyimin yardımı olmaksızın gerçek varoluş ve olgu sorunları hakkında sonuçlara ulaşamaz. Demirin patlayıcı olduğu, mıknatısın çekme gücünün bulunduğu bilgisi a priori kanıtlamalarla elde edilemez. Ancak, alışkanlık bizi sanki bu bilgileri a priori bilebilirmişiz yanılışına sürükler. Dünyaya yeniden gelseydik birdenbire olguların aralarındaki ilişkiler hakkında deneyimin yardımı olmaksızın bilgi sahibi olurmuşuz izlenimini yaratan da alışkanlıktır.

Hume'a göre, etki nedenden farklıdır ve nedenden çıkarılamaz; her etki nedeninden başka bir olaydır.²⁷⁵ İnsanların yaptıkları analoji, deneyim ve gözlem yoluyla akıl yürüterek birçok etkiyi bazı birkaç genel nedene indirgemektir ki insan aklı en son nedenler konusunda cahildir çünkü doğa sırlarını insandan uzak tutmuştur. Çok sayıda birörnek deneyde benzer etkilerle benzer nedenlerin sıklıkla bir arada bulunması bizim bir sonraki olayda da aynı etki ve nedenlerin bir arada bulunacağı inancına sahip olmamızın temel nedenidir. Yani, etkiler nedenlerden zorunlu bir bağlantıyla a priori olarak çıkarsadığımız sonuçlar değildirler. Neden-etki ilişkisine bakıldığında, bu belli nedenlerin belli etkilerle sürekli bir arada gözlemlenmiş olmalarından daha fazla bir şey değildir.

Bu noktada, Locke'un nedensellik bağıntısı yoluyla idelere tesis ettiği nesnellik de sorgulanabilir. Nesnelerin duyuları etkilemek yoluyla insan zihninde idelerin meydana gelmesine neden olması demek belli fiziksel nesnelerin varlığıyla belli idelerin zihinde oluşumunun sürekli bir arada gözlemlendiğini söylemekten öte başka bir şey olmazdı. Nitekim zaman zaman belli nesneler olmaksızın da zihinde belli ideler uyandırılmaktadır. Halüsinasyonlar ve rüyalar bu durumun en belirgin olduğu örneklerdir.

Dahası, öznel ve nesnel yönleri bulunan ideleri sözcüklerin anlamları olarak gören düşünürlerden biri olarak Altuğ'a göre anlam verili değildir: "Öyle ki, anlam, dil ile birlikte doğal olarak *verilmiş* bir şey olmaktan çıkarak; dil içerisinde insanın yaptığı, kurduğu bir şey haline gelir." Altuğ, şöyle devam etmektedir: "Locke'la birlikte, artık sözcüklerin uzlaşımsal kullanımdan bağımsız olan *real anlam*'lara sahip olabileceği inancına kuşku ile bakar hale geliriz."²⁷⁶

²⁷⁴ Hume, 1976: 24.

²⁷⁵ A.g.e., S. 26.

²⁷⁶ Altuğ, 2008: 34.

Bu durumda, ideler sözcüklerin anlamları olsalar idi, zihin basit ideleri kendisi yapamadığından, onlara nedensel olarak maruz kaldığından bu idelerin bağlı oldukları sözcüklerle aralarındaki bağ keyfi olduğundan idelere bağlı olan sözcükler değişkenlik gösterebilse de bu idelerin verili olmalarından ötürü anlam da verili olmaz mıydı? Karmaşık ideler söz konusu olduğunda anlam verili olmayabilir, Altuğ'un da dediği gibi anlam "dil içerisinde insanın yaptığı, kurduğu bir şey" haline gelebilir, elbette. Ancak, basit ideler söz konusu olduğunda, durum pek de öyle görünmüyor.

Peki, Locke'un düşüncesinde düşüncenin dil olmadan ortaya çıkamayacağı, varlık gösteremeyeceği düşüncesine ilişkin herhangi bir görüşün temeli bulunur mu? Yani, bir yandan dünyanın dil yoluyla temsili söz konusuyken bir yandan da dilin düşünce için bir zorunluluk olduğu ya da olmadığı söylenebilir mi?

Locke'un düşünceleri, dil öncesi, sözel olmayan bir düşünce oluşumunu benimseyen görüşlerle yakınlık göstermektedir: Locke için zihinsel önerme ve sözel önerme olmak üzere iki tür önermeden bahsedilebilir.²⁷⁷ Locke'a göre, sözel olmayan düşünce mümkündür. Sözcükler olmadan da düşünme gerçekleşebilir. Ancak, sözcükler bir dışlaştırma aracıdır ve öznelarasılığını tesis ederler. Dil olmadan düşünmenin zorluğu ve bu durumun getirdiği dezavantajlar dikkate alındığında yani anlığın genel işlemleri düşünüldüğünde sözel olmayan düşünceler sınırlı kalmaktadır. Altuğ, konuyla ilgili şöyle demektedir: "... bir ideyi, bir kavramı ya da bir düşünceyi, onu dile getirmede kullandığımız *sözcüklerden* soyarak, bilinç için tanınır ya da bilinir kılmanın hiçbir yolu yok gibidir."²⁷⁸ Şöyle devam etmektedir: "Bu demektir ki, *salt* zihinsel önermeyi ya da çıplak düşünceyi, dil olmaksızın zihinde yakalamak ve belirli kılmak mümkün olmamaktadır."²⁷⁹ Yani sözcükler idelerin, kavramların, tasarımların ya da düşüncelerin kendilerini var ettikleri görünür, somut boyutlardır. İmmateryal zihin içerikleri sözcükler sayesinde materyal zihin içeriklerine dönüşürler. Dil, dil-öncesini dışlaştırır; zihin için tanınabilir ve görülebilir hale getirir.

Sonuç olarak, denilebilir ki, Locke'a göre dil düşünceler aracılığıyla dünyayı temsil etmektedir. Düşünceler, dil ve dünya arasındaki araçlar olup, aradaki irtibatın sağlanmasından sorumlu ajanlardır. İdeler yani düşünceler dil ve dünya arasındaki dolayimler olmakla bu bağı kurarlar. Varlıklar ideler tarafından, ideler de sözcükler tarafından imlenirler. Dilin, dünyayı temsil etmesi bu şekilde yani doğrudan değil dolaylı yoldan gerçekleşir. Dil, dünyayı böylelikle ikinci dereceden temsil eder.

²⁷⁷ Altuğ, 2008: 31.

²⁷⁸ A.g.e., S. 31.

²⁷⁹ A.g.e., S. 32.

4.3. İletişim

Locke'un düşüncesinde dil ve dünya ilişkisinin ikinci boyutu olarak iletişim ele alınabilir. Tarihi insanlığın başlangıcına kadar uzanan iletişim²⁸⁰, öneminden bir şey kaybetmeden bugün de hayatlarımızı etkilemekte, yönlendirmektedir. Locke da, dilin temel işlevinin iletişim olduğunu belirtmekte, iletişime büyük önem vermektedir.

“İletişim” sözcüğünün İngilizcesi “communication” olup, bu sözcük de “ortak” ve “paylaşmak” anlamına gelen “communis” kökünden türemiş Latince fiil “communicare”den gelir.²⁸¹ İletişim, insanlar arasında duygu, düşünce, inanç ve istekleri “ortak kılma” çabasının ürünüdür.

İletişim sözcüğü sık kullanılsa da dilin iletişimin hizmetinde, iletişim amacıyla kullanıldığının belirtilmesi 17. yüzyıldan önce değildir.²⁸² Peters, sözcüğü, bireyler tarafından düşüncelerin iletilmesi anlamında ilk kullananın Locke olduğunu iddia etmektedir.²⁸³ Locke'un kullanımına benzer kullanımlar olsa da, Samuel Johnson'un İngilizce Dili Sözlüğü ve Oxford İngilizce Sözlüğü de Peters'i doğrulamaktadır.²⁸⁴

Dance ve Larson, yaptıkları araştırmalar sonucunda ‘iletişim’ sözcüğünün yüz yirmi altı tanımını bulmuştur.²⁸⁵ McDaniel, Porter ve Samovar, iletişimi, sembollerin kullanımı aracılığıyla insanların içsel durumlarını diğer insanlarla paylaşma çabasını içine alan dinamik bir süreç olarak tanımlamıştır.²⁸⁶ Bu, Locke'un karşı çıkacağı bir tanım değildir. Locke da “düşüncelerin başkalarına iletilmesi”²⁸⁷ olarak iletişimden söz etmektedir.

İletişimin özelliklerinden biri de sembolik olmasıdır.²⁸⁸ İnsan, sembol üretebilen ve ürettiği sembolleri kullanabilen bir canlıdır. İnsan iletişimde, bir sembol başka bir şeyin yerini tutan ya da onu temsil eden bir ifadedir.²⁸⁹

Dahası, işaretlerden oluşan sembollerin ilintili olduğu nesnelerle ilişkisi keyfidir. Milyonlarca yıl süren fiziksel evrim ve binlerce yıl süren kültürel evrimin ardından, insanlar

²⁸⁰ Parlayandemir, G. (2010). *İletişim Tarihi*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul. S. 7.

²⁸¹ A.g.e., S. 7.

²⁸² Peters J. D., “John Locke, The Individual, and The Origin of Communication”, *Quarterly Journal of Speech*, 75:4, 387-399. S. 391.

²⁸³ A.g.m., S. 391.

²⁸⁴ A.g.m., S. 391.

²⁸⁵ McDaniel vd., 2010: 16.

²⁸⁶ A.g.e., S. 16.

²⁸⁷ Locke, 2017: 331.

²⁸⁸ McDaniel vd., 2010: 16.

²⁸⁹ A.g.e., S. 16.

sembolleri oluşturmayı, almayı, kaydetmeyi ve yönetmeyi becerebilmişlerdir.²⁹⁰ Locke için de, semboller olarak duyulur imler iletişimin gereğidir²⁹¹ ve bu imlerle göstergeleri oldukları ideler arasındaki ilişki istençli bir düzenlemeden ileri gelir.

Locke’a göre, dilin temel amacı insanlar arasında iletişimi sağlamaktır. İnsanlar bir arada yaşamak zorundadırlar ve bu birliktelik iletişim sayesinde mümkün olmaktadır. Locke şöyle demektedir:

“İnsanı toplumsal bir varlık olmak üzere yaratan Tanrı, ona yalnızca kendi türünden olanlarla birlikte yaşama eğilimi ve zorunluluğu vermekle kalmamış, toplumun en güçlü aracı ve ortak bağı olacak dili de vermiştir.”²⁹²

Diğer insanlar hakkında bilgi toplama, kişiler arası ihtiyaçları karşılama, kişisel kimlik oluşturma, diğerlerini etkileme iletişimin işlevleri olarak sayılabilir.²⁹³ Ancak, temelde, insan anlamak ve anlaşılmak ister. İletişim kurarken de, Locke’a göre, dili zihnimizdeki idelerin eş örneklerini iletişim kurduğumuz diğer kişinin zihninde de uyandırabilecek şekilde kullanarak, anlaşılmak isteriz.

Yine, Locke’a göre, iletişim kurabilmemiz için genel terimlere ihtiyacımız vardır. Dilde genel terimlerin kullanılması iletişim için bir zorunluluktur. Eğer karşılaştığımız her nesneye bir ad verseydik iletişim mümkün olamazdı.

Birincisi, bu şekilde şeylerden doğru düzgün söz edemezdik. Şeylerin birbirleri arasındaki benzerlikler görünür olmazdı.

İkincisi, bu yolla karşılaştırmaların, sınıflandırmaların, genellemelerin kaydedilmesi mümkün olmazdı.²⁹⁴ Böylelikle, bilimsel faaliyet yürütülemezdi.

Üçüncüsü, her insanın deneyimi kendine has olduğundan birinin bir ad vererek özelleştirdiği, bir nesneye, duruma, olaya ya da olguya ilişkin ideyi bir ikinci kişinin anlaması, kavraması mümkün olmazdı. Birisi tavanındaki lambaya “Mamba” dese ve onu bu ad altında kavramlaştırırsa, bir diğeri “Landa” dese ve onu bu ad altında kavramsallaştırırsa, ortak bir ad altında yani “Lamba” adı altında bir lambadan söz edebilmek mümkün olmazdı. İnsanları hayvanlardan ayıran soyutlama yeteneği sayesinde şeylerin ortak yönlerini tutup, farklı yönlerini dışarıda bırakarak yaptığımız soyutlamalara böylece adlar vererek şeylerden herhangi bir karışıklık olmadan bahsedebiliyoruz.

²⁹⁰ McDaniel vd., 2010: 16.

²⁹¹ Locke, 2017: 287.

²⁹² A.g.e., S. 284.

²⁹³ McDaniel vd., 2010: 15.

²⁹⁴ Altuğ, 2008: 42.

4.4. Nominalizm: Dilin Hakikatle Bağı

Hakikat arayışı yani herkes için geçerli; mutlak; evrensel; çağdan çağa, toplumdan topluma, bireyden bireye değişmeyen birtakım doğruları bulabilmek amacıyla gerçekleştirilen arayış felsefeyle özdeşleşmiş gibidir. Felsefe bazen ya nihai hakikat diye bir şeyin olmadığını ya da birden çok nihai hakikat bulunduğunu öne sürse de, birçok filozof hayatlarını hakikatin yoluna adanmış; onu bulmaya çalışmıştır; hiç olmazsa hakikatin insan gözüyle görülebilir bir resmini yapmak istemiştir. Dinle ilgilenenler, bilim insanları da hakikatin peşinde olmuşlardır. Ne var ki, nihai hakikat genel olarak kişiden kişiye değişmeyen, nesnel, zihinden bağımsız olarak düşünülmesine rağmen mutlak ve nesnel olabileceği gibi insan zihnine bağlı, öznel de olabilir. Bu durumda tıpkı gerçeklikler gibi görelidir. Hakikatin göreliliği demek “bir ilişki içinde var olduğu, başka şeylere bağlı olduğu, sadece bir bağıntı içerisinde var olabildiği”²⁹⁵ anlamına gelir.

İnsani gerçekliklerin işaret ettiği tek bir hakikat olduğuna dair geleneksel bilgi anlayışına paralel olarak, bilimsel devrimin ardından, bilimsel bilgi biricik hakikat olarak görülmüştür.²⁹⁶ Felsefe tarihinde, bu tip bir anlayışa karşı ilk başkaldırı Sofistler döneminde başlamıştır: Kendisine şüphenin eşlik ettiği bu başkaldırının temel savı hakikatin tek olmayıp sosyal bir inşa süreciyle meydana gelen bir gerçeklikler çokluğundan ibaret olduğudur. Sosyal bir inşa olarak hakikat farklı cemaatlere (topluluklara) ya da geleneklere görelidir: Bilim de bir gelenek olarak ele alındığında bilimsel bilgi bilim insanları cemaatine ve bu geleneklere görelidir.²⁹⁷

Hakikatin bir sosyal inşa süreci sonucu kurulduğu düşünülürse, insan zihni dilden ayrı düşünülemez olduğundan yani hakikat dilde ortaya çıkıp serpilerek bir olgu olacağından, insan bir inşaat ustasına benzetilecek olursa bu süreçte zihin bu ustanın malası ise dil de bu ustanın harcıdır ve binanın şeklini belirleyecek olan ustanın malası olduğu kadar bu harcın formudur. Bu demektir ki, böyle bir durumda, insanın dilsel ve zihinsel kapasitesinin bir ürünü olan bilim de bir hakikat araştırması olarak zihne bağlı olduğu kadar dile de bağlıdır. Doğal dünyaya ilişkin görüş ve saptamalarımız da yani yaptığımız bilim de dilden bağımsız değildir. Locke da, hakikatin tesisi konusunda insan anlığını incelerken dile dair bazı eleştirel irdelemelerde bulunmuştur.

²⁹⁵ Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. Paradigma Yayınları, İstanbul. S. 384.

²⁹⁶ Anlı, Ö. F. (2011). “Hakikat (Doğruluk) Bağlamında Sosyal Bir İnşa Olarak Bilimsel Bilgi.”. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 2011 Bahar, Sayı: 11, 53-77. S. 53.

²⁹⁷ A.g.e., S. 53.

Doğal dünyanın sınıflandırılmasına ilişkin Aristotelesçi görüş şunu savunur: Doğal dünya doğal türlerden oluşur ve bilim her doğal türü belirleme, betimleme ve özelliklerini ayrı ayrı irdeleme meselesidir.²⁹⁸ Aristotelesçi görüşe göre, bilim insanların işi atları, inekleri, kediler ve köpekleri tek tek doğaları ve özleri açısından incelemektir. Aralarındaki keskin ve belirgin ayrımlarla birlikte bu doğal türler vardır. Ancak, Locke bu görüşe pek katılmaz. Zihnimiz bilim yapabilmek için dünyayı doğal türlere ayrılacak biçimde sınıflandırmalıdır fakat bu sınıflandırmaya yarayacak aynılıklar ve ayrımlar doğal dünyanın kendisinde bulunmaz. Şeyler varoluşta tikeldirler. Aynı olabilen iki şey ya da birkaç şey yoktur yani varlıkta tüm varlığı evrensel olarak kapsayarak tümel olabilen bir şey yoktur öyle ki sözcüklerimiz ve idelerimiz bile imlemlerinde genel olabilse de tümel değildir.

Locke, şöyle söyler:

“Sözcükler, genel idelerin imleri olarak kullanıldıkları ve böylece birçok tikel şeye eşit biçimde uygulanabilir oldukları zaman geneldirler; ideler de birçok tikel şeyin temsilcileri oldukları zaman genel olurlar; fakat tümellik, her biri kendi varoluşunda tikel olan şeylerin kendilerinde, hatta imlemlerinde genel olan sözcükler ve idelerde bulunmaz. Bunların imlemi insan zihninin onlara eklediği bir bağıntıdan başka bir şey değildir.”²⁹⁹

Locke’a göre, genel (general) ve tümel (universal) şeylerin gerçek varoluşunda bulunmaz; bunlar anlığın kendi gereksinimi için yaptığı buluşlar ve ürettiği şeylerdir ve sözcük de ide de olsalar, yalnızca imlerle ilgilidirler.³⁰⁰ Locke, bu görüşüyle genel ve tümelin yani tür ve özün nesnelere/cisimlere ait olduğunu öne süren Aristoteles’e karşı çıkar.³⁰¹ Ona göre, zihin bunları daha kolay iletişim için üretir ve gerçek özlere ulaşmayı ne kadar arzularsak arzulayalım, nesneler hakkında bilgi edinmede kullandığımız ve kullanmak zorunda olduğumuz yetilerimizin sınırlılığı ve yetersizliği buna izin vermez.³⁰²

Bir başka yerde, Locke, şöyle der:

“Şeylerin adlar altında türlere indirgenmesinin anlığın işlemi olduğunu ve anlığın şeyler arasında gözlemlediği benzerlikten yararlanarak soyut ve genel ideler yaptığını ve onları kalıplar ya da biçimler olarak taktığı adlarla birlikte zihne yerleştirdiğini, var olan tikel şeylerin bu kalıp ve biçimlere uygunluğu görüldükçe onların da bu türden olarak kendilerine bu adın takıldığını ya da bu öbek içine konduklarını söyleyebileceğimizi sanıyorum.”³⁰³

²⁹⁸ Magee, B. (2009). *The Great Philosophers*. Oxford University Press, New York. S. 132.

²⁹⁹ Locke, 2017: 296.

³⁰⁰ A.g.e., S. 296.

³⁰¹ Bravo, H.. (2010). “Locke’un Soyut Genel İde Anlayışı”. FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2010 Güz, Sayı: 10, S. 95-115. S. 108.

³⁰² A.g.m., S. 108.

³⁰³ Locke, 2017: 298.

Yani, Locke’a göre, doğal dünyada doğal türler bulunmaz. Ancak, şeyleri doğal türlere indirgemek, onları sınıflandırmak doğal dünyayı bilebilmemiz için gereklidir. Bu yüzden anlık doğadaki benzerliklerden yola çıkarak belli kalıplar oluşturur. Bu kalıplar soyut ve genel idelerdir. Bu ideler de kendilerine takılmış olan genel adlarla imlenirler. Bir şey, kalıba yani soyut ideye uyuyorsa, soyut ve genel ideyi imleyen adı taşımaya hak kazanmıştır demektir. Bu adlarla konuştuğumuz zaman da doğrudan olmayacak şekilde dolaylı olarak şeyler hakkında konuşmuş oluruz çünkü sözcükler şeyleri değil ideleri imlerler.

Peki, bu durumda, büyük ölçüde genel terimlerden oluşan dilin nesnel ve mutlak hakikatle bağı nasıl mümkün olmaktadır? Doğal dünyada benzerlikler bulunmakta fakat doğal türler bulunmuyorsa, var olan tikel şeylerden zihnimizdeki kalıplara uygunlukları ölçüsünde belli adlar altında söz ediliyorsa burada bir yakınlık bulunmaktadır elbette ancak tam anlamıyla bir eğişimlilikten nasıl söz edilebilir?

Altuğ’a göre, tümelin bizim kurduğumuz bir anlam olması, uzlaşımın bilme sistematiğimizi tamamen kuşatması anlamına gelmez: Tümelin kurulan bir şey olması, gerçek bir varlık sahasına bağımlı bir nesnelliği asla dışta bırakmaz.³⁰⁴ Bu nesnellik de dildeki gerçeklik ve dünyadaki hakikat arasında bir eğişimliliğin oluşmasını sağlar. Bu görüşün tersine, bu çalışmadaki yaklaşımımıza göre, Locke’un bilgi teorisinde bulunan bazı çelişkilerden dolayı “Dünyadaki hakikat dildeki gerçeklikle örtüşür.” demek pek kolay değildir. Bu çelişki Locke’un bazı görüşleri bir arada düşünüldüğünde ortaya çıkmaktadır.

Locke’a göre, soyut ideler düşüncemizde tikel varoluştan ayrılmış olduklarından (çünkü zihnin soyutlamada yaptığı işlem, bir ideyi anlıktakinin dışında herhangi bir varoluştan ayırarak ele almaktır) bize gerçek varoluşun bilgisini vermezler.³⁰⁵ Bunun yanında, tikel bildirme ya da yadsımlar da yalnızca varoluşla ilgilidir çünkü var olan şeylerin ilineksel birlik ya da ayrılığını bildirirler.³⁰⁶ Yine, Locke’a göre, genel ve tümel şeylerin gerçek varoluşunda bulunmaz; bunlar anlığın kendi gereksinimi için yaptığı buluşlar ve ürettiği şeylerdir ve sözcük de ide de olsalar, yalnızca imlerle ilgilidirler.³⁰⁷ Dahası, Locke’a göre, genel önermeler varoluşla ilgili olmayıp varoluş hakkında bir şey söylemezler.³⁰⁸

Buna göre, çıkarılabilecek bazı sonuçlar şunlardır:

- 1- Soyut ideler gerçek varoluşun bilgisini veremezler.
- 2- Genel ve tümel şeylerin gerçek varoluşunda bulunmaz.

³⁰⁴ Altuğ, 2008: 46.

³⁰⁵ Locke, 2017: 421.

³⁰⁶ A.g.e., S. 422.

³⁰⁷ A.g.e., S. 296.

3- Genel önermeler varoluş hakkında bir şey söylemezler.

Locke, açık bir şekilde, soyut idelerin gerçek varoluşun bilgisini veremediklerini söylemektedir. Bunun sebebi şudur: Soyut ideler zihnimize oluşturulmaktadır ve tikel varoluştan ayrılmış halde soyutlanmış bulunmaktadır. Yine, Locke’a göre genel önermeler de varoluş hakkında değildirler. Varoluşla ilgili olan sadece tikel bildirme ya da yadsımalardır. Onlar da var olan şeylerin ilineksel birlik ya da ayrılığını bildirirler. Dahası, genel ve tümel anlığın kendi gereksinimi için yaptığı buluşlar ve ürettiği şeylerdir.

Genel ve tümelin şeylerin gerçek varoluşunda bulunmayıp, anlığın kendi gereksinimi için yaptığı buluşlar ve ürettiği şeyler olması ne demektir? Bir örnekle açıklayacak olursak, Locke’a göre doğal dünyada, dışarıda ya da şeylerin gerçek varoluşunda “insan kavramı” bulunmaz; insan kavramını zihin kendi ihtiyaçları doğrultusunda üretir.

Locke’a göre, şeylerin gerçek varoluşunda varlıklar keskin sınırlarla birbirinden ayrılmadığından balık, kedi, köpek gibi ayrımlar da şeylerin gerçek varoluşunda yoktur. Yani, Aristotelesçi görüşte olduğu gibi doğal türler ya da özler yoktur. Ancak, Locke benzerlikleri yadsımaz: Locke için, türler anlığın ürünüdür fakat temelinde şeylerin benzerliği vardır.³⁰⁹

Ayrıca, Locke’a göre, soyut ideler cinslerin ve türlerin özleridir.³¹⁰ Locke, şöyle demektedir:

“Gerçekten genel adların tikel varlıklarla bir bağlantısı olduğu zaman, bu soyut ideler onları birleştiren araçlar gibidir; öyle ki, bizim ayırt edip belirlediğimiz biçimiyle türlerin özleri, zihinlerimizdeki bu kesin sınırlı soyut idelerden başka bir şey değildir ve olamaz.”³¹¹

Öte yandan, Locke, “Bilgi tikel şeyler üzerine kurulmuş da olsa, ancak şeyleri genel adlar altında türlere indirgeyen genel görüşlerle genişler.” demektedir.³¹²

Locke’un bu konudaki görüşleri oldukça karmaşıktır. Buraya kadar, soyut idelerin ve genel önermelerin varoluş hakkında bir şey söylemediğini belirtmiş olduk. Bu durumda, şeylerin gerçek varoluşu hakkında bilgi veren sadece tikel bildirmeler ya da yadsımalardır. Peki, soyut ideler ve genel önermelerin imlemleri nelerdir? Madem şeylerin gerçek varoluşunu imlemiyorlar, o halde bu yapıları dilde ve anlıkta neden kullanıyoruz? Bu soruları daha sonra tekrar değerlendirmek üzere bir kenarda tutarak, Locke’un bilgi teorisinde belirttiğimiz görüşlerle çelişki yaratacak görüşlerine geçelim.

³⁰⁸ Locke, 2017: 421.

³⁰⁹ A.g.e., S. 297.

³¹⁰ A.g.e., S. 297.

³¹¹ A.g.e., S. 298.

³¹² A.g.e., S. 292.

Locke şöyle demektedir:

“Zihnin hiçbir şeyi dolaysız olarak bilmediği, herhangi bir şeyi ancak onun üzerindeki kendi ideleri aracılığıyla bilebildiği açıktır. Öyleyse bilgimiz, ancak idelerimiz ile şeylerin gerçeği arasında bir uyuşma bulunduğu sürece doğrudur. Fakat buradaki ölçüt nedir? Zihin kendi idelerinden başka bir şey algılamazken, bunların şeylerin kendileriyle uyuştuğunu nasıl bilecek? Burada bir güçlük var gibi görünüyor da, yine de şeylere uygunluklarına güvenebileceğimiz iki tür idemiz bulunduğunu sanıyorum.³¹³

Locke, bunu söyledikten sonra daha önce de zayıf olarak değerlendirmiş olduğumuz nedensellik argümanının yalın ideler konusunda uygulanışını açıklamaya geçer. Yalın ideler, zihinde oluşurlar ancak zihin tarafından yapılmamışlardır; zihnin yalın idelere nedensel olarak maruz kalmaktadır. Yalın ideler kurgu olmayıp duyularımızı etkileyen fiziksel nesneler yoluyla zorunlu ve nedensel olarak meydana gelmektedirler. Locke’a göre, bu da yalın idelerle şeylerin varoluşu arasındaki uyumu sağlar.³¹⁴

İkinci olarak, cisimlerinki dışındaki bütün karmaşık ideler de daha önce verili örneklerden kopyalanarak meydana getirilmeleri söz konusu olmayan yapılar olduklarından hakikate uygun olup olmadıkları konusunda bir yanıltıcılık taşımazlar. Çünkü bu ideler zaten bir şeye uygun olmak, bir şeyi temsil etmek amacıyla oluşturulmamışlardır.³¹⁵ Cisimlerinki dışındaki karmaşık idelerimizin nedenleri doğal dünyada değildir. Bu karmaşık ideler, insan zihni tarafından dil aracılığıyla kurulurlar. Bunlara ilişkin hakikat sorgulaması zihnin ve dilin dışına çıkmadan tamamen zihnin ve dilin içerisinde gerçekleştirilir. Dolayısıyla, gerçeğe uygunlukları zihinsel ve dilsel kritikler yoluyla belirlenir.

Bu durumda, Locke’a göre, yalın ideler ve bunun yanında cisimlerinki dışındaki karmaşık ideler şeylerin gerçek varoluşuyla uyuşur, örtüşür. Ancak, Locke daha önce “Soyut ideler, düşüncemizde tikel varoluştan ayrılmış olduklarından (çünkü zihnin soyutlamada yaptığı işlem, bir ideyi anlıktakinin dışında herhangi bir varoluştan ayırarak ele almaktır) bize gerçek varoluşun bilgisini vermezler.” demişti.³¹⁶ Yalın ideler dâhil bütün ideler soyut olduğundan burada, Locke’un bilgi teorisinde, bir çelişki var gibi görünmektedir.

Bir başka çelişki de şurada ortaya çıkmaktadır. Locke, “Bilgi tikel şeyler üzerine kurulmuş da olsa, ancak şeyleri genel adlar altında türlere indirgeyen genel görüşlerle genişler.” demektedir.³¹⁷ Ancak, genel ve tümelin şeylerin gerçek varoluşunda bulunmadığını

³¹³ Locke, 2017: 388-389.

³¹⁴ A.g.e., S. 388-389.

³¹⁵ A.g.e., S. 389.

³¹⁶ A.g.e., S. 421.

³¹⁷ A.g.e., S. 292.

öne sürmekte ve tikel bildirme ya da yadsımlar dışında kalan genel önermelerin şeylerin varoluşu hakkında bir şey söylemediklerini savunmaktadır.

Bu durumda, genel ve tümel şeylerin gerçek varoluşunda bulunmadığına göre büyük ölçüde genel terimlerden oluşan dilin imlemi hakikate tekabül etmez. Genel terimler genel ideleri imleyen yapılardır; genel ideleri imlemekle genel olurlar. Genel ideler ise zihnin özgü olan şeyleri atıp ortak olan şeyleri saklama yoluyla yaptığı soyutlamalardır; birçok tikel şeyin temsilcileri oldukları zaman genel olurlar. Böylelikle, kendisinden ürün olarak bilgi beklenen anlık ve anlığın aracı dil, hakikatte olmayan yapılara işaret eden kalıplarla iş görmektedir.

Bahsedilen çelişki ise hem gelenekte doğruluk, hakikate uygunluk nitelikleriyle betimlenen bilginin şeyleri genel adlar altında türlere indirgemekle mümkün olduğunun söylenmesi, hem de genel ve tümelin şeylerin gerçek varoluşunda bulunmadığının söylenmesinden açığa çıkmaktadır. Genel, varoluştaki yok ise bilgi de genel adlar altında türlere indirgemekle gerçekleşiyorsa, o zaman bu bilgi gerçek varoluşun bilgisi olamaz. Öyleyse, bu neyin bilgisidir?

Bunun bir tek açıklaması olabilir. Locke, gerçek ve adsal (nominal) olmak üzere özleri ikiye ayırır.³¹⁸ Locke'a göre, gerçek öz, bir şeyin her ne ise o olmasını belirleyen asıl varlığıdır.³¹⁹ Adsal öz ise şeylerin adlar altında öbeklenmesini (aldıkları bu adların altında bulunan belli soyut idelere uygunluklarına göre) sağlayan yapılardır. Her cinsin ya da türün özü, genel ya da türsel adın yerini tuttuğu soyut idedir.³²⁰ Ayrıca, gerçek ve adsal öz yalın idelerde ve kiplerde aynı, cisimlerde değişiktir.³²¹ Örneğin, altının duyulmaz ancak onu altın yapan asıl varlığı altının gerçek özüyken; eriyebilirlik, ısıtılınca genleşme gibi insanların altını "altın" sözcüğü altında görebilmesini sağlayan ise altının adsal özüdür. İkincisi insanın dilsel etkinliğinin katkısıyla oluşturulur. Şeyleri genel adlar altında türlere indirgeyerek bilgi edinmek şeyleri adsal özleriyle bilmeye çalışmak demektir. Bu durumda da, insanın dili aracılığıyla kurduğu bu bilgi hakikate temas etme noktasında tereddütlere neden olmaktadır çünkü onu olduğu gibi sunmayabilir.

Locke, yalın ideler söz konusu olduğunda idelerin hakikate nedensellik yoluyla bağlı olduğunu düşünmekteydi. Bu noktada, dilin de *gerçekten varolan* şeyleri temsil eden

³¹⁸ Locke, 2017: 299.

³¹⁹ A.g.e., S. 299.

³²⁰ A.g.e., S. 299.

³²¹ A.g.e., S. 300.

ideleri imlemek suretiyle hakikate bağlandığı ileri sürülebilir.³²² Ancak, bu durum, Locke için sadece “John Locke, bir filozoftur.” ya da “Bu ağacın yaprakları yeşil değildir.” gibi tikel bildirmeler ve yadsımlar için geçerlidir. Varolan şeyleri temsil eden yalnızca bunlardır. “İnsan, akıllı hayvandır.” ya da “Her insan akıllıdır.” gibi genelliğe ilişkin kurduğumuz önermeler var olanı temsil etmez ve bu durumun temelinde dünyada doğal türlerin bulunmayışı sadece benzerliklerin bulunuşu ve var olan her şeyin tikel olması yatar. Locke’un açıkça söylediği gibi soyut ideler ve genel önermeler gerçeklikle ilgili değildir ve gerçeklik hakkında bir şey söylemezler. Dilin hakikatle bağı da burada kopmaktadır.

Sözcüklerle adsal özlere yani dil yoluyla kurduğumuz yapılara gönderme yapmak olanaklıdır ancak Locke’ a göre, sözcükler, hiçbir idesine sahip olmadığımız *real* özlere asla gönderimde bulunamazlar.³²³ Locke’un daha önce de belirttiği gibi gerçek özleri değil adsal özleri bilebiliriz. Ve Locke’un adsal özlerle kastettiği aslında dilsel etkinliğimizle dünyadaki şeyleri öbeklendirip, bu öbekleri adlandırmamız ve bu öbeklerin oluşturduğu kümelere dâhil olan her bir nesnenin ona verdiğimiz bu adları taşımaya hak kazandıracak özelliklere sahip olması ile ilgilidir. Örneğin, “elma” dediğimiz şey “çiçekleri pembe ya da beyaz bir ağaç” olarak adsal olarak betimlenmektedir. “Elma” sözcüğünü üzerinde uygulayabildiğimiz her nesne bu özelliği taşımalıdır. Bir elmayı “elma” sözcüğü atında dolaylı olarak imleyebilmemizi sağlayan, basitçe belirtirsek, çiçekleri pembe ya da beyaz bir ağaç olmasıdır. Bu bir elmanın adsal özüdür. Biz yeryüzündeki bütün elmalardaki ortak özellikleri alıp, ötekileri dışarıda bıraktığımızda yani bir tür soyutlama yaptığımızda bu ideye ulaşırız. Bu soyut ide elmanın adsal özüdür. Şimdi de bir tür genetik hasardan dolayı bir süre sonra çiçek açmayan bir elma ağacı düşünelim. Bu durumda bu ağaç hala bir elma ağacı mıdır? Burada vurgulamak istediğimiz, adsal özlerin dilsel ve zihinsel etkinliğimiz sonucu ortaya çıkması ve adsal özlerle şeylerin özlerinin tüketilemeyeceğidir. Locke’un bakış açısından başka sözcüklerle ifade edecek olursak, bir elmaya ilişkin en doğru tanım belki de tanrısal perspektiften yapılabilir. Ya da üstün zekâlı uzaylıların biz insanlardan daha doğru ve geçerli elma betimlemeleri olabilir. Adsal özlerle şeylere dair tüm bilgilere sahip olamayız. Adsal özlerin sınırlılıkları vardır. Ancak adsal özler insan yaşamı için işlevseldir: Hayatta kalmamızı, yaşamımızı sürdürmemizi, bilgi edinmemizi, bilim yapmamızı, öğrenmemizi, öğretmemizi sağlar.

Locke’un kendi bilgi teorisi ve dil teorisi çelişkileriyle birlikte düşünüldüğünde, görüşlerinin “gramatik ve dedüktiv ancak gerçekdışı ve yararsız” olmakla eleştirdiği okul

³²² Altuğ, 2008: 39.

³²³ A.g.e., S. 39.

metafiziğiyle³²⁴ aynı sonuca yol açtığı görünmektedir: Okul metafiziğinde adların birbirine bağlanması sonucunda önermeler oluşturulabilir, çıkarımlar meydana getirebilir ancak şeylerin hakikatine dair bilgide en ufak bir ilerleme kaydedilmez. Locke, elbette ki bununla yetinmez ve dilin sözel yani dilsel gerçekliğin ötesinde bir hakikate erişirmesini, bilgilendirici olmasını yeğler. Ancak, dil anlayışını göz önüne aldığımızda, dil yoluyla ortaya konulan bilgi insan zihni tarafından icat edilmiştir. Çünkü bilginin temeli olan genel ve tümel insan zihninin kendi gereksinimlerini karşılayabilmek üzere icat ettiği yapılardır yani şeylerin gerçek var oluşunda bulunmazlar. Dolayısıyla, hakikat yalın idelere ilişkin duyularımızı bir kenara bırakırsak sadece sözeldir yani dilseldir ki yalın ideler de zaten tanımlanamazlar.

Bu noktada denilebilir ki, Locke dil anlayışında nominalist bir pozisyonu benimsemiştir. Nominalizm, tümeller tartışmasında tümellerin fizik dünya içinde, dışında ya da ötesinde bir varoluşa sahip olmadıklarını, yalnızca insan zihninin oluşturduğu ve gereksinimleri için kullandığı adlar olduklarını öne süren görüştür. Locke, “Genel ve tümel insan anlığının icat ettiği buluşlar ve ürettiği şeylerdir; şeylerin gerçek varoluşunda bulunmazlar.” demekle nominalizmini açıkça ortaya koymaktadır.

Locke’un bir konseptüalist (kavramcı) olduğu ancak bu etiketlemenin sıklıkla özünde nominalist sayılabilecek, nominalizmden çok ufak farklarla ayrılan bir pozisyona tekabül ettiği de ara sıra dile getirilmektedir.³²⁵ Nominalizmden farklı olarak, konseptüalizm tümellerin var olduğunu ancak kavramlar olarak zihinde bulunduklarını öne süren görüştür.³²⁶ Bu iki yakın görüşün karşısında ise tümellerin gerçekte var olduklarını ve tikel nesnelerce içerildiklerini öne süren realizm (gerçekçilik) bulunur. Orta Çağ’daki ünlü “Tümeller Tartışması”, düşünürleri konseptüalist, nominalist ve realist olmak üzere tümelleri nasıl gördüklerine göre üç sınıfa ayırmıştır.

Sorgulamamız neticesinde denilebilir ki, Locke’un nominalizminin sonucu bir tür bilgisizliktir. Zaten, Locke her şeyi bilmek zorunda olmadığımızı söylemişti. Ve ayrıca, Locke, dilin temel amacını iletişim olarak belirlemişti. Yani, Locke için dilden beklenen bize hakikati altın tepside sunması değil, insanlar arasında ortak bağlar kurabilecek, insanların toplumsal ihtiyaçlarını giderebilecek bir işlevde etkinlik göstermesidir.

³²⁴ Altuğ, 2008: 40.

³²⁵ Feser, 2007: 61.

SONUÇ

Locke için bilginin kaynağı, kesinliği, genişliği ve insan anlığının işleyişi araştırılmaya layık konuların başında gelir. Öyle ki, Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* adlı eserinde bu araştırmayı epistemolojik bir plan olarak gerçekleştirir. Ancak, Locke'u insan anlığının kapasitesi ve sınırları hakkında yazmaya iten ahlak ve teoloji sorunlarıdır. Locke'un arkadaşı James Tyrell'dan alınan bilgiye göre³²⁷, birkaç dostuyla ahlak ve dinin ilkeleri üzerine yaptıkları tartışmanın sonuca erdirilememesi nedeniyle Locke böyle bir plana girer. Bu planı gerçekleştirirken, bir noktada, daha önce dikkatini bu kadar çekmemiş bir olguyu fark eder: Bilginin dil ile organik bir bağı vardır. Bilgi dilsel önermelerle kurulur ve ifade edilir. Dahası, dilin yanı sıra bilginin öteki aracı olan düşünceler yani ideler de dil ile yakından irtibatlıdır: Varlıkları imleyen ideler, sözcükler tarafından imlenirler. Locke, bu yüzden, dilin doğasını, kullanımını ve imlemini de insan anlığının işleyişini ele aldığı çalışmasına dâhil eder.

İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme, adeta uğrak noktaları düşünce ve dil, son istasyonu bilgi olan bir tren yolu gibidir. Okuyucu olarak, öncelikle, Locke, idelerin yani düşüncelerin doğuştan olmadığı düşüncesiyle dikkatimizi çeker. Sonra, sırasıyla İdeler Teorisi'ni, dil teorisini ve bilgi teorisini ilmek ilmek örür. Locke'a göre, peşinden koşulan bilgi, düşüncenin ve dilin birlikteliği üzerinde yükselir, hakikate temas eder.

Ne var ki, Locke'a göre her şeyi bilmek zorunda değilizdir: İnsanın işi her şeyi bilmek değil, kendi davranışlarıyla ilgili şeyleri bilmektir.³²⁸ Locke, bilginin olmadığı yerde dingin bir bilgisizliği kabul etmeyi yeğler. Anlığımızın bilgiye erişemeyeceği konularda sonu gelmez, yararsız tartışmalara girmek ona göre düşünce dünyasına zarar verir.

Temel kaynak olarak, Locke'un *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* adlı eserinden faydalanılan bu çalışmada Locke'un dil anlayışı bağlamında dil-dünya ilişkisi konu edilmiştir. Buna, göre dil ve dünya arasındaki ilişki, Locke'un dil anlayışı içerisinde, üç boyutta incelenebilir: dünyanın dolaylı yoldan temsili; iletişim; nominalizm bağlamında dilin hakikatle bağı.

Dünyanın dolaylı yoldan temsili denildiğinde şeyler ve bunların temsil edilişinde idelerin dolaylımlar olarak etkinlik göstermeleri söz konusudur. Dolaylı gerçekçilik görüşünün

³²⁶ Klima, G. (2017). "The Medieval Problem of Universals". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2021 Edition), Edward N. Zalta (ed.). <https://plato.stanford.edu/archives/win2017/entries/universals-medieval/>. (erişim tarihi: 22.12.2021).

³²⁷ Feser, 2007: 33.

³²⁸ Locke, 2017: 70.

savunucularından olan Locke'a göre, algı algılayan, dolaylı yoldan algılanan fiziksel bir dünya ve doğrudan algılanan özel bir entite arasındaki üçlü bir ilişkidir. Algılamak da bir ideye sahip olmak anlamındadır. Böylelikle dolaylı yoldan algılanan fiziksel dünya ilk olarak kendini ideler zemininde gösterir. Bu, dolaylı yoldan algılanan fiziksel dünyanın kendini var ettiği ilk düzlemidir. Sonrasında, ideler kendilerine bağlanmaları keyfi olan sözcüklerle ilintilendirilirler. Varlığını çıkarsadığımız fiziksel dünya, böylece, kendini ikinci bir düzlemde var eder, gösterir, sunar. Böylelikle, şeyler önce ideler tarafından imlenerek, ardından idelerin de sözcükler tarafından imlenmesiyle dilde temsil edilirler. Bu temsil, şeylerin birer temsili olan idelerin yine her biri başka türden bir temsil olan sözcükler aracılığıyla temsil edilmesiyle gerçekleştiğinden, ikinci düzeyden bir temsildir.

Dil-dünya ilişkisinin ikinci boyutu da iletişimdir. İletişim, dünyanın öznesi insanlar arasında ortaklıklar sağlar, onların aynı dünya içinde ortaklıklar kurarak yaşam deneyimlerini gerçekleştirmelerine yarar. İletişim denildiğinde insanlar arasında bilgi, duygu, düşünce, inanç, istek ve beklenti gibi insanın iç dünyasının öğelerinin paylaşılmasını sağlayan, herkesin sıklıkla deneyimlediği bağ kurucu, devindirici o bilindik etkileşim akla gelir.

Dahası, Locke'a göre, dil yoluyla gerçekleşen iletişimin başarılı bir şekilde kolaylıkla sağlanabilmesi için genel terimlere gereksinim vardır. İnsan, bahçesindeki her ağaca, ağaçların gördüğü her yaprağına özel isimler verecek olsaydı sözcüklerin çokluğu kullanımlarını karıştırırdı. Böyle bir işlem, insan zihninin kapasitesinin üzerinde olacağından iletişim başarılamazdı. Nitekim Locke'a göre, bu tür bir üst yeti iletişim için yararsız ve gereksizdir de.

Dil-dünya ilişkisinin üçüncü boyutu, nominalizm bağlamında dilin hakikatle bağı olarak ele alınabilir. Nominalizm, var olan tümellerin (universals) somut tikelleri (particulars) adlandırmak için kullanılan adlar olduğunu savlayan öğretilerdir. Locke, genel ve tümelin şeylerin gerçek varoluşunda bulunmadığı, bunların insan anlığının kendi gereksinimleri nedeniyle yaptığı buluşlar ve ürettiği şeyler olduğu yönündeki görüşü dikkate alındığında bir nominalist olarak değerlendirilebilir.

Compiègne'li Roscelinus ve Ockhamlı William gibi filozoflarca da savunulan nominalizm Orta Çağ'da realizmin karşısında konumlanmıştır. Nominalizm düşüncesi tümelleri yok saydığı, onları adlardan ibaret gördüğü için kilise tarafından da olumsuz karşılanmış, çokça tepki görmüştür. Çünkü tümeller yadsındığında Tanrı, din, kilise ve ilk

günah da yadsınarak birer addan başka bir şey olmayacak; teslis inancı, kilisenin dogmaları ve statüsü sarsılacaktır.

Locke'un nominalizminin sonucu ise hakikate ilişkin bir tür bilgisizliktir. Buna göre, dünyanın hakikati ile dilin gerçekliği arasında bir mesafe vardır. Wittgenstein mantığı dil ve dünya arasında ortaklık kurucu bir alan olarak görüyor dilin dünyanın düzenini objektif bir şekilde yansıttığını öne sürüyordu. Ancak, Locke'un dil anlayışı genel ve tümelin varoluşta bulunduğunu yadsıdığından, geneli sadece dilsel etkinliğimize özgü olarak gördüğünden, dilin dünyayı kusursuz bir biçimde yansıtmaması da söz konusu değildir.

Çalışmamızın “Hakikat ve Sözcükler: Dil ve Dünya İlişkisi” bölümünde, “Nominalizm: Dilin Hakikatle Bağı” alt başlığı altında Locke'un dil teorisinde ve bilgi teorisinde var olduğunu sandığımız bazı çelişiklere yer verdik. Bunları, birkaç sözle, tekrarlamak ulaşılan sonucu daha açık kılacaktır.

İlk olarak, Locke, şu üç şeyi açıkça söylemektedir:

- 1- Soyut ideler gerçek varoluşun bilgisini veremezler.
- 2- Genel ve tümel şeylerin gerçek varoluşunda bulunmaz.
- 3- Genel önermeler varoluş hakkında bir şey söylemezler.

Bunun yanında, Locke, yalın ideler ve sadece cisimlerinki dışındaki karmaşık ideler söz konusu olduğunda bu idelerin hakikatle örtüştüğünü, uyduğunu öne sürmektedir. Hem “Soyut ideler gerçek varoluşun bilgisini veremezler.” demek hem de “Kendileri de birer soyut ide olan yalın ideler ve sadece cisimlerinki dışındaki karmaşık ideler hakikatle örtüşür.” demek bir çelişkidir.

İkinci çelişki de şuradan çıkmaktadır: Locke, hem “Bilgi tikel şeyler üzerine kurulmuş da olsa, ancak şeyleri genel adlar altında türlere indirgeyen genel görüşlerle genişler.” demek hem de “Genel ve tümel, şeylerin gerçek varoluşunda bulunmaz; sadece tikel bildirme ya da yadsımalar şeylerin gerçek varoluşu hakkında olup şeylerin gerçek varoluşu hakkında bir şeyler söyler.” demektedir. Bu durumda, “Bilgiye giden bir yol vardır; bu yol da imkânsızdır.” sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bu noktada, ilk çelişkinin çözümünü bulamadığımızdan bunu okuyucuya bırakarak, ikinci çelişkinin çözümü hakkında bir şeyler diyebiliriz. Locke'un adsal özler ve gerçek özler arasında yaptığı ayrım bu çelişkinin çözümünde fayda sağlayacaktır. Locke'a göre şeylerin gerçek özlerini bilemeyiz. Gerçek özler bize kapalıdır. Ancak adsal özleri bilebiliriz. Bunlar da bir şeyin ona verilen ad altında imlenmesini sağlayan, şeyleri adlar

altında öbeklendirdiğimizde bir şeyin taşıdığı adı taşımasını haklı çıkaracak belirli özelliklere sahip olmasıyla ilgilidirler.

Adsal özler söz konusu olduğunda dilsel etkinliğimiz dikkate alınmalıdır. Sahip olabildiğimiz bilgi bu nedenle dilseldir. Erişebildiğimiz bilgi dilin sınırları dışındaki hakikate temas etmeyebilir. Locke, böyle bir sonucu açıkça öngörmemiştir. Bu bizim çalışmamız neticesinde, Locke'un düşüncelerine yaptığımız bir yüklemedir. Değerlendirme, elbette, yine okuyucuya bırakılmalıdır.

Edward Feser da *Locke* adlı kitabında, ulaştığımız bu sonuca paralel olarak, Locke'un Aristotelesçi Skolastik filozofların tersine, gündelik dilin yalnızca şeylerin insan zihninin yaratımlarından ibaret olan ve gerçek özlere tekabül etmeyen adsal özlerini betimlediğini söylemektedir.³²⁹ Locke'un adsal (nominal) özler ve gerçek özler arasındaki ayırım ile ilgili tespitinde, nesnelerin gözle görülemeyen daha küçük parçacıklardan oluştuğunu ve nesnelerdeki değişimlerin görünmeyen bu küçük parçacıkların etkileşimleriyle gerçekleştiğini öne süren "parçacık kuramının" da ("corpuscularianism") yani Locke'un sahip olduğu güncel fizik bilgisinin de etkisi vardır.

Bu çıkarım ve değerlendirmelerin sonucu olarak, Locke'un dil anlayışı bağlamında dil-dünya ilişkisi hakkında son olarak şunlar söylenebilir: Dil temel birimi olan sözcükler vasıtasıyla varlıkları imleyen ideleri imleyerek şeyleri ikinci dereceden temsil eder. Yani, dil var olanı dolaylı yoldan yansıtır. Dil, ayrıca, insanlar arasında iletişimi sağlayarak, ortak bir dünya kurulmasına yarar. Üçüncü olarak, denilebilir ki, tikel bildirme ve yadsımlar dışında dilin hakikate temas ettiği düşüncesi şüphelidir. Tikel bildirme ve yadsımların sağladıkları dışında, dilin diğer önermeler yoluyla sağladığı bilgi dilseldir; hakikate tekabül etmesi zorunlu değildir. Ve cins ile tür biçiminde yaptığımız sınıflandırmalar yani doğanın bölümlere ayrılması işlevseldir ancak yapaydır; doğal dünyada benzerlikler bulunsun da böyle doğal sınırlar bulunmaz. Ne genel ne de tümel şeylerin gerçek varoluşunda bulunmadığından, genellik yalnızca sözcüklerde ve imlemlerinde bulunabildiğinden, genel terimlerle iş gören dilde yaratılan gerçeklik insanın yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olsa da hakikate uymayabilir. Yine, duyular yoluyla nedensel olarak meydana gelen yalın ideler dışta bırakıldığında diğer tasarımlar yalın idelerle irtibatlı olmalarına rağmen insan tarafından kurgulanırlar; ilkörnekleri yoktur. Bu tasarımlarla ortaya koyduğumuz gerçeklikler dilsel olup, hakikatin kendisi de görelilikten ibaret değilse, hakikatle örtüşmeyebilir. Antroposantrik, dilin ürünü bir gerçeklik ve erişilmek istenen hakikat arasında dil bariyeri

³²⁹ Feser, 2007: 60.

bulunur. Örneğin, “iyi kavramı” bir ilkörneğe göre değil, insanların yaşama dair sahip oldukları kavrayış kapsamında oluşturulmuştur ve bir terim olarak dile hapsolmuştur.

Locke’un dil anlayışı bağlamında dil-dünya ilişkisi konusunda ulaştığımız sonuçlar bunlardır. Ancak, felsefe disiplini açısından bakıldığında Locke’un çalışması ile ilgili birkaç şeyi de not etmek gerekir. Denilebilir ki, Locke içerisinde dil eleştirisini barındıran bir felsefeye önayak olmuştur. Önergelerin gerek anlamlarının doğrulukla tespit edilmesi gerekse doğruluklarının değerlendirilmesi bu önermeleri oluşturan kavramların işlem, kaplam ve uygulamalarının belirlenmesi yoluyla dil içinde gerçekleşir. Bu yüzden dili irdelemek lazımdır. Kendileri tanımlanamayan ancak başka ideleri tanımlamakta kullanılan yalın ideler ve imledikleri şeyler arasındaki ilişkiler dışındaki gösterge ilişkileri bütün insan toplulukları ve tek tek her birey için birer yapıttır. Bu bakımdan, göstergeler ve göndergeler arasındaki ilişkiler açık, isabetli ve tutarlı bir şekilde kurulmalıdır. Locke’un kılğı ve fiziğe yani pratik ve teorik felsefeye eklediği üçüncü halka olan, zihnin şeyleri kavramak ve bilgisini başkasına iletme için kullandığı imlerin (yani sırasıyla ideler ve sözcüklerin) doğasını incelemeyi ve imlerin doğru kullanılmasının bilgisini kapsayan “göstergebilim” (“semiyotik”) de, bu açıdan, dil eleştirisi yapabilen bir felsefe için önemli bir membadır.

KAYNAKÇA

- Altınörs, A. (2003). *Dil Felsefesine Giriş*. İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Altınörs, A. (2016). *İdealar ve Dil Bağlamında Locke ile Leibniz*. Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Altınörs, A. (2019). *50 Soruda Dil Felsefesi*. 7 Renk Basım Yayım ve Filmcilik Ltd. Şti., İstanbul.
- Altuğ, T. (2006). *Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi*. Ebabil Yayıncılık, Ankara.
- Altuğ, T. (2008). *Dile Gelen Felsefe*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Altuğ, T. (2020). *Dile Gelen Felsefe*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Anlı, Ö. F. (2011). “Hakikat (Doğruluk) Bağlamında Sosyal Bir İnşa Olarak Bilimsel Bilgi.”. FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2011 Bahar, Sayı: 11, 53-77.
- Barnard, A. (2016). *Tarihöncesinde Dil*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Berkeley, G. (2018). *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine Bir İnceleme*. (Çev. L. Özşar). Biblos Kitabevi, Bursa.
- Bravo, H.. (2010). “Locke’un Soyut Genel İde Anlayışı”. FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2010 Güz, Sayı: 10, S. 95-115.
- Brown, H. I., (1992). “Direct Realism, Indirect Realism and Epistemology”. *Philosophy and Phenomenological Research*, Cilt 52, No:2. (Haz. 1992), S 341-363.
- Brown, S. (ed.). (2004). *British Philosophy and The Age of Enlightenment*. Taylor and Francis E-library, New York.
- Magee, B. (2009). *The Great Philosophers*. Oxford University Press, New York.
- Cambridge Dictionary. (2021). <https://dictionary.cambridge.org/tr/>. (erişim tarihi: 01.12.2021)
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Cevizci, A. (2016). *17. Yüzyıl Felsefesi*. Say Yayınları, İstanbul.
- Cevizci, A. (2020). *Bilgi Felsefesi*. Say Yayınları, İstanbul.
- Chomsky, N. (2002). *Syntactic Structures*. Mouton De Gruyter, New York.
- Copleston, F. (1964). *A History of Philosophy Volume 5, Modern Philosophy: British Philosophers Part 1 Hobbes to Paley*. Image Books, New York.
- Copleston, F. (1998). *Felsefe Tarihi : Hobbes – Locke*. (Çev. A. Yardımlı). İdea Yayınevi, İstanbul.
- Cranston, M. (1957). *John Locke: A Biography*. The Macmillan Company, New York.
- Çelebi, E. (2017). *John Locke’un İdeler Teorisi: Eleştirel Bir İnceleme*. Gece Kitaplığı, Ankara.

- Çelebi, E., (2019). “John Locke’da Temsil Teorisi: Sözcük ve İde İlişkisi”. *Birey ve Toplum Dergisi*, Güz 2019, Cilt 9, Sayı 18.
- Çelik, S. (2015). *Yeniçağda Bilgi Felsefesi*. Doruk Yayınları, İstanbul.
- Dawson, H. (2007). *Locke, Language and Early-Modern Philosophy*. Cambridge University Press, New York.
- Deetz, S.. (2003). “Reclaiming the Legacy of Linguistic Turn”. *SAGE*, Volume 10 (3): 421 – 429, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi.
- Denkel, A. (1998). *Bilginin Temelleri*. Doruk Yayınevi, İstanbul.
- Didier, J. (2009). *John Locke: Monografi*. (Çev. A. Altınörs). Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Didier, J. (2019). *John Locke: Monografi*. (Çev. A. Altınörs). Pinhan Yayıncılık, İstanbul.
- Dunn, J. (2011). *Locke*. (Çev. H. Gür). Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Ergat, E. A. (2008). *Dil, Düşünce ve Varlık İlişkisi: J. Locke ve G. Berkeley Örneği*. Birey Yayıncılık, İstanbul.
- Ergat, E. A. (2017). *John Locke ve G. Berkeley’de Dil, Düşünce ve Varlık İlişkisi*. Cinius Yayınları, İstanbul.
- Ergin, M. (2014). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Yayınları, İstanbul.
- Fennell, J. (2019). *A Critical Introduction to The Philosophy of Language: Central Themes from Locke to Wittgenstein*. Routledge, New York.
- Feser, E. (2007). *Locke*. Oneworld Publications, Oxford.
- Frege, G. (1948). “Sense and Reference”. *The Philosophical Review*, Cilt. 57, No. 3. (May, 1948), S. 209-230.
- Gökberk, M. (1993). *Felsefe Tarihi*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hobbes, T. (2007). *Leviathan*. (Çev. Semih Lim). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Hume, D. (1976). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Hume, D. (2014). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*. (Çev. M. Özgen). Biblos Kitabevi, Bursa.
- Keha, M. K. (2011). 18. *Yüzyıl İngiliz Empirist Filozoflarında Dil ve Anlam Sorunları: Bilgi Anlayışları Üzerinden Bir Okuma*. Pegem Akademi, Ankara.
- King, L. (1830). *The Life of John Locke With Extracts From His Correspondence, Journals and Common-place Books Vol:1*. Henry Colburn Ve Richard Bentley, Londra.
- Klima, G. (2017). “The Medieval Problem of Universals”. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2021 Edition), Edward N. Zalta (ed.).

- <https://plato.stanford.edu/archives/win2017/entries/universals-medieval/>. (erişim tarihi: 22.12.2021).
- Locke, J. (2000). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme: I-II. Kitap*. (Çev. M. D. Topçu). Öteki Yayınevi, Ankara.
- Locke, J. (2004). *Eğitim Üzerine*. Yeryüzü Yayınevi, Ankara.
- Locke, J. (2012). *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*. Liberte Yayınları, Ankara.
- Locke, J. (2012). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*. Ebabil Yayınları, Ankara.
- Locke, J. (2017). *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*. (Çev. V. Hacıkadiroğlu). Kabalcı Yayıncılık, İstanbul.
- Losonsky, M. (2007). "Language, Meaning and Mind in Locke's Essay". Lex Newman (ed.), *The Cambridge Companion to Locke's Essay*. Cambridge University Press.
- Lovatti, M. (2004). "Interpretations of Locke's Theory of Knowledge". Dissertation, Oxford, Tercentenary John Locke Conference (April 2-4, 2004).
- Mabbott, J. D. (1973). *Philosophers in Perspective: John Locke*. The Macmillan Press Ltd, Londra.
- Mackie, J. L. (2005). *Problems From Locke*. Clarendon Press, Oxford.
- Maslow, A., (1943). "A Theory of Human Motivation". *Psychological Review*, Cilt 50, S. 370-396.
- McDaniel, Edwin R., Porter, Richard E., Samovar, Larry A. (2010). *Communication Between Cultures*. Wadsworth, Cengage Learning, Boston.
- Morris, M. (2007). *An Introduction to the Philosophy of Language*. Cambridge University Press, New York.
- Nakipoğlu, M., "Dil, Beyin ve Evrim". <https://www.youtube.com/watch?v=kq9BelKCkF4>. (Yükleyen: Boğaziçi Üniversitesi, 11.05.2017) (erişim tarihi: 10.10.2019).
- Ott, W. (2004). *Locke's Philosophy of Language*. Cambridge University Press, New York.
- Parlayandemir, G. (2010). *İletişim Tarihi*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Parkinson, G. H. R. (ed.). (2005). *Routledge History of Philosophy Volume IV: The Renaissance and Seventeenth-century Rationalism*. Taylor & Francis E-library, New York.
- Peters J. D.. (1989). "John Locke, The Individual, and The Origin of Communication", *Quarterly Journal of Speech*, 75:4, 387-399.
- Sapir, E. (1921). *Language*. Harcourt Brace, New York.
- Saussure, F. D. (1959). *Course In General Linguistics*. The Philosophical Library, New York.

- Sheridan, P. (2010). *Locke: A Guide for the Perplexed*. Continuum International Publishing Group, Londra.
- Skinner, B. F. (1957). *Verbal Behavior*. Appleton-Century-Crofts, New York.
- Smith, K. (2021). "Descartes' Theory of Ideas". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2021 Edition), Edward N. Zalta (ed.). <https://plato.stanford.edu/archives/fall2021/entries/descartes-ideas/>. (erişim tarihi: 01.12.2021).
- Spellman, W. M. (1997). *British History In Perspective: John Locke*. Macmillan Education, New York.
- Stuart, M. (ed.). (2016). *A Companion to Locke*. Blackwell Publishing Ltd., Oxford.
- TDK. *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. <https://sozluk.gov.tr/> . (erişim tarihi: 30.11.2021).
- Tektaş, T. (2019). *Filozoflar Serisi: John Locke*. Parola Yayınları, İstanbul.
- Tepe, H. (2016). *Platon'dan Habermas'a Felsefede Doğruluk ya da Hakikat*. Bilgesu Yayıncılık, Ankara.
- Topkaya, R. (2017). "Dünyayı Anlamada Dilin Rolü: Dilin Temsil İşlevi Üzerine Bir Çalışma". (Yayınlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Utku, A. (2014). *Wittgenstein: Erken Döneminde Dilin Sınırları ve Felsefe*. Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Weiner, J.. (1997). "Frege and the Linguistic Turn". *Philosophical Topics*, Vol. 25, No. 2, *Analytic Philosophy* (GÜZ 1997), University of Arkansas Press, 265-288.
- Yediç, S. (2010). "Berkeley Felsefesi Açısından "İde" Kavramının Kapsamı ve İşlevi". (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Zelyüt, S. (2010). *Dört Adalı: Hobbes-Lock-Berkeley-Hume*. Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Özge ÖZER
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Antalya Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Boğaziçi Üniversitesi – Felsefe Bölümü
Tezsiz Yüksek Lisans Diploması	-
Dönem Proje Konusu	-
Tezli Yüksek Lisans Diploması	-
Tez Konusu	-
Doktora Diploması	-
Tez Konusu	-
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
BİLİMSEL FAALİYETLER	
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	-
Projeler	-
Çalıştığı Kurumlar	- Essporto Health & Fitness Club - Darüşşafaka Life Gym - Livello Hotel Spa - Dedeman Resorts & Hotels - 1 Başka Cafe - Dilek Pastanesi

	- Chinese & Sushi Express
--	---------------------------

